

D. Rigter, *In het spoor van Jonker. Geschiedenis van de Vereniging Hulp voor Onbehuisden 1945-1974*, (Amsterdam 1992), Stadsuitgeverij Amsterdam

D. Rigter
In het spoor van Jonker
Geschiedenis van de Vereniging Hulp voor Onbehuisden 1945-1974
(Amsterdam 1992)
Stadsuitgeverij Amsterdam

Inhoud

Inleiding	blz. 3
Hoofdstuk I De periode Hoytink 1945-1956	11
Inleiding	11
§ 1 Een schone taak	13
§ 2 Onze geteisterde samenleving	18
§ 3 Nieuwe wegen	21
§ 4 Het onaangepaste gezin	26
§ 5 Hulp voor Onbehuisden?	30
§ 6 Oude problemen	34
§ 7 Vijftig jaar HVO	38
§ 8 De zondebok	41
Hoofdstuk II De periode Heldring 1957-1974	47
Inleiding	47
§ 1 De organisatie van de vereniging	49
§ 2 'De Vreede'	53
§ 3 Een steeds terugkerend thema	56
§ 4 De pensioenkwesie	62
§ 5 De Mannenafdeling	64
§ 6 Zestig jaar vereniging HVO	68
§ 7 De Bijstandswet	71
§ 8 Nog steeds woningnood	77
§ 9 Karspel, Voogdij en de tekenen des tijds	82
§10 De roerige jaren zeventig	88
§11 Wisseling van de wacht	96
Conclusie	100
Bronnen/Literatuur	104
Noten	107

Inleiding

De geschiedenis van de vereniging Hulp voor Onbehuisden (sinds het eind van de jaren zestig HVO) is om verschillende redenen interessant. Afgezien van het feit dat het voor iedereen die met de vereniging te maken heeft van belang kan zijn om iets te weten over de achtergrond van HVO, zijn er ook andere argumenten te geven. Vanuit het oogpunt van lokale geschiedschrijving is de geschiedenis van een voor de stad Amsterdam zo belangrijke vereniging van bijzondere waarde. Voor de gemeente is het werk van HVO altijd "eene dringende noodzakelijkheid" geweest. Aan het begin van deze eeuw had Amsterdam te maken met grote aantallen migranten, mensen die van het platteland afkomstig waren en hun geluk zochten in de grote stad waar de eerste voorzichtige aanzetten werden gegeven tot een geïndustrialiseerde samenleving. Deze migranten zorgden voor druk op de infrastructuur van de stad. Er waren onvoldoende voorzieningen, met name huizen, om deze stroom van mensen op te vangen. Gevolg was dat een aantal van hen op straat terecht kwam. Hulp voor Onbehuisden werd in 1904 opgericht door T. Jonker, een voormalig heilssoldaat, die zich het lot van deze onfortuinlijken aantrok. Hij kreeg daarbij steun uit de gegoede burgerij. Uit deze kringen kwam het benodigde geld en onder hen werd ook het bestuur van HVO gerecruiteerd.

Het gemeentebestuur dat in die tijd eveneens voor het grootste deel bestond uit mensen uit de hogere kringen, heeft meteen ingezien dat het werk van HVO de stad ten goede kwam. Het was vanuit het oogpunt van orde, hygiëne en morele overtuiging van belang dat er wat gedaan werd voor zwervers en daklozen. De gemeente stelde in 1905 het Oude Buitengasthuis ofwel het 'Oude Pesthuys', een eeuwenoud gebouw dat aan de rand van de stad op instorten stond, ter beschikking aan de vereniging. Hier heeft HVO tot halverwege de jaren dertig haar werk gedaan. Dakloze mannen, vrouwen en kinderen konden voor kortere of langere tijd voor bad, brood en bed terecht in de asiels en de internaten. In de laatste werd er bovendien voor werk gezorgd. Hiervoor konden de verpleegden ondermeer terecht op de afhaaldiensten voor papier, kleding en oude rommel waaruit de vereniging tevens een deel van haar inkomsten haalde.

Op de verschillende kinderafdelingen, die op basis van leeftijd waren ingedeeld, werden naast dakloze kinderen (die zowel samen met hun ouders of als wezen binnenkwamen) ook zogenaamde voogdijgevallen (kinderen die vanwege verwaarlozing door de ouders op basis van de kindwetten uit de gezinnen konden worden gehaald) en gasthuisgevallen (kinderen waarvan meestal de moeder in het ziekenhuis was opgenomen of thuis ernstig ziek was) opgevangen. Voor de kinderen die langere tijd bij HVO verbleven werden pleeggezinnen gezocht en de vereniging kon in Houten en in

Appelscha beschikken over tehuizen waar ze eveneens konden worden ondergebracht. In 1914 werd het Observatiehuis van de vereniging geopend. Vanuit de wens om kinderen zoveel mogelijk uit de gevangenis te houden en kinderen die verdacht werden van misdrijven zo goed mogelijk te behandelen, werd dit observatiesysteem in het leven geroepen. In het Observatiehuis werden jongens ondergebracht en geobserveerd, de resultaten daarvan werden aan de rechter voorgelegd. Ook volwassenen die met justitie in aanraking waren gekomen kwamen bij HVO terecht; de vereniging had tevens een reclasseringsafdeling opgericht.

De uitbreiding van het werk en het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog waren de twee redenen waarom de vereniging de gemeente om financiële steun moest vragen. Sinds 1915 gaf de gemeente de vereniging een jaarlijkse algemene subsidie. Tot de Tweede Wereldoorlog was deze subsidie een aanvulling op de eigen inkomsten van de vereniging die bestonden uit vergoedingen van het ministerie van Justitie, bijdragen van verpleegden of familie van verpleegden, inkomsten van de afhaaldiensten en giften en legaten van particulieren. Tijdens de Duitse bezetting werd de vereniging steeds afhankelijker van subsidie van de gemeente en na de bevrijding werd de gemeentesubsidie de kurk waarop de vereniging drijvende gehouden werd. De gemeente controleerde HVO eerst door een Gemeentelijke Commissie van Toezicht en vanaf 1932 door middel van twee gemeentegedelegeerden, de directeurs van de Gemeentelijke Geneeskundige Dienst en de Dienst Maatschappelijk Hulpbetoon.

Niet alleen de financiële bijdragen van de gemeente aan HVO zijn een graadmeter voor het belang van de vereniging voor de stad. Op het gebied van de opvang van daklozen, een probleem waar de gemeente steeds weer mee te maken kreeg, heeft HVO altijd een voortrekkersrol gespeeld en de gemeente heeft de vereniging altijd direct betrokken bij de bespreking van de problematiek. Zo werd in de loop van de jaren twintig de gemeente met het probleem van de dakloze gezinnen geconfronteerd. Deze gezinnen waren door verschillende omstandigheden uit hun huis gezet. Voor een deel werd dit veroorzaakt door de krotopruijing waarmee de gemeente was begonnen. De oude, vervallen en vanuit verschillende oogpunten gevaarlijke wijken werden gesloopt en de bewoners werden in nieuwe wijken ondergebracht. De nieuwbouw hield geen gelijke tred met het onbewoonbaar worden van de oudere wijken, maar bovendien waren er bewoners waarvan men van mening was dat zij ongeschikt waren om in de nieuwe woningen te worden gehuisvest. Deze 'onmaatschappelijken' moest eerst woonbeschaving worden bijgebracht. Een ander deel van de dakloze gezinnen bestond uit mensen die ofwel vanwege huurschuld ofwel vanwege ontoelaatbaar gedrag uit hun huizen waren gezet. De gemeente zocht een oplossing voor het probleem van de onmaatschappelijke gezinnen en

vroeg onder meer HVO om advies. Dit was koren op de molen van Jonker die in korte tijd een volledig uitgewerkt plan op tafel legde. Opvang en begeleiding waren de sleutelwoorden. De gemeente besloot in dit geval geen gebruik te maken van het particulier initiatief. Zeeburgerdorp en Asterdorp werden de woonscholen van de gemeente. Ook na de Tweede Wereldoorlog werd Amsterdam geconfronteerd met grote woningnood en het probleem van de dakloze gezinnen. Gedurende de jaren vijftig, zestig, zeventig en tachtig heeft HVO in dit drama haar eigen rol gespeeld.

Ook vanuit het oogpunt van sociale geschiedenis is het verleden van HVO van betekenis. Aan de hand van haar geschiedenis kan men inzicht krijgen in de ontwikkelingen binnen de sociale zorg die zich in Nederland in deze eeuw hebben voorgedaan. De geschiedenis van de armenzorg in Nederland is tot nu toe veelal beschreven vanuit hoe er op landelijk niveau gedacht en gehandeld werd met betrekking tot armenzorg en sociale zekerheid. De gedachte dat het ontoelaatbaar was dat mensen onder het bestaansniveau moesten leven, is in de loop van de twintigste eeuw steeds verder verbreid en heeft geleidelijk tot allerlei maatregelen van de rijksoverheid geleid. Om dit beeld aan te vullen is het van belang de geschiedenis ook vanuit de positie van het particulier initiatief te beschrijven.

Aan het begin van deze eeuw werd de armenzorg nog voor het grootste deel door particuliere instellingen gedaan. De gedachte dat de overheid verantwoordelijk was voor de opvang van werklozen, invaliden, armlastige vrouwen en kinderen enzovoorts was alleen onder socialisten en communisten aanvaardbaar. De overwegend protestantse en opkomende katholieke burgerlijke elite die tot de Tweede Wereldoorlog de touwtjes in Den Haag in handen hadden, konden slechts in tijden van grote crises zoals de depressie van de jaren dertig en de Eerste en Tweede Wereldoorlog overtuigd worden van de noodzaak van overheidsingrijpen op economisch en sociaal gebied. Het subsidiariteitsprincipe dat inhield dat de overheid slechts dan een taak had als het particulier initiatief faalde, was hecht verankerd in de Armenwet van 1912. In de praktijk betekende dit echter dat de overheid vooral met betrekking tot de materiële hulpverlening in steeds grotere mate de financiële last moest dragen. Maar ook in het geval van HVO blijkt dat, weliswaar via omwegen, de rijksoverheid voor een steeds groter deel de financiële verantwoordelijkheid voor de armenzorg op zich moest nemen. Naarmate het aantal armenzorginstellingen groter werd en bovendien steeds professioneler ging werken, de gebieden waarmee de hulpverlening zich bezighield zich steeds meer uitbreidden en het aantal hulpvragers als gevolg van bijzondere omstandigheden toenam, konden de kosten niet langer door particulieren worden gedragen. De gevolgen van de crisisjaren, de omstandigheden van de Duitse bezetting, de veranderende opvattingen

over zaken als sociale zekerheid die onder de geallieerden leefden en de enorme problemen waarvoor de overheid zich na de bevrijding voor gesteld zag, zorgden ervoor dat na de Tweede Wereldoorlog de overheid ook op sociaal gebied een cruciale rol ging spelen. Nederland ontwikkelde zich in de twintigste eeuw van een overwegend agrarische- en handelseconomie tot een modern geïndustrialiseerd land en in de jaren na de oorlog, van een welvaartsstaat tot een verzorgingsstaat. Met behulp van allerlei wetten en regelingen hoeft in Nederland in theorie niemand meer van honger om te komen en zijn ook andere zaken die tot het bestaansminimum worden gerekend gegarandeerd.

Aan de geschiedenis van HVO is goed te zien hoe de opvang van bepaalde groepen minderbedeelden in onze samenleving zich ontwikkeld heeft. Als grote uitzondering werkte Jonker al met betaalde krachten. Gebruikelijk was in die tijd dat de liefdadigheid gedaan werd door vrijwilligers. Personeel dat opgeleid was om het sociale werk te doen was er nog nauwelijks. De eerste School voor Maatschappelijk Werk was net voor het begin van de twintigste eeuw opgericht. Bij HVO maakte men gebruik van verpleegsters en van beambten of ambtenaren die veelal uit het onderwijs, de politie of het leger afkomstig waren. De vereniging heeft echter al vanaf het begin aandacht gehad voor de deskundigheid van haar personeel. Voor het bevorderen daarvan werd de mogelijkheid geboden tot het volgen van cursussen; korte tijd had de vereniging haar eigen opleidingsinstituut. Financiële omstandigheden maakten dat het vaak onmogelijk was om beter opgeleid en dus duurder personeel te krijgen. Dit gaf vooral op het niveau van de afdelingsdirecties problemen. De professionaliteit van de vereniging is ook te zien aan de wijze waarop nieuwe vormen van hulpverlening en nieuwe soorten van aanpak bij de vereniging werden ingevoerd. Vooral de invloed van de hoofddirecteur, eerst Jonker en van 1922-1945 G.H. Honing, was in dit opzicht groot. Jonker had niet alleen zelf duidelijke ideeën over het werk, hij was er bovendien gespitst op dat HVO de nieuwste mogelijkheden op het gebied van de armenzorg gebruikte. Honing was eveneens iemand die op de hoogte was van de nieuwste ontwikkelingen en ook hij probeerde deze zoveel mogelijk door te voeren. De hoofddirecteuren werden hierin echter door verschillende oorzaken belemmerd.

De ontwikkeling in de organisatie van de vereniging is zowel een afspiegeling van maatschappelijke ontwikkelingen als van persoonlijke omstandigheden. Geheel in overeenstemming met wat toen gebruikelijk was, kreeg het bestuur niet alleen een controlerende taak, maar hield het zich op verschillende manieren ook met de praktijk bezig. In het overleg met de gemeente, bij het verkrijgen van de benodigde financiën en zelfs bij het beslissen over de toekomst van voogdijkinderen had het bestuur een taak. Vanaf het begin zijn er tussen bestuur en hoofddirectie onduidelijkheden geweest over de

respectieve verantwoordelijkheden. Figuren als Jonker en Honing waren geneigd om minder gemakkelijk een al te bemoeizuchtig bestuur te accepteren. Anderzijds had het bestuur vaak moeite met de eigengereidheid van de hoofddirecteur. Om de zaak enigszins te structureren werden er onder Honing Commissies van Toezicht ingesteld. Deze commissies bestonden uit een aantal bestuursleden maar ook uit niet-bestuursleden, mensen van buitenaf en zij hadden de controle over een bepaalde afdeling. De bestuursleden deden van hun verrichtingen verslag in het bestuur waar uiteindelijk de belangrijke beslissingen werden genomen. Onder Jonker had het bestuur ondanks zijn tegensputteren nog grote invloed. Naarmate de vereniging echter groter en het werk ingewikkelder werd, was het voor het bestuur moeilijker om greep te houden op de gang van zaken. De hoofddirecteur had op zijn beurt te maken met de afdelingsdirecties. Deze waren over hun werkzaamheden zowel aan de hoofddirecteur als aan de Commissies van Toezicht verantwoording verschuldigd. Deze constructie gaf aan een afdelingsdirecteur de mogelijkheid de Commissies en de hoofddirecteur tegen elkaar uit te spelen.

In de loop van de jaren twintig had de gemeente besloten om het Oude Buitengasthuis te slopen om zo een uitbreiding van het aangrenzende Wilhelminagasthuis mogelijk te maken. Dit betekende dat voor HVO een andere oplossing moest worden gezocht. Door het uitbreken van de depressie en de als gevolg daarvan slechte financiële positie van de gemeente konden er slechts noodoplossingen gevonden worden. In verschillende leegstaande oude gebouwen werden de afdelingen van de vereniging, verspreid over de stad, ondergebracht. Op de Weesperzijde 110 kwam het Mannenasiel en -Internaat. Aan de Stadhouderskade, in het oude Blindeninstituut, vonden de schoolgaande kinderen een tehuis. Voor de Vrouwen- en Kinderafdeling (baby's en kleuters) had men een complex van oude schoolgebouwen aan de Roggeveenstraat-Van Neckstraat gevonden. Geen van deze gebouwen was echt geschikt voor de nieuwe bestemming en veel geld voor verbouwingen was er ook niet. De toestand van de gebouwen werd er door de oorlog niet beter op. Het vinden van oplossingen voor deze problemen was na de oorlog de eerste uitdaging voor de vereniging.

Voor de organisatie van de vereniging had de decentralisatie eveneens gevolgen. Het heeft nooit serieus tot de mogelijkheden behoord dat de afdelingen zich helemaal zouden afscheiden van de vereniging. Het werd wel steeds moeilijker om de vereniging als geheel te beschouwen. Het was vooral van de persoonlijkheid van zowel de hoofddirecteur als van de voorzitter afhankelijk in welke mate de afdelingen een eigen koers konden varen. In de jaren dat de ontwikkelingen binnen de hulpverlening in een steeds hogere versnelling gingen, werd het een steeds grotere opgave om enige cohesie tussen de afdelingen te verkrijgen. Gaandeweg heeft men toch de voordelen van de

merkwaardige structuur van de vereniging ingezien, anders zou de vereniging niet tot nu toe overeind zijn gebleven.

Zoals ik al in de inleiding van het eerste deel van mijn geschiedenis van de vereniging HVO heb geschreven, heb ik haar geschiedenis onderzocht aan de hand van de drie hoofdthema's in de geschiedenis van de hulpverlening in Nederland in de twintigste eeuw: de ontwikkeling in de verhouding tussen particulier initiatief en overheid; de ontwikkeling in het denken over armoede en hulpverlening en de ontwikkelingen binnen de armenzorg zoals professionalisering en differentiatie. Op dezelfde wijze ben ik te werk gegaan in het tweede deel. De ontwikkelingen bij HVO werden beïnvloed door de ontwikkelingen die zich in breder kader voordeden. Anderzijds zijn de ontwikkelingen binnen het welzijnswerk aan de hand van de geschiedenis van HVO te illustreren. Bij mijn onderzoek heb ik zowel gebruik gemaakt van een finalistisch perspectief - hoe ziet de vereniging er nu uit er waar liggen de oorsprongen - als vanuit de positie van de tijd zelf - welke ontwikkelingen waren toen van belang.

Net als in deel I is het verhaal opgebouwd rond de persoon van de hoofddirecteur. Hiervoor is het argument dat de hoofddirecteur een centrale figuur is in de ontwikkeling van de vereniging. Bij de hoofddirecteur komen alle draden van de vereniging bij elkaar, hij is de figuur waarnaar de afdelingen en het bestuur kijken als het gaat om het beleid van de vereniging, hij is ook de persoon die naar buiten toe het gezicht van de vereniging bepaalt. Deel II begint met het hoofddirecteurschap van A.A.H. Hoytink en beslaat de periode 1945-1956. Deze directeur had te maken met de gevolgen van de Duitse bezetting. De vereniging was in verschillende opzichten niet helemaal ongeschonden uit de oorlog te voorschijn gekomen. Verschillende personeelsleden, waaronder de hoofddirecteur, waren weggezuiverd. De gebouwen hadden ernstig te lijden gehad van verwaarlozing door het gebrek aan geld. Het bestuur was in 1942 afgetreden maar kwam na de bevrijding bijna voltallig weer bij elkaar. Van Hoytink werd gevraagd dat hij onder de moeilijke omstandigheden waarin Nederland en ook Amsterdam zich de eerste vijf jaar na de oorlog bevonden de vereniging weer zo goed mogelijk op de been zou krijgen. De snelle ontwikkelingen die het maatschappelijk werk al de eerste tien jaar na de oorlog doormaakte, moesten door HVO worden bijgehouden. Die eerste periode na de oorlog onder Hoytink wordt gekenmerkt door enerzijds een grote vernieuwingsdrang, anderzijds door een algemeen heersend gevoel van pessimisme over de toekomst van de wereld. Het was voor deze hoofddirecteur allemaal wat te veel gevraagd. Hij voldeed uiteindelijk niet aan de hoge eisen die de voorzitter van de vereniging aan hem stelde, de samenwerking tussen hem en het bestuur is niet eenvoudig geweest. In 1956 vertrok hij naar een andere instelling.

Tijdens de tweede periode van 1956 tot circa 1980 werd HVO geleid door O. Heldring. Deze hoofddirecteur kreeg de opdracht de taak van Hoytink af te maken en hij heeft dit op een voortvarende manier geprobeerd. Heldring kreeg te maken met een bestuur dat het gevoel had dat de hele zaak hen boven het hoofd gegroeid was; met afdelingsdirecties die onder Hoytink vrij zelfstandig hadden geopereerd; met afdelingen waar men weliswaar een begin had gemaakt met vernieuwingen maar die voorlopig alleen nog maar onduidelijkheden en problemen opleverden; met een gemeente waar ook nog veel onduidelijkheden bestonden en die bovendien te maken had met het grote probleem van de woningnood; met een rijksoverheid die bezig was met het formuleren van allerlei regelingen en die zich anders dan vroeger niet afzijdig hield van de ontwikkelingen binnen het maatschappelijk werk. Van groot belang tijdens deze periode waren vooral de maatschappelijke ontwikkelingen die zich voltrokken en waar HVO zich niet van kon afschermen. In een korte periode van ongeveer vijftien jaar veranderde er veel in Nederland en voor een deel had deze verandering ook zijn effect op Heldring zelf. Hij ontpopte zich tot een activistische hoofddirecteur voor een deel als gevolg van wat hij met HVO doormaakte, voor een deel vanuit innerlijke overtuiging. Hij zag zichzelf in de traditie van Jonker en koos in alle gevallen de kant van zijn cliënten. Hij stond met hen voor een betere samenleving, de samenleving als gevolg waarvan zij in de problemen waren gekomen.

Voor deze periode kon ik moeilijk een duidelijk moment vinden waarop ik het verhaal kon beëindigen. Een aantal overwegingen heeft een rol gespeeld bij het besluit om niet met een bepaalde gebeurtenis of moment in tijd te eindigen. De bedoeling was om Deel II qua vorm zoveel mogelijk een vervolg te laten zijn op Deel I. Dit had consequenties voor het aantal pagina's dat het verhaal lang mocht worden. Gezien het feit dat voor deze periode in tegenstelling tot Deel I er veel meer archiefmateriaal aanwezig is, gaf dit met betrekking tot de lengte van het verhaal beperkingen. Als ik te ver in de tijd zou doorgaan zou het verhaal te lang worden. In mijn onderzoek wilde ik de invoering van de Algemene Bijstandswet in 1965 en de gevolgen daarvan voor de vereniging in ieder geval als eindpunt nemen. Hiermee wordt namelijk een periode in de geschiedenis van de sociale zorg in Nederland afgesloten, voor het eerst werd in Nederland het bestaansminimum van de burgers gegarandeerd. Een aantal ontwikkelingen dat onder Heldring in gang gezet was krijgen echter pas in de loop van de jaren zeventig zijn voltooiing en dit wilde ik in elk geval ook laten zien. Ik wilde echter ook weer niet al te uitgebreid ingaan op de jaren zeventig en tachtig. Ten eerste omdat het voor een historicus altijd vreemd is om zo dicht bij de eigen tijd te komen. Ten tweede omdat de jaren zeventig en tachtig voor de geschiedenis van het welzijnswerk zo specifiek zijn en

zich eigenlijk nog niet helemaal hebben uitgekristaliseerd en nog geen onderwerp van historisch onderzoek zijn geweest, dat ik mij daaraan niet heb willen wagen. Anders dan met Deel I loopt het verhaal dus niet met een duidelijke cesuur af maar heeft het een wat sputterend einde. Dit kan hopelijk alleen maar aanleiding geven tot nieuwsgierigheid over wat daarna komen zou en wie weet wordt dit verhaal over tien à twintig jaar geschreven.

Het onderzoek naar de geschiedenis van de vereniging HVO is mogelijk geweest doordat de vereniging haar archief bewaard heeft. Gedurende de twee jaar dat ik met mijn onderzoek bezig ben geweest, is mij het belang van het bewaren van een dergelijk archief maar al te duidelijk geworden. Alleen met behulp van zoveel mogelijk bronnen kan een zo volledig mogelijk beeld verkregen worden van de geschiedenis van een bepaalde periode, van bepaalde ontwikkelingen en van een bepaald aspect van de samenleving. Al deze geschiedenissen samen geven een beeld van de Nederlandse samenleving in een bepaald tijdvak, maar ook dit beeld is telkens aan verandering onderhevig. Mensen kunnen niet zonder bepaalde kaders functioneren. Geschiedschrijving kan het inzicht in deze kaders vergroten. Ik heb van deze twee jaar dat ik van HVO de gelegenheid heb gekregen mij met hun verleden bezig te houden, veel geleerd. Ik wil daarom H. Stam, C. van Oene en R. Beers van de vereniging HVO bedanken voor hun steun en enthousiaste begeleiding. Zonder archivaris W. van den Bosch was er niets mogelijk geweest, ook hij bedankt. T. van Doorn had opnieuw het geduld om met mij de tekst leesbaar te maken, de lezer kan haar dankbaar zijn. Bart, mijn steun en toeverlaat, zorgde voor de technische afwerking.

I De periode Hoytink 1945-1956

Inleiding

Na de bevrijding.... Voor iedere Nederlander hadden deze woorden een eigen betekenis. Het is daarom bijzonder ingewikkeld om een schets te geven van de ontwikkelingen die zich na 1945 voltrokken. Een keuze is noodzakelijk en voor dit boek zullen die ontwikkelingen aan de orde komen die van belang waren voor de vereniging HVO. De eerste jaren na de bezetting kunnen getypeerd worden met de term wederopbouw. Nederland en vooral Amsterdam hadden in economisch en sociaal opzicht enorm te lijden gehad van de Duitse bezetting. De gevolgen ervan voor de voedselvoorziening, het industrieel vermogen en de handelcapaciteit moesten na de bevrijding zo snel mogelijk worden tenietgedaan. Een zo snel mogelijk herstel van de bestuursstructuur was hiervoor noodzakelijk. De vraag of deze structuur wezenlijk anders zou moeten worden dan voor de oorlog was tijdens de Duitse bezetting in de kringen van de regering in Londen, van het verzet en van intellectuelen in Nederland veelvuldig besproken. De discussies die in de jaren dertig hadden plaatsgevonden over het functioneren van de democratie en de door sommigen zo verfoeide hokjesgeest (wat later de verzuiling zou gaan heten) waren tijdens de oorlog voortgezet en hadden bij sommigen tot een doorbraakgedachte geleid. Voor hen was de desillusie groot toen na de eerste verkiezingen bleek dat het electoraat vasthield aan haar politieke voorkeur van voor de oorlog. De druk van de omstandigheden leidde bovendien tot de terugkeer van allerlei oude organisaties die net als voor de oorlog op grond van levensbeschouwing functioneerden. Zo had Nederlands Volksherstel (een organisatie die landelijk en zonder onderscheid naar levensbeschouwing of afkomst de hulp aan oorlogsslachtoffers moest coördineren) grote moeite om zich staande te houden en het werd vrij snel na de oorlog al weer opgeheven. Overal werden maatschappelijke hulporganisaties die gedifferentieerd waren naar levensbeschouwing, maar ook geografisch los van elkaar opereerden (her)opgericht. Het zou nog een paar decennia duren, voordat onder druk van de overheid en de te hoog opgelopen kosten binnen de sociale sector die differentiatie niet langer gewenst werd geacht.

De hiervoor genoemde economische en sociale gevolgen van de bezetting werden, achteraf gezien, relatief snel opgelost. Mede dank zij de Marshall-hulp, de politieke stabiliteit (ondanks de door sommigen gevoelde dreiging van het communisme) en niet in de laatste plaats door de houding van de vakbonden, die door middel van loonmatiging uiting gaven aan het voor de oorlog al zo gewenste harmoniemodel, was de

wederopbouw aan het begin van de jaren vijftig voor het grootste deel voltooid. Er werd hersteld en er werd vernieuwd. Een van de fundamentele vernieuwingen die zich voltrokken was die van de sociale politiek. In de bundel *Nieuw Nederland, Bijdragen van buiten bezet gebied in verband met den wederopbouw van Nederland*, schreef A.A. van Rhijn een artikel over de sociale politiek. Van Rhijn was voorzitter van een commissie die in 1941 door de regering in Londen was ingesteld om het vraagstuk van de sociale zekerheid te bestuderen. Hij was sterk beïnvloed door het Atlantic Charter van 1941 (waarin de geallieerden plannen voor een nieuwe wereld hadden ontvouwd en waarin onder andere gesproken werd van een wereld waarin "freedom from want" zou bestaan) en door het door de Engelse regering uitgebrachte Beveridge-rapport. Hij schreef in 1944:

"Het ideaal van de Sociale Zekerheid leeft in de hoofden en harten van miljoenen. Ik meen, dat het waard is om er met alle kracht voor te strijden, mits het op de juiste wijze wordt verstaan. Sociale Zekerheid wil geen gemakzucht voor het individu, geen versteening van het produktieproces, geen statische maatschappij. Het wil energie bij den enkeling tot opvoering der productie in een dynamische maatschappij. Maar het wil ook bewaren voor gebrek en een rechtvaardiger verdeling van het maatschappelijk inkomen. Daarom verdient Sociale Zekerheid onze steun."¹

Met dit idealisme gingen de na-oorlogse regeringen aan de slag om, mede onder invloed van de sociaal-democraten op de politiek en gedwongen door de ervaring met de economische crisis van de jaren dertig en de daaruit gevolgde oorlog, te komen tot een stelsel van sociale voorzieningen. Dit stelsel ging uit van het principe dat iedere Nederlander recht had op bestaanszekerheid en dat deze bestaanszekerheid door de staat gegarandeerd zou moeten worden. Het ministerie van Sociale Zaken liet de door de Duitsers ingevoerde regelingen als het Ziekenfondsbesluit en de Kinderbijslagregeling daarom bestaan en kwam tevens met nieuwe regelingen. De ouderdomswet van Drees is een van de bekendste en zo waren er meer van deze zogenaamde groepsregelingen. Voor iedere kwetsbare groep Nederlanders werd een regeling getroffen.

Voor de meeste Nederlanders waren de eerste tien jaar na de oorlog jaren van 'tucht en ascese'. Tot 1949 waren er nog produkten op de bon en de angst voor een nieuwe oorlog bleef nog geruime tijd reëel. De blokkade van Berlijn, het feit dat in 1948 Tsjechoslowakije communistisch werd, de problemen in Nederlands-Indië (de eerste politionele acties), het uitbreken van de Koreaoorlog in 1950 en de atoomdreiging die

nadat ook de Soviet-Unie 'de bom' had alleen maar groter werd, waren reden genoeg tot een pessimistische kijk op het leven. In Nederland werd dit pessimisme in de jaren vlak na de oorlog bevestigd door wat men binnen de gevestigde orde zag als tekenen van 'asociaal gedrag' onder de bevolking. De omgang van meisjes met de in Nederland gelegerde geallieerde militairen (Trees heeft een Canadees), de voortdurende zwarte handel en het hoge echtscheidingscijfer gaven de bestuurders op alle niveaus de indruk dat het 'zedelijk peil' van de bevolking niet hoog was. Binnen de sector sociale zorg trachtte men via gezinsopvang en jeugdbegeleiding iets aan deze teloorgang van het Nederlandse volk te doen. Met versterkte overtuiging gingen de sociaal werkers aan de slag om deels met hulpmiddelen die voor de oorlog ook al hadden bestaan maar deels met nieuwe door ontwikkelingen in Amerika beïnvloede strategieën zoals community organisation (het buurt- en clubhuiswerk) en social-casework (de persoonlijke, psychologische benadering van de hulpvrager) aan de slag. Mede onder invloed van de steeds meer in zwang komende menswetenschappen als psychologie en sociologie voltrok zich een verdere professionalisering. Vooral voor de beheersing en de toepassing van die weer nieuwe ontwikkelingen waren een goede opleiding en vooral ook cursussen van steeds groter belang. De doorvoering in de praktijk werd echter bemoeilijkt doordat vernieuwingen binnen de bestaande structuren niet altijd snel konden worden ingevoerd.

§ 1 Een schone taak

Met de komst van de nieuwe hoofddirecteur A.A.H. Hoytink hoopte het bestuur dat de rust bij HVO terug zou keren. Hoytink had tussen 1940 en 1946 gewerkt als directeur van Nederlandsche Mettray (een tehuis voor protestantse jongens opgericht in 1851) en was daarvoor onderdirecteur bij het Observatiehuis geweest. Hij was dus op de hoogte van het Kinderbeschermingswerk en vertrouwd met het werk van HVO. Ondertussen had het bestuur de financiën van de vereniging weer enigszins op orde gebracht.

Gemeentegedelegeerde J.C. van Dam had er bij het bestuur op aangedrongen meer gebruik te maken van de mogelijkheid binnen de Armenwet om de kosten van de opvang van verpleegden te verhalen op de familie. Hiervoor werd samengewerkt met een speciale afdeling van de gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken. Na twee jaar functioneerde de verhaalsafdeling naar ieders tevredenheid en was er slechts in 3% van de gevallen sprake van wanbetaling.

Grote problemen deden zich echter voor met betrekking tot het personeel. Het bleek dat het personeel in 1946 voor 80% geen schriftelijke aanstelling had. Bovendien was het niveau van de salarissen ook in de ogen van het bestuur veel te laag. Men zag echter geen

mogelijkheid daar iets aan te doen. De gemeente wenste geen enkele verbinding tussen de salarissen van ambtenaren en van werknemers van HVO. Indien het bestuur de salarissen wilde verhogen zou dit uit eigen middelen moeten gebeuren. Ook het pensioenfonds van de vereniging, een kwestie die al dateerde van voor de oorlog, was nagenoeg uitgeput en dit was eveneens een zaak die in overleg met de gemeente geregeld diende te worden. Het personeel dat onder moeilijke omstandigheden ervoor gezorgd had dat de vereniging de oorlog had doorstaan, voelde zich hierdoor in haar positie ten opzichte van het bestuur gesterkt. In november 1946 kwam een delegatie van het personeel bij de hoofddirecteur op bezoek met het plan tot oprichting van een personeelsvereniging die niet alleen de geestelijke maar ook de materiële belangen zou behartigen.² Bij de bespreking van dit voorstel merkte een bestuurslid op dat het niet wenselijk zou zijn dat de rechten van het personeel te precies zouden worden geformuleerd. Hoytink was het hier niet mee eens; hij was van mening dat een eigen personeelsvereniging te verkiezen was boven een situatie waarin het personeel aangesloten zou zijn bij een vakorganisatie. Het werd in Nederland steeds gebruikelijker dat zaken als lonen en arbeidsomstandigheden met behulp van vakorganisaties geregeld werden en deze ontwikkeling is ook bij HVO terug te vinden. De positie van het personeel was bovendien sterk omdat er nog heel lang sprake was van een tekort aan personeel. Met de personeelsvereniging heeft het bestuur echter niet veel te doen gehad, er hebben zich geen conflicten voorgedaan.

In *Levensstrijd*, het opnieuw opgerichte huisorgaan van HVO, deed Hoytink in 1947 een oproep aan de jonge vrouwen van Nederland. Er was bij de vereniging een groot tekort aan vrijwilligers, verpleegsters, leerling-verpleegsters en kinderverzorgsters. "Welke schone taak ligt hier voor een jonge vrouw. Wie enige jaren van haar leven wil wijden aan het verzorgen en leiden en terechtbrengen van onze verkommerde, verlaten, geknauwde kinderlevens, kan niet alleen veel leren, maar kan haar eigen persoonlijkheid door een harmonische ontwikkeling van verstand en hart doen uitgroeien."³ Deze oproep had geen groot succes. De personeelssituatie van de vereniging werd allengs moeilijker mede door de hogere eisen die door de veranderingen in het werk aan het personeel gesteld werden.

Hoytink had meteen de eerste jaren te maken met concurrerende instellingen. Voor de oorlog was er al onenigheid geweest tussen de Mannenafdeling van HVO en het Gemeentelijke Verzorgingstehuis over wie welke gevallen zou opnemen. In het Manneninternaat werden steeds meer ouderen opgenomen. Aanvankelijk hadden directie en bestuur de indruk dat dit te maken had met het opnamebeleid van het Gemeentelijk Verzorgingstehuis aan de Roetersstraat. Volgens de directeur van de Mannenafdeling

kreeg HVO via Sociale Zaken steeds vaker verzoeken tot opnemning van mannen boven de 65, omdat het Verzorgingstehuis plaatsgebrek had. Dit plaatsgebrek werd volgens hem veroorzaakt door het grote aantal mannen onder de 65 dat in de Roetersstraat was opgenomen. Zou er geen uitwisseling kunnen plaatsvinden tussen het gemeentelijk Verzorgingstehuis en de Mannenafdeling van HVO? HVO zou dan weer de jongeren opnemen en de ouderen zouden dan plaats krijgen in het Verzorgingstehuis.⁴ Op de Mannenafdeling kreeg men steeds meer problemen met het in gang houden van de werkdienst door het tekort aan valide mannen. Het bestuur was van mening dat HVO alleen die ouderen afkomstig uit het Verzorgingstehuis zou moeten opnemen die wegens dronkenschap daaruit verwijderd waren.

In de gemeenteraad werden in 1949 door een raadslid vragen gesteld over de gang van zaken in het Gemeentelijk Verzorgingstehuis. Haar was gebleken dat de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken mensen die steun ontvingen en die in particuliere pensions verbleven dwong zich te laten opnemen in het Verzorgingstehuis. Als ze dit weigerden werd hun steun ingetrokken. De wethouder moest erkennen dat dit inderdaad beleid geweest was bij de Dienst voor Sociale Zaken. Het was echter niet de bedoeling om alle in pensions verblijvende personen in het Verzorgingstehuis op te laten nemen. Het ging alleen om die gevallen waarover men klachten had ontvangen. Zo'n vijftig mensen had men de keus gegeven zich in het tehuis te laten opnemen, zonder positief resultaat. Wel positief waren volgens de wethouder de ervaringen met een soortgelijke regeling met het Manneninternaat van HVO. Vooral personen die zich aan ernstig drankmisbruik schuldig maakten konden daar goed terecht. Er waren er zes in het internaat geplaatst, acht hadden geweigerd en werden dus van steun uitgesloten. "Deze acht hebben zich niet verder tot Sociale Zaken gewend. Blijkbaar genoten zij ten onrechte ondersteuning."⁵

Net als voor de oorlog hanteerde men de steunverlening, de noodwet Ouderdomsvoorziening in dit geval, om druk op mensen uit te oefenen om van bestaande voorzieningen gebruik te maken. Toch was het onvermijdelijk dat er in de samenstelling van de bevolking van de oude instellingen iets zou veranderen. Enerzijds was dit namelijk een gevolg van het feit dat er geen werkloosheid maar eerder sprake was van krapte op de Nederlandse arbeidsmarkt. Anderzijds werden door de betere sociale voorzieningen steeds minder mensen gedwongen een beroep te doen op instellingen als de mannenafdeling van HVO. Diegenen die daar wel terechtkwamen, waren om andere dan puur financiële redenen uit hun normale situatie losgeraakt en behoefden dus ook een andere aanpak.

Op alle afdelingen van HVO was er als gevolg van de slechte financiële situatie in de jaren voor en tijdens de oorlog achterstand in het onderhoud van de gebouwen en hun inrichting. Het tehuis voor werkende meisjes Folmina dat oorspronkelijk in Houten was gevestigd, was na de bevrijding definitief in de Roggeveenstraat, op de Vrouwen- en Kinderafdeling ondergebracht. Hierdoor werd de druk op de vrouwen- en kinderafdeling te groot. Het huis in Houten zou worden verkocht en Hoytink en het bestuur zochten naarstig naar een alternatief. In december 1948 merkte Hoytink in de bestuursvergadering op dat in vergelijking met andere opvanghuizen voor ongehuwde moeders, de afdeling van HVO schril afstak. Het was in zijn ogen niet aanvaardbaar dat aan de vrouwen en ook aan de jonge meisjes geen eigen kamertje geboden kon worden. De situatie zou slechts kunnen verbeteren indien Folmina zou verhuizen. Maar in Amsterdam was het erg moeilijk om een nieuw tehuis te vinden. Daarom werd er opnieuw buiten Amsterdam gezocht, ondanks de bezwaren tegen deze mogelijkheid vanwege de mindere bereikbaarheid. Baarn was een plaats die volgens Hoytink wel in aanmerking zou kunnen komen. Hij had met de burgemeester daar overlegd en kon het bezwaar van een bestuurslid wegnemen als zou Baarn een te 'oneenvoudige' plaats zijn. Volgens de burgemeester van Baarn was de levensstandaard er aanmerkelijk gedaald.⁶ Dit plan ging echter niet door. Inmiddels vond een aantal bestuursleden dat de situatie in de Roggeveenstraat onhoudbaar worden. Er was daar geen ruimte om de meisjes koken te leren, er was hoe dan ook te weinig ruimte, het contact van de meisjes met de vrouwen uit het internaat vond men ongewenst, de buurt was ongeschikt en er heerste een rattenplaag.⁷ De vereniging deed een klemmend beroep op de gemeente Amsterdam om een ander huis voor Folmina te vinden. In 1951 deden B en W aan de raad een voorstel om Oosteinde 30 voor het Folminahuis geschikt te maken. Na de verhuizing van Folmina uit de Roggeveenstraat zouden de Vrouwen- en Kinderafdeling verbeterd kunnen worden.⁸ Hiermee werd een oplossing gevonden voor een probleem dat in de jaren daarvoor herhaaldelijk in de gemeenteraad aan de orde was geweest, namelijk de slechte staat van behuizing van de afdelingen in de Roggeveenstraat. Bij de begrotingsbehandeling van 1948 had de wethouder naar aanleiding van vragen uit de raad al erkend dat de situatie daar niet rooskleurig was. Hij was toen van mening dat dit niet de schuld van HVO was, maar een gevolg van crisis en oorlog. Hij zag op dat moment geen mogelijkheid er iets aan te doen.⁹ Met het besluit van B en W uit 1951, waarbij eveneens gelden werden toegekend om de verbouwing van Oosteinde 30 mogelijk te maken, waren de problemen evenmin uit de wereld. Oosteinde 30 werd echter nog bewoond en de verhuizing van Folmina zou tot begin 1954 op zich laten wachten. Al die

tijd kon er aan de problemen van de Vrouwen- en Kinderafdeling ook niets gedaan worden.

De financiering van de afdelingen van HVO werd door de invoering van allerlei nieuwe regelingen, zoals bijvoorbeeld de noodwet Ouderdomsvoorziening, steeds ingewikkelder. In een pamflet van januari 1948 werd de mannen in het Internaat er op gewezen dat ze fl. 35,- per maand van hun uitkering als gedeeltelijke tegemoetkoming in de verpleegkosten aan HVO moesten afdragen. De ruimere geldmiddelen die als gevolg van deze uitkering na afdracht van het verpleeggeld zouden overblijven moesten "(...) op nadrukkelijke wens van de Overheid en nadrukkelijke voorwaarde van het bestuur van HVO (...) nuttig worden besteed".¹⁰ Het ministerie van Justitie verhoogde in de eerste jaren na de oorlog de verpleegssubsidies, maar toch bleven de afdelingen met een exploitatietekort zitten. Naar aanleiding van een brief van de FIKA (Federatie van Instellingen voor Kinderbescherming in Amsterdam) werd dit exploitatietekort in het bestuur besproken. De FIKA wilde gezamenlijke actie ondernemen om de gemeente te bewegen de rijkssubsidies aan te vullen. Het bestuur meende dat HVO aan deze actie niet kon meedoen omdat de gemeente deze aanvulling op de rijkssubsidies in de praktijk al gaf. Volgens gemeentegedelegeerde Van Dam was dit een onverstandige houding; hij sprak van struisvogelpolitiek waarmee HVO zijn bevoorrechte positie niet zou kunnen behouden. Samenwerking met de collega-instellingen zou misschien een lange termijn oplossing kunnen bieden voor de blijvende onzekerheid van de subsidiëring.¹¹ De instellingen wisten nog steeds niet van tevoren voor hoeveel subsidie zij in aanmerking zouden komen. Hierdoor was het voeren van een lange-termijn beleid erg moeilijk. In juli 1948 kwam dit nog eens aan de orde bij de bespreking van de hoogte van de salarissen bij HVO. Door de te lage salarissen, vooral ook van het hogere personeel, was het bijzonder moeilijk om personeel te krijgen. Er was geen kans dat de gemeente akkoord zou gaan met een salarisverhoging, en bijgevolg een subsidieverhoging, want de gemeentesubsidie was op maximaal fl. 400.000 gesteld. Dit was een gevolg van het feit dat de gemeente noodlijdend was, waardoor het rijk een controle op de uitgaven van de stad had ingesteld.¹² Overigens was het niveau van de particuliere giften op peil gebleven, zodat het bestuur de conclusie kon trekken dat ondanks de problemen met de zuivering van Honing de aandacht van het publiek voor de vereniging niet was verflauwd.

§ 2 Onze geteisterde samenleving

In de eerste tien jaar na de oorlog werden de beschouwende stukjes die Hoytink in *Levensstrijd* schreef gekenmerkt door enerzijds een pessimistische kijk op de toenmalige Nederlandse samenleving en anderzijds door een geloof in de kracht van verbetering. Of het nu om Kinderbescherming of om Zwerverzorg dan wel Reclassering ging, Hoytink was van mening dat er pas sprake zou zijn van een goed maatschappelijk werk indien de overheid met constructieve en imperatief voorgeschreven richtlijnen zou komen, ook financieel de randvoorwaarden zou bieden, maar het werk zelf zou overlaten aan een efficiënt geleid en georganiseerd particulier initiatief. Hij was er pertinent op tegen dat de overheid door het nemen van eigen initiatieven zou bijdragen aan de versnippering van het maatschappelijk werk. Juist het particulier initiatief zou ondermeer met de opgedane ervaring in de jaren voor en tijdens de oorlog "(...) ons volk door deze moeilijke tijdsperiode heenloodsen".

"Onze moderne samenleving mist nog de daadkracht om te komen tot gecoördineerd, gezond beheerd, sociaal-paedagogisch verantwoord maatschappelijk werk, dat zowel repressief als praeventief van karakter is, en gedragen wordt door toegewijde, deskundige en behoorlijk geëquipeerde werkers. Wij houden er ons ervan overtuigd, dat er meer te bereiken valt door intensieve samenwerking, door vermijding van doublures en "over-lappen" en door meer zakelijke bedrijfsvoering."¹³

Niet alleen een verbetering in de organisatie van het maatschappelijk werk was van groot belang, ook de correctie van de zogenaamde 'minus-varianten' van onze samenleving moest hoogste prioriteit krijgen. In een bespreking van het boek van H. van Rooy, *Het vraagstuk van het onmaatschappelijke gedrag*, gaf Hoytink te kennen dat hij de aanpak van Van Rooy 'zeer sympathiek' vond. Hoytink was een voorstander van het ingrijpen in het leven van deze 'minus-varianten'. In die gevallen waar het leven van medeburgers zover was ingezakt was het volgens hem de ervaring van maatschappelijk werkers dat na een ingreep waarbij een persoon of een gezin weer een zinvolle taak, een zinvol bestaan werd geboden, de onmaatschappelijkheid snel verdween. Dat individuen en gezinnen deze ingreep in hun leven in eerste instantie tegenwerkten was te begrijpen, maar ook zij zagen volgens Hoytink in dat het doel de middelen heiligde. "Hier ligt een prachtige en positieve taak, die onze geteisterde samenleving, welke zo gebukt gaat onder ontbindende factoren en invloeden, krijgt, om zich juist ten aanzien van haar 'minus-

varianten' van de beste zijde te laten zien, waardoor iets goed gemaakt wordt van de onduidbare toestanden waaraan de maatschappij zelf schuldig is."¹⁴ De maatschappij was zelf schuld aan de duistere tijden en alleen een nieuw idealisme zou hoop kunnen geven. In vlamme betogen sprak hij ook de ouders aan wier kinderen zich nog na elven op straat bevonden en dronken waren. "Mocht het zover komen Ouders? Mocht het zover komen Ouderen? Mocht het zover komen, Overheid?"¹⁵

Een bevestiging van de algemene daling van het zedelijk peil zag Hoytink in een onderzoekje dat in het Observatiehuis was verricht. Uit een vergelijking van de achtergrond van de jongens die in dit tehuis in de jaren 1938 en 1946-1947 geplaatst werden was gebleken dat in beide jaren de verpleegden voor een groot deel kwamen uit burgerlijke, complete arbeidersgezinnen met vijf tot acht kinderen (buiten Amsterdam een tot vier) waarvan de vader veelal werkloos was. De jongens bezochten in ruim 50% van de gevallen de lagere school of werkten bij een baas en beschikten over een normaal tot matig intellect. Tot zover was er geen verschil. Alleen de zwaarte van de misdrijven was in 1946/1947 volgens dit onderzoek in niet onbelangrijke mate verergerd.¹⁶ Ook de overheid maakte zich zorgen over het zedelijk peil van de Nederlandse bevolking. In juni 1946 ontving HVO een brief van de minister van Justitie waarin deze sprak over de heersende zedenverwildering en zich afvroeg welke maatregelen HVO reeds had genomen en wat zij terzake van de overheid verwachtte. Volgens Van Dam was dit vraagstuk niet door praten of schrijven, maar door daden op te lossen en was dit bovendien een geleidelijk proces. De voorzitter antwoordde de minister dat het zedelijk gehalte van de verpleegden bij HVO niet verslechterd was: het was altijd al slecht.¹⁷

Voor de oorlog was er alleen in het Observatiehuis sprake van psychische begeleiding van de verpleegden. Al heel snel na de bevrijding was ook bij HVO te merken dat er een verschuiving gaande was van een materiële verzorging naar een aanpak die meer op het geestelijke en sociale was gericht. Dit had zowel te maken met de ontwikkelingen die zich in het welzijnswerk in het algemeen voordeden als met het feit dat de samenstelling van de bevolking van de verschillende afdelingen van HVO veranderde. Naar aanleiding van een rapport van de hoofddirecteur over het grote percentage debiele kinderen bij HVO, was er in 1948 overleg in de bestuursvergadering of het zinvol en mogelijk was dat HVO een apart tehuis voor deze kinderen zou oprichten. Het bestuur kwam tot de conclusie dat dit niet tot de mogelijkheden behoorde, maar er zou wel iets gedaan moeten worden voor deze categorie minderjarigen. In een brief aan B en W van 8 maart 1948 schreef het bestuur dat het voor alle facetten van het werk van HVO met betrekking tot de kinderen eiste dat er niet alleen medisch-psychologisch onderzoek gedaan zou worden, maar bovendien dat tijdens het verblijf van de kinderen op de afdelingen de mogelijkheid

tot psychische begeleiding aanwezig zou zijn. Dit alles opdat "(...) kinderen, die vaak op onbegrepen wijze zondigen tegen maatschappelijke spelregels of wier levensmoeilijkheden hen dreven tot a-sociaal gedrag, niet zonder meer als crimineel worden beschouwd en behandeld, doch een begrijpende, bevrijdende behandeling ten deel valt".¹⁸

De bevolking van de kinderafdelingen bestond uit kinderen die door instanties als de Voogdijraad en/of de Kinderrechter bij HVO geplaatst werden, soms vanwege het gedrag van de kinderen zelf, soms vanwege de situatie bij de ouders thuis. In andere gevallen werden er kinderen bij HVO geplaatst door ouders zelf, meestal wanneer door het wegvallen van de moeder de zorg voor de kinderen (tijdelijk) onmogelijk was. Bovendien was er een aantal kinderen dat samen met de ouders, meestal alleen de moeder, werd opgenomen. Sinds de Eerste Wereldoorlog was het percentage echte wezen steeds afgenomen, maar HVO had wel de voogdij over grote aantallen kinderen. De kinderen werden meestal eerst op de afdelingen opgenomen; de afdelingen waren ingericht op grond van leeftijds categorieën. In het geval dat een kind voor langere tijd onder de hoede van HVO stond, werd de mogelijkheid van een pleeggezin onderzocht. Het Observatiehuis was een beetje vreemde eend in de bijt. Hier werden alleen jongens opgenomen die na het plegen van een delict op verzoek van de Kinderrechter onderzocht werden en mede aan de hand van de rapportage van HVO deed de rechter vervolgens uitspraak.

Alle plaatsingen bij de kinderafdelingen, behalve die van het Observatiehuis, liepen via de afdeling Gezinsvoogdij (niet te verwarren met de gezinsvoogdij, een vorm van voogdij-uitoefening die later ook door HVO zou worden gedaan). Op deze afdeling was een ambtenaar, onder begeleiding van een commissie van het bestuur, bezig met het onderzoek van nieuwe gevallen. Tevens was hij verantwoordelijk voor het vinden van nieuwe pleeggezinnen, het onderhouden van contacten met de pleeggezinnen en de voogdijpupillen van HVO en bovendien was hij reclasseringsambtenaar. In maart 1949 merkte het bestuur op dat het terecht was dat de afdeling Gezinsvoogdij in principe de opname van debiele kinderen weigerde. Ondanks het feit dat de afdelingen bij HVO niet geschikt waren voor de opvang van deze kinderen bestond bijvoorbeeld de afdeling in de Roggeveenstraat maar voor 20% uit normale kinderen. In sommige gevallen kon de opname van deze gevallen niet vermeden worden, of bleek pas later dat men met een debiel kind te maken had. Verschillende keren is bij HVO gepraat over het oprichten van een apart tehuis voor deze kinderen, maar daarvoor ontbraken de middelen. Een van de problemen vormde het feit dat het personeel voor het overgrote deel nog ouderwets geschoold was. In de Roggeveenstraat werden de kinderen inmiddels wel psychologisch

onderzocht, maar met de adviezen die uit deze onderzoeken naar voren kwamen kon nog niet veel gedaan worden. Het bestuur stimuleerde het personeel tot het volgen van cursussen door middel van een ruime tegemoetkoming in de kosten, maar de resultaten van dit beleid konden pas op termijn worden verwacht.¹⁹ In mei 1949 werd er met de gemeente een overeenkomst gesloten waarbij deze instemde met de aanstelling van een deskundige, "(...) nu ons gebleken is dat de kinderen, waarmede Uw Vereniging zich bezighoudt, nagenoeg allen kinderen uit slechte milieus zijn".²⁰ Op grond van de bevindingen van deze deskundige zou HVO de kinderen kunnen verwijzen naar het Consultatiebureau van de Gemeentelijke Geneeskundige en Gezondheidsdienst (GGGD) of naar het psychotechnisch laboratorium van deze dienst. Deze dienstverlening mocht alleen worden geboden aan kinderen die voor langere tijd bij HVO werden ondergebracht. Voor kinderen die weer snel naar hun ouders zouden teruggaan, was deze kostbare behandeling "(...) economisch niet verantwoord".

§ 3 Nieuwe wegen

Aan het begin van de jaren vijftig stonden bestuur en directie van HVO voor de grote opgave het werk van de vereniging aan te passen aan de eisen van de nieuwe tijd. De crisisjaren voor de oorlog, de bezetting en de jaren van wederopbouw hadden een aanpassing aan de steeds veranderende omstandigheden bijkans onmogelijk gemaakt. De financiële middelen hadden steeds ontbroken om zelfs het bestaande op peil te houden. Zoals reeds gezegd was het onderhoud van de gebouwen ernstig achterop geraakt. Maar bovenal was er geen ruimte geweest voor nieuwe ideeën. In april 1950 bleek in de bestuursvergadering dat de financiën weer enigszins op orde waren. De totale begroting was inmiddels opgelopen tot ca 1 miljoen. Hiervan werd fl. 450.000 door de gemeente als subsidie betaald en fl. 550.000 door de vereniging zelf opgebracht. Ruim fl. 400.000 werd aan verpleeggelden geïnd (ouderbijdragen ca. fl. 40.000), voor fl. 70.000 werd aan giften en legaten ontvangen, de opbrengst van het oud papier was eveneens fl. 70.000. Ondanks de verbeterde financiële positie was er als gevolg van de omvang van de aanpassingen steeds gebrek aan middelen. De verbeteringen aan de gebouwen, de oprichting van nieuwe afdelingen (een afdeling voor jongens boven de 21 die na hun meerderjarigheid toch onder de vleugels van HVO wilden blijven) en de professionalisering van het personeel kostten veel geld en moeite.

De ontwikkelingen binnen het sociale werk gingen aan HVO niet voorbij. In september 1952 werd in de bestuursvergadering overwogen of bij HVO de casework methode zou moeten worden toegepast. Het social casework was na de oorlog door

verschillende hulpverleners in het land van oorsprong, Amerika, bestudeerd en werd in Nederland onder andere door Marie Kamphuis onder de aandacht gebracht.²¹ Belangrijke elementen van de methode waren: aanvaarding van de cliënt zoals hij is (de hulpverlener moet zich onthouden van het opdringen van een beslissing of keuze aan de cliënt); inschakelen van de cliënt bij het zoeken naar oplossingen, hem tot medewerker maken, hem vertrouwen schenken (geen inlichtingen vragen zonder zijn voorkennis); controle van de caseworker over zijn eigen gevoelens (onderdrukking van antipathie en verkeerd gebruik van autoriteit) en het werken van de caseworker in een georganiseerd verband.²² Deze methode vereiste een uitgebreide opleiding van de hulpverlener omdat kennis van de psychologie ervaring met de methode en begeleiding (supervisie) hierbij belangrijk waren. In een recensie van een boek van prof.dr. H. van Rooy, *Casework en maatschappelijk werk*, schreef Hoytink in oktober 1952 in *Levensstrijd* over de nieuwe methode. Hoytink deelde de mening van Van Rooy dat het social casework aandacht verdiende van iedereen die met maatschappelijk werk te maken had. In zijn boek wees Van Rooy op het feit dat de situatie in Amerika wel wezenlijk verschilde van die in Nederland. Zo was men in Nederland veel verder dan in Amerika met de opvang van daklozen en zwervers. Met Van Rooy waarschuwde Hoytink tegen "al te enthousiast geëxperimenteer" met de nieuwe methode, allereerst zou moeten blijken of er wel genoeg deskundige mensen waren die de methode zouden kunnen toepassen.²³

In de vorige paragraaf werd al melding gemaakt van een veranderde samenstelling van de bevolking van de kinderafdelingen waardoor een nieuwe aanpak noodzakelijk werd. Dit en de veranderde opvattingen over de residentiële zorg voor kinderen maakten dat er in de jaren vijftig en zestig op de kinderafdelingen het nodige aan gewijzigd werd. Dit veranderingsproces werd echter bemoeilijkt door plaatsgebrek en gebrek aan het juiste personeel en door de aanwezigheid van ouder en in hun aanpak verouderd personeel. In november 1950 werd in de bestuursvergadering verslag uitgebracht van een onderzoek dat de bij de vereniging aangestelde psychologe Mejuffrouw Romswinkel op de kinderafdelingen had verricht. De resultaten van dit onderzoek waren niet mis.

"Bij haar onderzoek is gebleken dat de kinderen van H.v.O. opvallen door uniformiteit en gebrek aan levendigheid. Dit is hieruit te verklaren dat H.v.O. is opgericht in een tijd, toen de kinderpsychologie nog niet bestond. Men zou zeer veel moeten veranderen om te bereiken, dat de kinderen niet meer zoveel te kort komen als nu het geval is. De moeilijkheid bij de uitvoering is, dat in de tehuizen zoveel oudere vrouwen werkzaam zijn, die vol goede bedoelingen zijn, maar ondeskundig.

Ook bij de jongeren is dit dikwijls het geval, omdat zij geen vooropleiding hebben gehad. Verpleegsters zijn in het algemeen minder geschikt voor dit werk, omdat zij geen psychologische scholing hebben. Zij zijn meestal geheel buiten staat haar eigen fouten te zien. Aan de top van de tehuizen zou men vrouwen moeten plaatsen, die een opleiding met zekere psychologische scholing hebben gehad en onderzocht zijn; want er zoeken juist gestoorde volwassenen wel eens betrekkingen in gestichten, omdat zij uit de maatschappij vluchten."²⁴

Op grond van deze resultaten werden er verschillende aanbevelingen gedaan. Ten eerste was het belangrijk dat het contact van de vereniging met de ouders werd verbeterd. Aangezien er volgens Romswinckel op de ouders nogal het een en ander aan te merken was, zou bij HVO door een sociale dienst of een caseworker gewerkt moeten worden aan de opvoeding van de ouders, zodat de kinderen sneller terug naar huis zouden kunnen. Voor het heropvoeden van gezinnen werd de directeur van de gemeentelijke sociale dienst tevens gemeentegedelegeerde bij HVO, J.C. van Dam, om advies gevraagd. Deze zag wel wat in de doelstelling van het plan en beloofde samenwerking met zijn dienst. Hij waarschuwde echter dat "(...) het een uiterst moeilijk en zwaar werk [zal] zijn, dat uiteraard door de nog altijd ongunstigen woningtoestanden er niet gemakkelijker op gemaakt wordt."²⁵

Een ander advies was het doorvoeren van een zogenaamde verticale opbouw (kinderen van verschillende leeftijden in een groep) van de afdelingen. Niet meer de leeftijd zou als categorie moeten gelden, maar de groepen zouden een samenstelling moeten krijgen die een gezinssituatie zou benaderen. In verband hiermee werd tevens de vraag gesteld of het advies om beter geschoold personeel aan te nemen niet ten koste zou gaan van de liefde van het personeel waardoor "(...) de kinderen opgroeien tot evenwichtige, gelukkige mensen, zoals in goed geleide gezinnen zonder psychologie gebeurt".²⁶ Volgens Romswinckel zouden mensen met de juiste opleiding wel degelijk genoeg liefde kunnen geven, maar belangrijker was dat in een tehuis onevenredig veel moeilijke gevallen voorkwamen, waardoor vooral deskundigheid belangrijk was.

Al met al werden de adviezen door het bestuur en de hoofddirecteur welwillend ontvangen. In het bestuur werd een commissie gevormd die de aanbevelingen van Romswinckel zou gaan bestuderen. Naar aanleiding van de bevindingen van deze commissie werd geconcludeerd dat de nieuwe ideeën belangrijk genoeg waren. Het enige bezwaar van het bestuur tegen het direct doorvoeren van de maatregelen was het feit dat men niet het gehele personeelsbestand zou kunnen vervangen. De veranderingen zouden maar langzaam kunnen worden doorgevoerd. Op de Gezinsafdeling werd het

personeelsbestand alvast aangepast. Er werd een tweede ambtenaar aangesteld en de afdeling zou in naam opgedeeld worden in een afdeling Reclassering en een afdeling Gezinsvoogdij. Een echte opsplitsing zou volgens het bestuur niet gewenst zijn.²⁷

De eerste, verwachte problemen met de vervanging van het oudere door nieuw en modern opgeleid personeel ontstonden halverwege 1951 met de vervanging van de directrice van Folmina, de afdeling voor oudere meisjes. De directrice werd tijdens haar ziekte vervangen door een oudere zuster die al jarenlang in dienst was bij de vereniging. Bij deze zuster waren ten aanzien van de opvolging van de scheidende directrice verwachtingen gewekt. Na alle ontwikkelingen waren bestuur en directie van mening dat de leiding van de afdeling door een goed opgeleide kracht zou moeten worden overgenomen, het liefst iemand van buiten. De voorzitter van de commissie van toezicht van die afdeling was juist zeer ingenomen met de oudere zuster en achtte haar in staat de directie over te nemen. De hulp van Romswinkel werd ingeroepen, want volgens de hoofddirecteur was de oudere zuster qua karakter niet geschikt om leiding te geven aan de meisjesafdeling. Volgens hem was zij een goed organisator, maar in contact met de meisjes en het personeel te afstandelijk.²⁸ Haar benoeming ging uiteindelijk niet door. Zo werd de vervanging van het personeel keer op keer een ingewikkelde kwestie, omdat verschillende belangen en verwachtingen elkaar in de weg stonden. Daar waar mogelijk werd de geest van de tijd uit de fles gelaten: in de bestuursvergadering van september 1951 werd besloten om de ambtenaren voortaan sociaal werkers te noemen.

Mede als gevolg van de veranderingen in aanpak binnen het maatschappelijk werk en de hernieuwde aandacht voor het gezin als behandel eenheid waren er ook binnen de gelederen van HVO voorstanders van een aanpak van het gezin. Ook binnen de kinderbescherming werden vragen gesteld over de wenselijkheid van de plaatsing van kinderen in tehuizen of juist in pleeggezinnen en of het in het algemeen wel juist was om kinderen uit gezinnen te halen. Men kwam onder invloed van wetenschappen als pedagogiek en psychologie steeds meer tot het inzicht dat een individuele benadering van het kind voor diens verdere ontwikkeling het beste zou zijn. In de kindertehuizen zou deze aanpak ondanks een steeds verdere professionalisering niet goed mogelijk zijn. De opvang in pleeggezinnen bleek ook niet altijd even gelukkig, gevallen van misbruik en mishandeling waren voor de oorlog al bekend. Vaak was er echter geen alternatief. Men probeerde wel het contact tussen ouders en kind ook na de uit-huis-plaatsing te onderhouden en te verbeteren. Dit was in volkomen tegenstelling tot de praktijk van voor de oorlog toen men van mening was dat het voor het kind beter was indien er helemaal geen contact meer zou bestaan tussen ouders en kinderen. De veranderde opvattingen

over de relatie tussen het kind en de ouders werden ook in de Commissie van toezicht voor de Voogdijafdeling duidelijk. Daar werd in 1952 door verschillende pleegouders geklaagd over de houding van de sociaal werkers die uit de ouderlijke macht ontzette of ontheven ouders begeleidden en die in conflicten tussen ouders en pleegouders altijd de kant van de ouders kozen. Bestuur en directie van HVO waren van mening dat er veel ellende voorkomen werd door het weghalen van kinderen uit 'slechte' gezinnen. Wel vonden men dat een aanpak die gericht was op verbetering van het hele gezin zeer nuttig kon zijn. Men stond niet geheel afwijzend tegenover het idee van contact tussen ouders en kind(eren). De Voogdijafdeling had door de invoering van de Kinderbijslagregeling al meer dan daarvoor contact met de ouders. De praktijk wees echter uit dat een herstel van de verhoudingen tussen ouders en kinderen niet altijd tot de mogelijkheden behoorde. In 1952 werd door een bestuurslid opgemerkt dat slechts in 10% van de gevallen waarin de ouders uit de ouderlijke macht ontzet of ontheven waren, sprake was van een herstel van die ouderlijke macht. Dit had enerzijds te maken met het feit dat er volgens het bestuur van HVO door de rechter te laat werd ingegrepen waardoor de relatie tussen ouders en kinderen vaak al ernstig verstoord was. Anderzijds was de rechter wel erg streng met het teruggeven van de ouderlijke macht. Het bestuur was van mening dat het een taak van de Voogdijraden en niet van HVO was om het contact tussen ouders en kinderen te herstellen.²⁹

De veranderende omstandigheden en de nieuwe opvattingen over het werk zorgden ook tussen de verschillende afdelingen voor onduidelijkheden. De kinderafdelingen waren vanouds ingedeeld op basis van leeftijdsgroepen. Het plan om kinderen van verschillende leeftijden bij elkaar te brengen was vooral op de baby- en kleuterafdeling van de Roggeveenstraat aangeslagen. Dit lag voor de hand omdat deze afdeling veel te maken had met kinderen die met hun moeder meekwamen en het was moeilijk om kinderen uit één gezin op verschillende afdelingen onder te brengen. De andere afdelingen, het Jongenshuis (jongens boven de 12), het Prinses Marijkehuis (tehuis voor schoolgaande kinderen) en Folmina hadden te maken met een onderbezetting. Nu enerzijds de afdeling in de Roggeveenstraat ook oudere kinderen opnam en anderzijds de opvatting van de Voogdijafdeling om kinderen eerder in pleeggezinnen dan in de eigen tehuizen op te nemen gevolgen had voor de andere afdelingen, kwamen de directies van die afdelingen daartegen in opstand. De bezwaren tegen het verticale systeem dat op de Roggeveenstraat werd gehanteerd, varieerden van principiële tot praktische bezwaren. Vooral het feit dat de directrice van de Roggeveenstraat zonder overleg handelde was de directies van de andere afdelingen, maar ook het bestuur een doorn in het oog. Het bestuur was in de veronderstelling dat men na het rapport van Romswinkel in principe

akkoord was gegaan met het plan van verticale indeling van de groepen, maar op grond van praktische overwegingen het plan onuitvoerbaar had geacht. Nu het bestuur dan toch op de hoogte kwam van de gang van zaken en vernam dat het systeem goed werkte verleende men alsnog toestemming. Men was wel van mening dat het bestuur hierin gekend had moeten worden. Als een van de oorzaken van de geringe bezetting van de andere kinderafdelingen werd het geringe aantal geboorten tijdens de oorlog en de concurrentie van de confessionele tehuizen aangevoerd.³⁰

In 1954 moest de directeur van het Jongenshuis het bestuur mededelen dat er in het tehuis twaalf lege bedden waren. Hij wees het bestuur op het feit dat in zijn Jongenshuis geen enkele pupil van de Voogdijafdeling was geplaatst. Als de eigen voogdijpupillen al op zijn afdeling terechtkwamen waren ze al wat ouder en dan was het volgens hem te laat en ging het om mislukte gevallen. Besloten werd dat de Voogdijafdeling beter zou overleggen met het Jongenshuis.³¹ Het Jongenshuis had na de oorlog keer op keer te maken gehad met verbouwingen, de panden aan de Prins Hendrikkade waren in slechte staat. Hierdoor kon het tehuis de concurrentie met andere tehuizen moeilijk aan. Met zekere angst werd dan ook de bouw van nieuwe en volgens de laatste ontwikkelingen ingerichte tehuizen van andere verenigingen aangezien.

§ 4 Het onaangepaste gezin

Eveneens geheel in overeenstemming met de ontwikkelingen in het maatschappelijk werk was de aandacht voor het gezin. In naoorlogs Nederland werd het gezin als spil gezien van de inspanningen om van het land een moderne geïndustrialiseerde natie te maken. In deze periode ligt de oorsprong van de gezinsverzorging en ook werd in deze jaren opnieuw begonnen met de opvang van onmaatschappelijke gezinnen in kampen. Voor de oorlog was er al in een aantal steden, waaronder Amsterdam, ervaring opgedaan met het opnemen van hele gezinnen in zogenaamde woonscholen. Op deze wijze werd een oplossing gevonden voor enerzijds het probleem van de woningnood, anderzijds het probleem van gezinnen die zich niet wisten aan te passen in de toentertijd nieuwe woonwijken. Tijdens de bezetting waren er als gevolg van evacuatie hele gezinnen in kampen in Drente ondergebracht. Na de oorlog werd van de nood een deugd gemaakt door deze kampen te bestempelen als heropvoedingskampen. Ook nu was het een combinatie van woningnood en morele verontwaardiging die een dergelijke wijze van omgaan met mensen mogelijk maakte. De gang van zaken in deze kampen is door A. Dercksen en L. Verplancken beschreven in hun boek *Onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland 1914-1970*.

In een stuk in *Levensstrijd* van februari 1953 gaf Hoytink een bespreking van een rapport van de Commissie Eyssen. Deze commissie was door de regering ingesteld om een ontwerpwet te maken met maatregelen tegen het onmaatschappelijke gezin. De eerdere maatregelen waren getroffen op basis van vrijwilligheid, maar kennelijk hadden deze zo weinig effect gehad dat men zich nu genoodzaakt voelde de zaken wettelijk te regelen. Nadat de deskundige en objectieve diagnose 'onmaatschappelijk' was opgemaakt, zou het hele gezin onder toezicht gesteld moeten worden. Interessant is om na te gaan welke bezwaren bestonden tegen deze juridische maatregel die zo diep zou ingrijpen in het gezinsleven. Voor sommigen was het de vraag of de diagnose wel gesteld zou kunnen worden. Voor anderen was het onaanvaardbaar dat de overheid zich in deze mate zou bemoeien met het gezinsleven. Andere bezwaren werden geuit door diegenen die meenden dat de resultaten met de evacuatiekampen zo negatief waren geweest dat van de gezinsoorden niet veel positiefs kon worden verwacht. Daarnaast was het de vraag of er voldoende capabel personeel te vinden zou zijn en waren de enorme hoge kosten een bezwaar. Een volgend probleem was dat er nog te weinig kennis bestond over de structuur van de persoonlijkheden die samen een gezin uitmaken. Een effectieve therapie zou nog niet zijn gevonden. Van belang was ook de vraag in welke gevallen het beter was om een gezin bij elkaar te houden of juist uit elkaar te halen. Hoytink was van mening dat bij de toepassing van een onder toezichtsstelling door de rechter willekeurig zou moeten worden vermeden. Hij gaf het voorbeeld van woonwagenbewoners om aan te geven hoe moeilijk het zou zijn criteria vast te stellen. Erg ingenomen was Hoytink met de opvatting van de commissie dat de opvang van de gezinnen door het particulier initiatief zou moeten geschieden. Alleen als het particulier initiatief niet in staat zou blijken om dit voortvarend aan te pakken, dan zou de overheid moeten ingrijpen. Volgens Hoytink was het juist daarom van groot belang dat het particulier initiatief zich over deze kwestie zou buigen.³²

Bij HVO was er voor de oorlog, in de jaren onder Jonker, al aandacht geweest voor het probleem van de dakloosheid van hele gezinnen. Ook toen had men plannen gemaakt voor het oprichten van een Gezinstehuis of een Gezinsafdeling. Om verschillende redenen waren die plannen niet doorgegaan en met het afnemen van de woningnood daalde tevens het aantal gezinnen dat bij HVO werd opgenomen. Door de enorme woningnood in Amsterdam in de jaren na de oorlog dook het probleem van de gezinnen weer op. De woningnood was in Amsterdam een gevolg van het door de crisis en de oorlog niet gehaalde woningbouwprogramma en de grote verwoesting tijdens de oorlog. Na de bevrijding werd er ondanks de inspanningen van de wethouder van Volkshuisvesting en de gemeenteraad toch te weinig gebouwd. Dit kwam enerzijds door

het gebrek aan geld en materialen: anderzijds door de veranderde verhouding tussen rijk en gemeenten. De positie van Amsterdam was tijdens de crisis uitgehold als gevolg van het tekort op de begroting van de gemeente. Na de oorlog werd door de zogenaamde 'dirigistische' stijl van regeren op nationaal niveau de positie van de gemeenten steeds ondergeschikter. Ook voor de bouw van woningen werd Amsterdam afhankelijk van de toestemming van het rijk. Langzamerhand verschenen er aan de rand van de stad grote nieuwbouwwijken die echter aan de vraag naar woningen niet konden voldoen. Daarnaast was de staat van de woningen in bepaalde wijken in het centrum zo slecht dat er tot laat in de jaren zestig acute woningnood ontstond doordat gebouwen instortten of onbewoonbaar werden verklaard.

Op de bestaande afdelingen van HVO waren geen voorzieningen om hele gezinnen op te nemen. De vaders werden op de Mannenafdeling ondergebracht, moeders en kinderen op de Vrouwen- en Kinderafdeling. Inmiddels werden er in de gemeenteraad vragen gesteld over het verblijf van hele gezinnen bij HVO. Al eerder waren opmerkingen gemaakt over de slechte behuizing van vooral de afdelingen in de Roggeveenstraat. Tijdens de bespreking in de raad van de subsidie-aanvraag van HVO voor 1951 werden er door een raadslid vragen gesteld over de gezinsopvang bij HVO. Volgens haar was het een schandaal dat mensen die buiten hun schuld dakloos waren geworden onder hetzelfde regime moesten leven als zwervers en andere onaangepasten. Dat de gezinnen gescheiden werden ondergebracht was op zichzelf al een slechte zaak. Maar op de Mannenafdeling moesten de mannen hun kleren voor ontluizing afgeven en moesten ze zonder lakens in een bed slapen, allemaal in hetzelfde soort nachthemd. In de Roggeveenstraat moesten de moeders hun kinderen meenemen naar het Centraal Bureau Huisvesting omdat er niet voldoende personeel was om op de kinderen te passen. Vanuit de raad werd er daarom bij B en W op aangedrongen om HVO zodanig te subsidiëren "(...) dat het voldoet aan de eisen van deze tijd".³³ De wethouder van Sociale Zaken beantwoordde deze vragen met de opmerking dat hij de kritiek op HVO onterecht vond. In een inrichting moesten nu eenmaal regels zijn en diegenen die daar werden opgenomen dienden zich aan die regels te houden. Er konden geen uitzonderingen gemaakt worden. B en W legden daarom ieder protest naast zich neer.³⁴ Tijdens de begrotingsbehandeling van de afdeling Maatschappelijke Steun en Voorzorg van de gemeente in 1952 werden door de raad dezelfde vragen gesteld over de gang van zaken bij HVO. De raad erkende dat het niet de schuld van de vereniging was als de als gevolg van de woningnood dakloze gezinnen daar ondergebracht werden. De raadsleden erkenden bovendien dat het personeel van HVO alles deed om voor een zo goed mogelijke opvang te zorgen. Daarom werd aan B en W gevraagd maatregelen te treffen dat hele gezinnen opgevangen zouden kunnen

worden. De wethouder van Sociale Zaken gaf als antwoord dat deze kwestie eigenlijk door zijn collega van Volkshuisvesting zou moeten worden behandeld: "(...) alleen door een vermindering van de woningnood zou een oplossing worden verkregen".³⁵ Ook hij erkende dat er bij HVO slechts op gebrekkige wijze hulp aan de gezinnen kon worden geboden. Hem was door het bestuur van HVO meegedeeld dat van de 60 gezinnen die in het jaar daarvoor waren opgevangen, ongeveer de helft als 'bonafide' kon worden aangemerkt. Deze gezinnen waren niet als gevolg van huurschuld of het clandestien betrekken van een woning dakloos geworden. Voor hen werd direct contact opgenomen met het Centraal Bureau Huisvesting (CBH). Het lag volgens de wethouder "buiten de werkingssfeer van de vereniging" om een aparte opvang voor dakloze gezinnen te realiseren.³⁶ De bonafide gezinnen werden door HVO bij het CBH aangemeld en daar afzonderlijk geadministreerd. Zij kregen voorrang na de gevallen die door Bouw- en Woningtoezicht waren aangemeld. Met het CBH had HVO de afspraak gemaakt dat als op termijn geen verbetering in de situatie zou komen, de dienst zelf de zaak bij de wethouder van Sociale Zaken aanhangig zou maken.³⁷

In januari 1953 schreef Hoytink in een brief aan de wethouder voor Sociale Zaken welke oplossing voor het probleem van de malafide gezinnen hem voor ogen stond. Deze onmaatschappelijke gezinnen zouden onder de hoede van HVO moeten komen. Voor een periode van zes weken zouden ze in het asiel opgenomen worden. Had men daarna nog geen oplossing gevonden, dan zou men na een grondig onderzoek naar "gehalte en structuur van het gezin" onder begeleiding van HVO in een woning in een volkswijk ondergebracht kunnen worden. Deze woningen zouden aan HVO ter beschikking moeten worden gesteld. Het gezin zou alleen zo'n woning ter beschikking krijgen indien men de "dagelijkse bearbeiding van een bekwaam gezins-verzorgster" zou accepteren. Volgens Hoytink bood deze behandeling "(...) de mogelijkheid om een maatschappelijk en psychisch verkommerd gezin weer op te heffen waardoor het euvel van de onmaatschappelijkheid hier positief wordt bestreden, zonder dat het gezin gestigmatiseerd wordt".³⁸ Hoytink zei in de bestuursvergadering van februari 1953 dat de wethouder het met hem eens was dat het niet wenselijk was om een apart tehuis voor hele gezinnen op te richten, want de gezinnen zouden dan in dat tehuis blijven. De door hem aan de wethouder voorgestelde oplossing was echter nog een utopie.

Eind 1953 werd de wethouder van Sociale Zaken opnieuw door een raadslid gevraagd naar de mogelijkheid van een aparte voorziening voor de opvang van gezinnen bij HVO. Bovendien werd hem de vraag voorgelegd of het acceptabel was dat mannen die in nachtploegendienst werkten 's ochtends toch uit het asiel werden gezet, omdat het alleen een nachtasiel was. Volgens de wethouder werden deze mannen elders bij de vereniging

ondergebracht en voor het overige vielen de problemen wel mee.³⁹ Op de vragen uit de raad over de opvang van dakloze gezinnen kon de wethouder nog steeds geen concreet antwoord geven.

§ 5 Hulp voor Onbehuisden?

Ook op het terrein van de opvang van dakloze gezinnen waren de gemeente en de vereniging van elkaar afhankelijk geworden. Midden jaren vijftig werd het probleem van de dakloze gezinnen voor de vereniging zo nijpend dat er in het bestuur de vertwijfelde vraag gesteld werd voor welke onbehuisden de deuren van HVO open dienden te staan. Op de Asiel- en Internatafdelingen van HVO wist men gaandeweg geen raad meer met de grote aantallen gezinnen die om hulp kwamen. Hierdoor dreigde het gevaar dat er voor de 'gewone' klanten geen plaats meer was. De doorstroming van wat heette de bonafide gevallen was redelijk snel, mede dank zij de uitstekende samenwerking met het Centraal Bureau Huisvesting. De al eerder genoemde malafide gevallen waren veel moeilijker aan een nieuw huis te helpen omdat geen enkele huiseigenaar ze wilde hebben. Op de Vrouwenafdeling zorgden deze gevallen voor directe problemen doordat zij onderling steeds ruzie maakten en zelfs de directrice hadden aangevallen. Voor het bestuur was dit het moment om zich af te vragen voor wie de deuren opengesteld dienden te worden. Sommige bestuursleden bleven van mening dat HVO voor iedere onbehuisde een laatste vluchtmogelijkheid moest zijn. Volgens anderen betekende dit echter dat de vereniging de naam kreeg woningzoekenden aan een woning te helpen. Volgens de directeur van het Mannennachtasiel viel dit wel mee, zo attractief was het leven in de asiels van HVO niet. Aan de andere kant werd de vereniging door de buitenwereld onder constante druk gezet om iets te doen aan het feit dat de gezinnen gescheiden over de verschillende afdelingen werden ondergebracht. Maar ook de gemeente kwam onder steeds grotere druk te staan. Herhaaldelijk werden over dit probleem vragen gesteld in de gemeenteraad. Een aantal dakloze gezinnen liet in 1955 en in 1956 in een adres aan de gemeenteraad weten het er niet mee eens te zijn dat de gezinnen bij HVO uit elkaar gerukt werden en vonden het een schande dat zij samen met 'gederailleerden' en 'landlopers' werden ondergebracht. Zij vroegen de gemeenteraad er voor te zorgen dat de tehuizen van HVO geschikt werden gemaakt voor het huisvesten van normale gezinnen en zolang dit nog niet het geval was minstens de bepaling te laten vervallen dat moeders en kinderen gescheiden werden (dit gebeurde als moeder en kinderen langer dan zes weken in de Roggeveenstraat verbleven).⁴⁰ Van verschillende kanten werd door de raad naar aanleiding van de adressen aan de wethouder gevraagd iets te doen. Opnieuw werd voorgesteld dat de gemeente

ofwel zelf noodbarakken zou inrichten of dat de gemeente op HVO druk zou uitoefenen om de gezinnen apart onderdak te verlenen. Gesteld werd dat HVO niet modern genoeg was om de problemen het hoofd te kunnen bieden. De wethouder kon ook in dit geval niet veel anders dan antwoorden dat er bij HVO geen mogelijkheid was om de gezinnen elders onder te brengen. Hij bleef van mening dat de vereniging geen blaam trof, zij deed haar taak zo goed als de mogelijkheden haar toelieten. De vraag van de barakken verwees hij ook nu door naar Volkshuisvesting. Alleen de oplossing van de woningnood zou soelaas kunnen bieden. B en W hadden wel een commissie ingesteld die de problematiek zou bestuderen.⁴¹ In de bestuursvergadering van april 1955 werd de raadsvergadering waarin het adres aan de orde was geweest besproken. Volgens de voorzitter was het een rumoerige raadszitting geweest en had de wethouder gezegd dat alle gevallen malafide waren. Hierop had een raadslid van de KVP ontslag genomen.⁴² HVO kwam door deze kwestie niet in een al te fraai daglicht te staan in de media. In een stukje in *Levensstrijd* van april 1955 gaf HVO een repliek op de gebeurtenissen. Hij schreef dat HVO als gevolg van de woningnood en het feit dat de dakloze gezinnen nergens anders terecht konden met het probleem werd geconfronteerd. HVO was hier niet op ingericht maar bood de gezinnen wat het aan "sociale, bemiddelende, materiële, zo nodig medische en paedagogische" hulp kon bieden. Daar stond dan wel tegenover dat de gezinnen het bij HVO moesten nemen zoals het was. "Wij betreuren het zeer, dat onze Vereniging, dat onze maatschappelijk werkers, die concreet trachten iets op te heffen van de acute en schrijnende nood, volkomen onverdiend een veeg uit de pan kregen van de Amsterdamse pers, althans van sommige bladen."⁴³ In een brief aan de wethouder van Sociale Zaken liet Hoytink weten wat zijn reactie was op de opmerking van een raadslid als zou HVO niet modern genoeg zijn. "Dat ons veelzijdige werk voor zovele jongere en oudere in nood verkerende kinderen, volwassenen en gezinnen niet aan critiek onderhevig zou zijn is nauwelijks denkbaar. Ik meen echter te mogen zeggen, dat onze eigen kritiek op ons werk wel eens die van buitenstaanders kon overtreffen. Hier moge ik opmerken dat wij dagelijks worden belemmerd door de, in modern-paedagogische zin, snel verouderde gebouwen, waarin onze kinderen en volwassen verpleegden worden gehuisvest."⁴⁴ Het bestuur schreef aan de wethouder van Volkshuisvesting dat zij graag met de wethouder zouden overleggen over het vraagstuk van de dakloze gezinnen.⁴⁵

Niet alleen het bestuur schreef aan de wethouder. Ook in september 1955 schreef Hoytink aan de wethouders voor Volkshuisvesting en Sociale Zaken en liet weten bereid te zijn te helpen met het zoeken van een oplossing van de dakloze gezinnen. Vooral gezien het feit dat de woningnood niet snel opgelost zou zijn, en dit zou zeker het geval zijn wanneer de gemeente van plan zou zijn om zelfs maar een gedeelte van de

krotwoningen op te ruimen, was een langere termijn oplossing van het probleem een vereiste. Het voorstel van Hoytink kwam erop neer dat HVO voor de bonafide gevallen een tijdelijke oplossing zou kunnen blijven, aangezien deze toch relatief snel een andere woning hadden gevonden. De vereniging HVO hield vast aan haar principe om mensen die dakloos waren te helpen. Alleen voor de zogenaamde a-sociale gezinnen zou vanwege de ingewikkelde problematiek, waarvoor de vereniging de expertise niet in huis had, de gemeente een andere oplossing moeten zoeken. "Wij zijn van oordeel, dat een *laisser-faire* op dit terrein van het maatschappelijk werk onverbiddelijk de rekening - waar dan ook - zal presenteren. Wij zijn van mening, dat het probleem dezer onmaatschappelijke of sociaal-labiele gezinnen onvoldoende wordt aangepakt, en dat een grondige bestudering der feiten noodzakelijk is. Wij zullen het op prijs stellen, indien over dezer inderdaad niet eenvoudige materie constructief beraad met ons kan plaatsvinden, en het initiatief daartoe van het gemeentebestuur kan uitgaan."⁴⁶ Een maand later, in oktober 1955, kreeg het bestuur een brief van de wethouder van Sociale Zaken met de uitnodiging zitting te nemen in de commissie die het probleem van de woningnoodgevallen zou moeten onderzoeken.

Uit de notulen van de eerste vergadering blijkt dat er verschillende opvattingen waren onder de commissieleden over de oorzaken van de woningnood. Volgens de voorzitter, J.C. van Dam, was een van de oorzaken dat de bewoners van krotwoningen minder snel een woning accepteerden dan vroeger. De houding van de bewoners was veranderd. De afgevaardigde van de Gemeentelijke Woningdienst was van mening dat men niet langer kortwoningen accepteerde een gevolg was van het feit dat de overheid zich het woningvraagstuk had aangetrokken. "Als dit geen overheidszorg was en men zelf de moeilijkheden zou moeten oplossen, zouden deze [de bewoners DR] de krotwoningen wel accepteren."⁴⁷ De heer Van Dam wist daar nog aan toe te voegen dat er ook hogere eisen gesteld werden aan woningen doordat er meer verdient werd. Het bestuurslid van HVO dat zitting had in de commissie zei dat van inwonenden vaak juist veel te hoge huren gevraagd werden. Vele konden deze zware financiële last niet dragen. De voorzitter stelde voor om een eventueel op te richten opvangtehuis zo sober mogelijk in te richten. Zo zou een aanzuigende werking kunnen worden verkomen en zou tegengegaan worden dat het tehuis zou dichtslippen. De afgevaardigde van de Woningdienst geloofde niet in een afstotende werking van zo'n tehuis. Er woonden toch ook nog steeds mensen in woonschepen en tuinhuisjes. Door de stadssanering en de instortingen in de oude wijken én de stadsuitbreiding waardoor verschillende boeren en tuinders hun huis kwijt raakten, kwamen er verschillende gezinnen op straat. Een deel werd door HVO opgevangen. Dat bij HVO de gezinnen gescheiden werden opgevangen

kon alleen maar een preventieve werking hebben. Om tactische redenen moest er volgens de voorzitter maar geen opvangtehuis komen, vooral vanwege te verwachten grote toeloop, "ook al wordt een dergelijk onderkomen nog zo onaantrekkelijk gemaakt."⁴⁸ Begin januari 1956 deed een bestuurslid verslag van de eerste vergadering van deze commissie. Het plan was geopperd om een doorgangshuis te stichten dat dan door HVO geëxploiteerd zou moeten worden. De vertegenwoordigers van het CBH waren hier tegen vanwege de problemen met de doorstroming die zij verwachtten. Op voorstel van Van Dam zou de commissie een bezoek brengen aan Rotterdam waar men wel een oplossing voor het probleem scheen te hebben gevonden.

In maart 1956 was de wethouder naar aanleiding van het tweede adres van dakloze gezinnen wel bereid om toe te geven dat de situatie onhoudbaar was geworden. Hij had opnieuw een onderhoud met de hoofddirecteur van HVO gehad over deze zaak en deze had opnieuw gezegd dat opname bij HVO op eigen verzoek geschiedde en dat de mensen er nadrukkelijk op werd gewezen dat dit ook betekende dat ze zich bij het regiem van de afdeling moesten neerleggen. Het lag volgens de wethouder niet op de weg van de gemeente om HVO te vertellen hoe de vereniging met de bij de vereniging verpleegden om moest gaan. De commissie die de zaak had onderzocht had inmiddels een rapport uitgebracht en naar aanleiding daarvan had HVO een ontwerpschema voor een nieuw onderkomen ingediend. Dit voorstel werd door de commissie besproken.⁴⁹ In het rapport van de commissie dat op 2 mei 1956 in de bestuursvergadering werd besproken werd gesteld dat voor de onmaatschappelijke gezinnen een tehuis zou moeten worden gesticht. De gemeente was van mening dat deze taak door een particuliere vereniging op zich genomen moest worden. Als de gemeente dit zou doen zou dit veel te gauw tot politieke problemen aanleiding geven. Het bestuur van HVO liet de wethouder van Sociale Zaken weten in principe bereid te zijn zo'n huis onder haar hoede te nemen. De enige voorwaarde was dat het CBH zou beslissen over de toewijzing, hiermee zou het CBH zich tegelijk verplichten om de mensen verder te helpen en zou een zekere doorstroming gegarandeerd kunnen worden. De directeur en onderdirecteur van de mannenafdeling werden belast met het maken van plannen voor een dergelijk tehuis.⁵⁰ In september 1956 werden deze beide bedankt werden voor hun werk (de plannen waren tot en met de bouwtekeningen voltooid). In februari werd een tweede plan gemaakt, het eerste was door de gemeente vanwege de te hoge kosten afgewezen. Ook dit tweede plan was echter niet naar de zin van de gemeente. B en W lieten weten dat vanwege de hoge kosten het tehuis voor dakloze gezinnen niet door kon gaan. Daarnaast was er nog steeds geen oplossing voor het probleem van de doorstroming. De Commissie voor de Woningnoodgevallen werd opgeheven.⁵¹ Het bestuur van HVO reageerde teleurgesteld

op deze houding van de gemeente, na alle energie die gestoken was in het maken van de plannen. Een bestuurlid stelde voor om de opname van dakloze gezinnen maar te staken, de vereniging jhaalde zich toch alleen maar de kritiek van de gemeenteraad op de hals. De rest van het bestuur was het hiermee eens. Aan B en W zou een brief worden geschreven waarin gemeld werd dat de vereniging het niet langer als haar taak zag om dakloze gezinnen op te vangen.⁵² Zo was er na alle ophef die er als gevolg van de opvang door HVO van dakloze gezinnen was geweest veel gepraat maar bitter weinig bereikt. Uit het feit dat de gemeente een grote toestroom van mensen verwachtte in het opvanghuis blijkt dat men zich wel degelijk bewust was van de omvang van het probleem. Men was echter niet bereid of in staat daaraan iets te doen. En zonder die bereidheid stond de vereniging ook met lege handen. HVO kreeg wel steeds de zwarte piet toegespeeld maar kon niet op steun van de gemeente rekenen. Dit zou in de jaren zestig met betrekking tot dit probleem niet anders zijn. De nieuwe hoofddirecteur zou dit aan de lijve ondervinden.
#

In de bestuursvergadering van april 1957 bleek dat ook tussen verschillende gemeenten het probleem van de daklozen aan de orde was. In de gemeente Sittard was een dakloos gezin met een enkele reis naar Amsterdam gestuurd. Hier was het gezin in de Roggeveenstraat opgenomen. Na overleg met Sociale Zaken moest HVO de kosten voor het verblijf in rekening brengen, opdat de gemeente Amsterdam deze kosten op de gemeente Sittard zou kunnen verhalen. De angst van HVO was nu dat de gemeente Sittard deze kosten op de man van het gezin zou verhalen en dat er over de hele kwestie in de pers en in de gemeenteraad ophef gemaakt zou worden. Het bestuur besloot om voor deze ene keer aan het verzoek van Sociale Zaken te voldoen.⁵³

§ 6 Oude problemen

De problemen met het Observatiehuis dateerden al van de oprichting. In deze periode slaagde de vereniging erin om voor altijd van het Observatiehuis verlost te raken. Na de oorlog was de behuizing van deze afdeling er slecht aan toe. Het onderhoud was al voor de oorlog door financiële tekorten verwaarloosd. De problemen met het gebouw waren echter zo groot geworden dat een definitieve oplossing gevonden moest worden. Het bestuur trachtte de zaak nog drijvende te houden, maar vooral door de onduidelijkheden tussen gemeente en ministerie van Justitie slaagde men daar niet in. In juni 1952 werd vastgesteld dat behalve enkele kleine reparaties, niet begonnen kon worden met de grote renovatie omdat de gemeente en het ministerie twistten over de vraag wie daarvoor de financiële verantwoordelijkheid zou moeten dragen. De gemeente stond als vanouds op

het standpunt dat zij niet voor de kosten diende op te draaien omdat het ministerie het meeste profijt had van de inrichting en de meeste jongens niet uit Amsterdam afkomstig waren. Daarnaast droeg het ministerie te weinig bij in de verpleegvergoeding om de reparaties te kunnen bekostigen. In het overleg van de vereniging met het departement bleek dat het ministerie van Justitie de handen gebonden waren door het ministerie van Financiën.

De problemen kwamen tot een climax toen in 1952 ook de bezettingscijfers drastisch daalden. Hiermee kwam het Observatiehuis in een neerwaartse spiraal terecht waar het bestuur van HVO niet meer uitkwam. Deze daling werd enerzijds veroorzaakt door de slechte staat van het gebouw, aan de andere kant was het hoog nodig dat de personeelsbezetting en de manier van werken gemoderniseerd werden. Van verschillende kanten werd er binnen de kinderbescherming aangedrongen op een betere en minder op alleen tucht en discipline gebaseerde opvang in de tehuizen. Dit betekende dat er van buiten af druk werd uitgeoefend op het Observatiehuis waarvan men de manier van werken nogal ouderwets vond. In principe was het bestuur bereid om het Observatiehuis te moderniseren maar ook hier had men te maken met een bestaand personeelsbestand. De directeur van het Observatiehuis moest tot opluchting van het bestuur wegens leeftijd en ziekte op non-actief worden gesteld. De vraag was of men nog op zoek moest naar een nieuwe directeur. Met de reorganisatie van het personeel had het bestuur gewacht omdat men ervan uitging dat de vernieuwingen aan het gebouw het eerst aan de orde waren. Wanneer deze niet snel zouden kunnen worden uitgevoerd zou er misschien geen Observatiehuis meer zijn. In februari 1953 bleek dat het ministerie van Justitie precies de omgekeerde redenering volgde. Er zouden pas geld en toestemming voor een verbouwing komen indien er een reorganisatie van het personeel had plaatsgehad. Volgens het bestuur was dit zeer ongepast: de reorganisatie zou veel tijd in beslag nemen en voor beter personeel had de vereniging ook meer geld nodig. Inmiddels had een delegatie van de rechtbank een bezoek gebracht aan het Observatiehuis met de mededeling dat zij vanwege de problemen niet langer zou plaatsnemen. Nadat de heren het gebouw bezichtigd hadden en de directeur vermeld had dat de problemen door een exploitatietekort nog veel groter waren, kwam de delegatie op haar beslissing terug. Een uiterst zonderling gedrag, meende het bestuur van HVO.⁵⁴ In mei van dat jaar bleek uit een rapport van de waarnemend directeur hoe de gang van zaken was geweest. De vertegenwoordigers van de rechtbank hadden toegezegd dat er nog geplaatst zou worden indien men meteen met de reorganisatie van het personeel zou beginnen. Deze reorganisatie was volgens de waarnemend directeur met het personeel dat voorhanden was, niet mogelijk. In zijn rapport stelde hij de situatie als volgt voor:

"Het mag als bekend worden verondersteld dat onze tegenwoordige groepsleiders lange tijd hebben 'mee'-gelopen in een strak omljnd, autoritair systeem, waarin zeer weinig eigen initiatief nodig was, en waarin zij, gesteund door het bestaande straffe gezagsapparaat, zich zonder ernstige brokken hebben kunnen handhaven. Er was echter alleen maar sprake van een zich 'handhaven' en niet van actief en fris persoonlijk betrokken zijn bij de observatie en het groepswerk. Aan deze mensen, die vele jaren lang deze rustige, onbewogen disciplinaire methodiek hebben leren volgen, thans de eis te stellen om bereid te zijn, mee te doen aan een experimentele, soepele, meer individuele observatietechniek, is enerzijds mijns inziens onze plicht, anderzijds oorzaak van ontbinding. Ontbinding namelijk van hun gewendheden en hun zekerheden. Het is duidelijk dat ons personeel kortweg niet geschikt is om deel te nemen aan het werk in een zich herstellend observatiehuis."⁵⁵

Het bestuur kon echter niet anders dan toch met de reorganisatie doorgaan. Inmiddels had het ministerie laten weten dat de verliezen als gevolg van de onderbezetting niet zouden worden vergoed. Dit werd door het bestuur zeer onbillijk gevonden omdat volgens hem het rijk zelf schuld was aan de onderbezetting door de verwaarlozing van het gebouw en de oprichting van een Rijksobservatiehuis in Zeist. Het bestuur nam de beslissing om nog een keer met zowel de burgemeester als de minister te gaan overleggen. Mocht dit geen succes hebben dan zou het Observatiehuis worden gesloten.⁵⁶

In 1953 kwam het Observatiehuis ook in de gemeenteraad aan de orde. De wethouder kon 'entre nous' mededelen "(...) dat zij [B en W, DR] op het Departement van Justitie een robbertje hebben gevochten om mogelijk te maken, dat door het rijk een behoorlijk bedrag beschikbaar gesteld zou worden voor 'HVO' om tot een verbetering te komen van het Observatiehuis".⁵⁷ Ook vermeldde de wethouder dat ambtenaren van het departement op bezoek waren geweest en het standpunt van B en W hadden vernomen, namelijk dat de gemeente in principe geen financiële verplichtingen had ten opzichte van het Observatiehuis, maar dat als het rijk bereid was om iets te doen de gemeente hiertoe eveneens bereid zou zijn. Hij ging ervan uit dat er op korte termijn wel een beslissing genomen zou worden. "B en W kunnen bij verrassing wel reeds mededelen, dat het ook de Gemeente geld zou kosten."⁵⁸

Na het overleg met het ministerie liet de minister weten dat hij eerst zijn gedachten wilde laten gaan over het gehele Observatiewezen. Voor hem was de afweging of het Observatiewezen niet aan de hand van de verschillende levensbeschouwingen (zuilen) geregeld diende te worden. Bij de bespreking over deze opvatting in de

bestuursvergadering van 2 maart 1953 werd de oorzaak van de zogenaamde "levensbeschouwelijke actie" aan protestantse zijde gelegd. Volgens het bestuur wilde men in die kringen de oprichting van een Observatiehuis, dit terwijl er volgens HVO eerder behoefte was aan een algemeen Observatiehuis. Bovendien legde het bestuur er de nadruk op dat het Observatiehuis van de vereniging niet neutraal was: in alle godsdiensten werd onderwezen en er werden zondagsdiensten gehouden.⁵⁹

Eindelijk was het in de loop van 1954 dan zo ver. Het Observatiehuis werd voor een grootscheepse verbouwing gesloten en het bestuur van HVO besloot het Observatiehuis af te splitsen en in een aparte vereniging onder te brengen. Telkens wanneer er problemen waren met deze afdeling, en die waren er genoeg geweest, was deze mogelijkheid ter tafel gekomen, maar steeds op het laatste moment niet doorgedaan. Dit was omdat er niemand gevonden kon worden om deze lastpost over te nemen. Nu zou de vereniging er dan eindelijk van verlost zijn. De laatste stuiptrekkingen werden veroorzaakt door de vraag wat er met het overgebleven personeel moest gebeuren. Voor de periode tijdens de verbouwing werd het merendeel ondergebracht op een andere afdeling, zeer tot spijt van het bestuur dat dit het geschikte moment vond om zich van het personeel te ontdoen. Daar werd door het Gemeentelijk Arbeidsbureau en het ministerie een stokje voor gestoken.⁶⁰ Het laatste bericht over het Observatiehuis in de bestuursvergaderingen verscheen in 1956 toen bekend werd dat het Observatiehuis heropend was. Het was op 3 februari in een aparte stichting overgegaan. Het heeft nog tot 1970 gefunctioneerd.

Sinds 1905, toen de gemeente Amsterdam aan de vereniging het 'Oude Pesthuys' ter beschikking had gegeven en sinds de sloop van dit Oude Buitengasthuis, bestond er een ongeschreven overeenkomst tussen de gemeente en HVO betreffende de gebouwen die de vereniging gebruikte. Het onderhoud van de gebouwen gebeurde na de Tweede Wereldoorlog in overleg met de afdeling Publieke Werken van de gemeente. De financiering van de hoognodige renovatie van de verschillende panden die de vereniging van de gemeente in bruikleen had, gebeurde eveneens in overleg met de gemeente. De eerste tien jaar na de oorlog hadden er op de verschillende afdelingen al grondige en minder grondige opknappbeurten plaatsgevonden. Het hoofdkantoor kreeg van de gemeente een plek aan het Westeinde. Begin 1954 was Folmina naar een eigen pand verhuisd. De gemeente had aan het Oosteinde een gebouw beschikbaar gesteld. Beide oplossingen bleken door de komst van de Nederlandse Bank aan het Frederiksplein van korte duur. De begroting van de vereniging werd na november 1952 voor de posten 'gebouwen' en 'personeel' bindend. Dit betekende dat er ten aanzien van deze posten geen overschrijdingen mochten plaatsvinden. Volgens een bestuurslid betekende dit opnieuw

een stap in de richting van grotere afhankelijkheid van de gemeente. Ook dit proces was al ruim voor de Tweede Wereldoorlog in gang gezet.

§ 7 Vijftig jaar HVO

In het najaar van 1954 bereikte de vereniging een mijlpaal. Het vijftigjarig jubileum werd niet zonder reserve gevierd. Het bestuur bevond zich met de rest van de vereniging in een stroom van ontwikkelingen waarvan men zelf ook niet wist hoe de vereniging daar uit zou komen. In zijn toespraak op de jubileumbijeenkomst gaf de voorzitter van de vereniging, Mr. U.W.H. Stheeman, een overzicht van een aantal van de uitdagingen waar de vereniging voor stond. Binnen het particulier initiatief, en daarvan was HVO een trotse vertegenwoordiger, zag men met lede ogen de steeds meer op de voorgrond tredende overheid aan. In een stukje in *Levensstrijd* in 1953 had Hoytink al gesproken over het feit dat ondanks de verhoging van de subsidies de samenwerking met de rijksoverheid niet eenvoudig was. Volgens hem lag dit aan het feit dat het particulier initiatief van te voren niet wist op welk terrein de overheid nu wel of niet zou ingrijpen. Het was voor het particulier initiatief van het grootste belang dat men wist waar men aan toe was en hoe de taakverdeling tussen overheid en particulier initiatief gestalte zou krijgen. Volgens Hoytink was de toenmalige situatie hoogst onbevredigend.⁶¹ De sociaal-democratische bezetting van het departement van Sociale Zaken had al tot een aantal voorlopige en wettelijke regelingen geleid. Dit betekende dat de rijksoverheid zich niet langer afzijdig hield van datgene wat van oudsher particulier terrein was. Wat dat betreft was de keuze voor de KVP-er Van Thiel als minister van het in 1952 opgerichte ministerie voor Maatschappelijk Werk, een zekere geruststelling. Volgens deze minister was het de taak van de overheid de zelfwerkzaamheid van het particulier initiatief te stimuleren. Dit zou moeten gebeuren door het wegnemen van obstakels die deze zelfwerkzaamheid belemmerden en het scheppen van gunstige voorwaarden. Van Thiel en ook zijn latere opvolgster M. Klompé lieten er geen twijfel over bestaan dat hun voorkeur uitging naar een sterk particulier initiatief.

Over het werk van de vereniging zelf sprak de voorzitter tijdens de jubileumbijeenkomst de volgende woorden:

"(...) met de sociale inzichten evolueerde de inhoud van ons werk mee. "Onbehuisden" beduidt voor ons niet meer alleen degenen, die in Amsterdam van huisvesting verstoken zijn. Afgezien van de huidige woningnood, waarin wij incidentele hulp verlenen, zijn de onbehuisden in originele betekenis een

langzamerhand verdwijnend maatschappelijk verschijnsel. Met "onbehuisden" richten wij tegenwoordig het oog op alle onbehuisden in maatschappelijke of sociale zin van elke leeftijd. (...) Gij wilt mij wellicht geloven als ik U zeg, dat het leiden van deze vereniging niet zo gemakkelijk is. Het lezen van de oude notulen is een troosteloze bezigheid. Daaruit blijkt, dat het bij ons eigenlijk altijd zo geweest is. De halfopenbare functie van laatste toevluchtsoord dezer stad brengt ons in de volle openbaarheid en maakt aan de andere kant onze verhouding tot de gemeente een zeer subtiele. Dezerzijds moet worden gewaakt tegen een te sterk aanleunen tegen de Gemeente, anderzijds tegen een aantasting van onze zelfstandigheid.

Na de Tweede Wereldoorlog heeft het maatschappelijk werk zeer krachtige impulsen ontvangen van jonge wetenschappen als zielkunde en opvoedkunde met hun verschillende specialisaties, en heeft zich dientengevolge van de moderne maatschappelijk werker een verbeteringswil of moet ik zeggen een verbeteringsdrift meester gemaakt, die de leiding voor een reeks van problemen stelt. Van haar wordt gevraagd een brug te slaan tussen fantasie en nuchterheid, tussen wenselijkheid en mogelijkheid, tussen theorie en praktijk. (...) De vraag komt naar voren tot hoever wij gehoor kunnen geven aan de eis van steeds verdere differentiatie zonder ons uitgangspunt en doelstelling van stedelijk ultimatum refugium voor elkeen zonder onderscheid uit het oog te verliezen."⁶²

Hier spreekt een bestuurder die moeilijke jaren achter de rug heeft en nog veel meer moeilijkheden verwacht. Niet geheel ten onrechte, want de vraag naar de haalbaarheid van bepaalde idealen zou nog veel vaker gesteld worden en misschien niet altijd met het oog op de realiteit tot maakbaarheid verheven.

De zielkunde die Stheeman noemde werd op initiatief van het bestuur in 1955 aangewend om de vereniging zelf aan een analyse te onderwerpen. De psychiater G.A. Ladee en de psycholoog M.M. Montessori kwamen in januari 1955 met hun rapport "inzake psychiatrische en psychologische hulp ten behoeve van de Vereniging HVO". Net als in het rapport van Romswinckel begonnen Ladee en Montessori met de ontstaansgeschiedenis van de vereniging en de oorspronkelijke doelstellingen van HVO. De organisatie en de personeelssamenstelling waren niet aangepast aan de eisen van de nieuwe tijd. De verschuiving van materiële naar sociale zorg vereiste de opvulling van een ernstige leemte bij de vereniging. Ondanks het feit dat er in de jaren na de oorlog verschillende malen gerapporteerd was over de ontstane onvolkomenheden (het rapport van Romswinckel was het omvangrijkste, daarnaast waren er op kleinere schaal meerdere rapportages gemaakt), was het tot niet meer gekomen dan goede voornemens. Het advies

voor de verschillende afdelingen betekende volgens Ladee en Montessori het aanstellen van psychologen en psychiaters en vooral ook maatschappelijk werkers. Zij adviseerden ook het aanstellen van een bedrijfspsycholoog. Anders dan de andere rapporten gingen zij eveneens in op de organisatie van de vereniging. Montessori en Ladee adviseerden het opzetten van 'werkteams' waarin per geval door een team van deskundigen beslist zou moeten worden over de verdere opvang. De hoofddirecteur zou bij de teambesprekingen aanwezig moeten zijn, maar daar niet zodanig deel van uitmaken dat hij ook werkelijk iets in te brengen zou hebben. "Naast een aantal overige condities zal als belangrijk daarbij moeten gelden dat in principe alle leden van het 'team ad hoc' als equivalent gelden wanneer het gaat om het vinden van een decisie of gedragslijn die overeenkomstig de mogelijkheden, die iedere nieuwe situatie bevat, de meest zinvolle is. Tot dergelijke teambesprekingen dient de hoofddirecteur te allen tijde toegang te hebben, al behoort hij niet tot deze 'werkteams ad hoc' in engere zin."⁶³ Bovendien zouden de leden van de wetenschappelijke staf toegelaten moeten worden tot de bestuursvergaderingen.

In een brief aan het bestuur gaf gemeentegedelegeerde Van Dam de volgende reactie op het rapport. Naar zijn mening werd er in het rapport veel te veel nadruk gelegd op de psychische behoeften van de vereniging. De vraag of er zo'n uitgebreid arsenaal van wetenschappers aan de vereniging verbonden zou moeten worden, hing af van de vraag in hoeverre hiermee iets bereikt zou kunnen worden. Voor de kinderafdelingen lag dit voor de hand, maar voor de volwassenenafdelingen had Van Dam grote twijfels over de te verwachten resultaten. Over de rol van het 'team' ten opzichte van de afdelingsdirecties vroeg hij zich af of de taak van deze directies in het vervolg een puur administratieve zou moeten zijn. "(...) rust op hen ook een stuk opvoeding en mag van hen verwacht worden dat zij psychologisch inzicht hebben?"⁶⁴ De aanbeveling dat leden van de wetenschappelijke staf bij de bestuursvergaderingen aanwezig zouden zijn, wees Van Dam van de hand. "Ik geloof, dat het Bestuur een andere taak heeft dan zich regelmatig te verdiepen in de incidentele gevallen."⁶⁵ Wat hem betrof was het aanstellen van een bedrijfspsycholoog een goede gedachte. Deze zou zich dan bovendien kunnen bezighouden met het geleidelijk aan doorvoeren van verbeteringen in de personeelssamenstelling. Voorlopig zou de vereniging een begin moeten maken met het aanstellen van enkele maatschappelijk werkers, waarvan er één psychologisch geschoold zou moeten zijn. ⁶⁶ Al eerder was in het bestuur melding gemaakt van teleurstelling over het rapport. Voor een deel waren de adviezen reeds bekend, voor een deel waren ze onuitvoerbaar. De bezwaren van de heer Van Dam werden in de bestuursvergadering van 11 juni 1956 onderschreven. Volgens bestuurslid Korthals Altes zou een organisatie als HVO zich geleidelijk moeten ontwikkelen "niet schoksgewijs". De gerechtvaardigde

vraag was echter zo langzamerhand waarom het bestuur zich iedere keer aan de hand van dergelijke rapporten liet adviseren, zonder dat er in de praktijk iets met de adviezen werd gedaan. De grote en ingewikkelde organisatie die HVO in de loop van haar vijftigjarig bestaan geworden was, kon niet in een dag hervormd worden.

Er waren ook verslagen van afdelingen die in deze jaren een positieve kijk bleven houden, ondanks het feit dat ook op die afdelingen de bezettingssgraad niet best was. In het jaarverslag van de Mannenafdeling over het jaar 1955 liet de directeur weten dat hij een positief geluid kon laten horen. Hij kon niet in de naaste toekomst een sterke stijging van de Internaatsbezetting beloven, maar hij kon de vrees wegnemen "(...) dat een doorwerking van de hoogconjunctuur tot gevolg zou hebben dat ons Internaat zou afglijden naar een soort rusthuis voor oude en zieke thuislozen".⁶⁷ Uit een enquête en uit contacten met andere instellingen die op gelijke terreinen als het Manneninternaat werkten was de directeur gebleken dat uiteindelijk de hoogconjunctuur geen oplossing had gebracht van het probleem van de onmaatschappelijkheid. Volgens waren de aantallen onmaatschappelijken ongeveer gelijk gebleven. Daarnaast was hem gebleken dat de leeftijdsgroep 30-64 jaar, de groep die het meest aan fluctuaties onderhevig was, zich op de langere termijn zich altijd herstelde. "Het is de middengroep [de groep 30-64 jarigen DR] wier potentieel de produktiviteit in ons Internaat bepaalt. Tezamen met de eerst genoemde overweging heeft het althans zin dalingen in het sterktecijfer en daarmee noodwendig gepaard gaande inzinking in onze produktiviteit niet catastrophaal te zien."⁶⁸

§ 8 De zondebok

Zoals aan de hand van het voorafgaande duidelijk moet zijn geworden, waren de verschillende onderdelen van de vereniging, van cliënten (het woord verpleegden werd niet meer gebruikt) tot en met bestuur, gefrustreerd. Ingeklemd tussen de wens tot verandering en de koude realiteit bleek het niet eenvoudig de droom van Jonker gaande te houden. Er was van alles mis, dat werd door iedereen onderkend, maar wat moest er aan gedaan worden? Kenmerkend voor de problemen binnen de vereniging was ook de gang van zaken rond de hoofddirecteur. De positie en de taak van de hoofddirecteur waren langs de weg van conflicten gegroeid. Onder Jonker waren er al verschillende grensconflicten tussen hoofddirecteur en bestuur, en hoofddirectie en afdelingsdirecties uitgevochten. Onder Honing was dit niet anders. Voor een groot deel werd de positie van de hoofddirecteur bepaald door de persoonlijkheid van de directeur zelf. Als opvolger van Honing was Hoytink geen unanieme keuze van het bestuur geweest. Gedwongen door de omstandigheden had men binnen korte tijd een opvolger voor Honing moeten

vinden en dat was niet eenvoudig. Een markante figuur als Honing te moeten opvolgen was evenmin gemakkelijk.

Al tijdens 'Jonker' was het bestuur van mening dat met de onstuimige groei van de vereniging de taken van de hoofddirecteur te veelomvattend waren geworden. In de jaren dertig had men daarom de positie van bedrijfsdirecteur gecreëerd die de hoofddirecteur de financiële kant van de zaak uit handen zou nemen. Deze bedrijfsdirecteur zou echter binnen de organisatie niet op gelijk niveau staan als de hoofddirecteur. Na het vertrek van Honing en de uitbreiding van taak en verantwoordelijkheid van de bedrijfsdirecteur meende het bestuur dat daar qua status iets tegenover diende te staan. Voorzover bekend werd er echter over de verhouding tussen bedrijfsdirecteur en hoofddirecteur niets vastgelegd. De verhouding tussen hoofddirecteur en bestuur was eveneens van oudsher onduidelijk en na de oorlog moest het bestuur haar positie hervinden. Na zijn afwezigheid gedurende het grootste deel van de bezetting, wilde het bestuur met hernieuwde kracht zijn positie veilig stellen. Met de opvolging door voorzitter Stheeman had het bestuur een krachtige figuur als leider.

Begin 1949 gaf Hoytink in een brief te kennen dat hij ontevreden was over de gang van zaken rond de Bedrijfsdirecteur(BD). "Ik ben niet bereid er toe mee te werken om in den vervolge de positie van de Bedrijfsdirecteur uit te bouwen, wanneer dit ten koste zou gaan van de prerogatieven van de Hoofddirecteur van de Vereniging."⁶⁹ De discussie leidde tot een openlijk conflict tussen Hoytink en Stheeman. In 1950 was dit aanleiding tot een schorsing van Hoytink. Stheeman bracht hierbij niet alleen de onenigheid over de BD aan de orde maar stelde ook het optreden van Hoytink zelf aan de kaak. Hij zou zich als hoofddirecteur niet aan gemaakte afspraken houden, opdrachten van het bestuur naast zich neerleggen, zich in het algemeen te weinig met de directe gang van zaken van de vereniging bezighouden en te veel tijd verspillen aan het aflopen van congressen en vergaderingen van koepelorganisaties.⁷⁰ Ongetwijfeld zat er een kern van waarheid in deze beschuldigingen, maar tot zijn verdediging moet aangevoerd worden dat hij zich in ieder geval met de voogdijpupillen wel persoonlijk bezighield. Brieven van pupillen aan Hoytink en vice versa zijn bewaard gebleven.⁷¹ Eind 1953 besloot het bestuur ontslag van de hoofddirecteur bij het Gewestelijk Arbeids Bureau (GAB) aan te vragen. Hoytink nam een advocaat in de arm en deze liet in een uitgebreide nota weten wat het standpunt van de hoofddirecteur was. Kern van het probleem was volgens Hoytink dat de voorzitter van de vereniging een te dominante figuur was. Stheeman had het altijd al op hem voorzien en zat hem altijd en overal op de huid. Samen met de BD probeerde hij de positie van de hoofddirecteur uit te hollen. Het feit dat deze gang van zaken kon plaatsvinden was een gevolg van de verouderde bestuursstructuur van de vereniging.

"Deze gang van zaken is helaas alleen mogelijk gebleken bij een vereniging als die van HVO. Juridisch een particuliere vereniging, is HVO reeds lang in feite een semi-openbare instelling geworden. Nauwlettend toezicht op de naleving van de statuten, zoals deze bedoeld zijn te functioneren, is derhalve zeer zeker een eerste vereiste, teneinde ongewenste machtsposities te verhinderen. Vaststaat dat bij HVO de leden nimmer in den werkelijken zin des woords in vergadering bijeen komen, omdat zij niet worden opgewekt zich verder met het Verenigingsleven bezig te houden aangezien immers telken jaren slechts een nietszeggende oproep in twee dagbladen verschijnt. Dientengevolge is op de jaarvergaderingen niemand anders aanwezig dan de leden van het bestuur, hetwelk feitelijk zichzelf aanvult."⁷²

Hoytink was van mening dat hij zich altijd volledig voor het belang van de vereniging had ingezet, daarin gedwarsboomd door een potentaat als voorzitter van de vereniging. Het was lastig voor het bestuur dat ook zijn pleidooi een kern van waarheid bevatte. Al sinds het begin van de jaren dertig waren de jaarvergaderingen een formaliteit. Er werden nog wel schema's opgesteld wanneer verschillende bestuursleden moesten aftreden, maar de benoemingen werden altijd op voordracht van het bestuur aanvaard. Toen men er achter probeerde te komen hoeveel leden de vereniging nu eigenlijk had, waren daarover geen gegevens te vinden. Het bestuur vond dat het in deze kwestie op zichzelf was teruggeworpen. In het belang van de vereniging wensten de afdelingsdirecties dat Hoytink zo lang mogelijk aan zou blijven. B en W lieten weten dat zij zich in deze zaak niet wilden mengen. De uitspraak van het GAB was vernietigend voor het bestuur. De bezwaren tegen Hoytink waren volgens het GAB niet voldoende om hem te ontslaan. In de brief van het GAB aan het bestuur stond het volgende:

"Unaniem heerst voorts de mening, dat aan de heer Hoytink bij de uitvoering van zijn omvangrijke taak, waarbij in het algemeen vermijden van fouten ondenkbaar is, Uwerzijds in het algemeen minder bewegingsvrijheid is gegeven dan op het terrein van het maatschappelijk werk gebruikelijk en m.i. gewenst en verantwoord is, en dat daaruit voor een belangrijk deel de bestaande moeilijkheden zijn voortgevloeid."⁷³

Er bleef het bestuur niets anders over dan om in het stof te bijten. In een verklaring op 16 juni 1954 gaf het bestuur te kennen dat de hele zaak geen aanleiding was om bestuursleden te vervangen ofwel om zelf in zijn geheel op te stappen. Dit zou niet in het belang van de vereniging zijn. In een buitengewone bestuursvergadering die aan de

verklaring voorafging had het bestuur zich verbaasd over de houding van de wethouder van Sociale Zaken. Hij had zich niet in het conflict willen mengen, maar in een gesprek met het bestuur en de gemeentegedelegeerden had hij wel zijn standpunt uiteengezet. Hij had voor het bestuur geen goed woord over. Tegelijkertijd had hij geen enkele indicatie gegeven of hij van mening was dat het bestuur zou moeten opstappen. Al met al was ook nu weer de vereniging in een niet al te best daglicht komen te staan. In de gemeenteraad had een raadslid naar aanleiding van de moeilijkheden voorgesteld om te komen tot een betere controle van gemeentewege op de vereniging die toch zulke grote bedragen aan gemeentesubsidie ontving. De wethouder liet weten dat er al enige jaren gemeentegedelegeerden in het bestuur aangesteld waren, die ook van tijd tot tijd onderzoek deden naar het reilen en zeilen van de vereniging. Volgens verschillende raadsleden had de gemeente echter te weinig greep op de wijze waarop het bestuur de subsidiegelden besteedde. De gemeentegedelegeerden zouden daarom echte bestuursleden moeten worden met stemrecht. B en W waren zeer gekant tegen deze oplossing. Als de gedelegeerden stemrecht zouden krijgen dan droegen ze ook bestuursverantwoordelijkheid en daarmee zouden er onduidelijkheden ontstaan ten aanzien van hun opdracht. Bovendien vonden B en W het principieel onjuist als de gemeente haar invloed op de particuliere organisaties zou vergroten. De moeilijkheden bij HVO deden niets af aan het belangrijke werk dat verricht werd. Het feit dat de vereniging nog steeds voor een deel door particuliere giften gesteund werd, gaf wel aan dat HVO bij het publiek nog steeds een goede naam had.⁷⁴

Volgens bestuurslid Korthals Altes was de hele zaak van de hoofddirecteur politiek geworden. "(...) achter al deze gebeurtenissen zit een politieke stroming, die de philanthropische instellingen wil uitleveren aan een grote politieke partij; eenzelfde hebben wij in 1945 gezien toen Volksherstel de vroegere verenigingen op het terrein van de weldadigheid trachtte te accapareren."⁷⁵ Het zou alleen in het belang van deze politieke stroming zijn wanneer het bestuur zou opstappen. Er zat niets anders op dan de hoofddirecteur weer aan het werk te laten en te zorgen dat het Dagelijks Bestuur geregeld met hem zou overleggen, zonder dat zijn functie zou worden uitgehouden. Het toen aanstaande jubileum moest volgens het bestuur gevierd worden alsof er niets aan de hand was. In het verslag van de festiviteiten is echter van de hoofddirecteur niets terug te vinden.

Het lag voor de hand dat de samenwerking van Hoytink met het bestuur zodanig was bedorven dat een herstel niet mogelijk was. In een brief van een bestuurslid aan de voorzitter valt duidelijk te lezen hoe gecompliceerd de hele zaak was geworden:

"We zijn aan het lappen gebleven en we blijven lappen. Wiens fout? Moeilijk te zeggen, maar naar mijn opvatting in hoofdzaak hierin te zoeken, dat wij bij HVO een grote visie missen, er is geen planning. Wij zijn allemaal van goede wil, wij geven er allemaal veel tijd aan en toch 'prutsen' we min of meer. Het komt natuurlijk ook voor een belangrijk gedeelte hierdoor, dat wij geen capabele hoofddirecteur hebben. Het behoort naar mijn mening tot diens taak om van bovenaf een grote lijn te ontwerpen en HVO als geheel omhoog te brengen en ervoor te zorgen dat wij op ons gebied no. één zijn en blijven. [Het personeel en vooral de afdelingsdirecties DR] voelen zich niet 'happy', want er is geen leiding, geen coördinatie. Verticaal systeem of horizontaal? Helemaal geen systeem, prutsen. Wij kunnen niet verwachten dat de buitenwereld dit ontgaat. Men vindt dat HVO prutst en er geen lijn in zit. Men laat ons maar modderen met de gedachte vandaag of morgen gebeurt er weleens iets en ontploft de bom. We kunnen er donder op zeggen, dat bij de minste of geringste aanleiding de politieke broeders hoog van de toren blazen en tam tam gaan slaan. Dan praat ineens iedereen mee, dan heeft het bestuur geslapen, dan komt het conflict met Hoytink weer op tafel en zeggen ze, "zie je wel Hoytink wilde wel, maar het stomme zelfingenomen bestuur" enz. enz.. Dit kan jou als Voorzitter en ons allen een hoop ellende bezorgen. Iets waarvoor ik jou als President van de rechtbank in de eerste plaats zou willen behoeden. We hebben weliswaar een paar zondebokken - Hoytink c.s. - maar ik geloof, dat we toch ook de hand in eigen boezem moeten steken. Ook wij als Hoofdbestuur schieten tekort. Er is in de laatste tien jaar op sociaal gebied zo'n evolutie gaande, dat we achter zullen raken. Ik geloof, dat we ook ons bestuur eens moeten bekijken, we worden door de eigenaardige manier van aanvulling een goedwillende gezellige club vrindjes, maar toch waarschijnlijk te eenzijdig. Moeten we niet de moed opbrengen er eens een paar andersdenkenden in te halen, moeten we er niet eens een paar experts in betrekken?"⁷⁶

Het eerste decennium na de oorlog was voor de vereniging niet over rozen gegaan. Het probleem met Hoytink was niet het enige probleem: de problemen met het personeel, de behuizing, de dakloze gezinnen, kortom met de modernisering, zijn genoeg aan de orde geweest. Met de komst van een nieuwe hoofddirecteur zouden al deze kwesties aangepakt moeten worden.

In overleg met zijn advocaat had Hoytink reeds op een regeling aangedrongen, maar daar was de gemeente het uit financiële overwegingen niet mee eens. Begin 1956 liet Hoytink weten bij de vereniging weg te willen en gaf hij het bestuur nogmaals in

overweging om een regeling met hem te treffen. Opnieuw wilde de gemeente hiermee niet akkoord gaan en ondertussen werd naarstig naar een oplossing gezocht. De vraag was bovendien of er na het vertrek van Hoytink nog plaats zou zijn voor een hoofddirecteur. Vroeger, onder Honing, had men een krachtige hoofddirecteur gehad die boven de afdelingsdirecteuren had gestaan. Toen in 1954 overleg was geweest over de keuze van een nieuwe hoofddirecteur waren de afdelingsdirecteuren met bezwaren gekomen. Volgens hen was de procedure ondemocratisch. Bestuurslid Korthals Altes gaf het bestuur de waarschuwing dat men moest oppassen voor afdelingsdirecteuren die gingen meebesturen, dit kon in geen geval. Het bestuur meende bovendien dat de afdelingsdirecties geen blijk gegeven hadden in staat te zijn om gezamenlijk een directorium te vormen.⁷⁷ Dit argument speelde in 1956 ook een rol en maakte dat het bestuur ondanks alles toch voelde voor een nieuwe hoofddirecteur. Daar zat bovendien enige druk van de wethouder achter, die eveneens van mening was dat er een nieuwe hoofddirecteur gezocht moest worden. Gezien de houding van de afdelingsdirecties en uit financiële overwegingen (een krachtige figuur als kandidaat voor de functie zou te duur zijn) moest er naar iemand gezocht worden die niet al te dominant zou zijn. Maar, klaagde de voorzitter "(...) dat de afgelopen periode veel te veel op het bestuur neerkwam, in het bijzonder op hem zelf. Hieruit blijkt dat men iemand nodig heeft die dit werk in het vervolg doet."⁷⁸ De oplossing moest in het midden gezocht worden: iemand met verstand van zaken, maar niet te duur en niet al te veel op de voorgrond tredend. Of het bestuur erin slaagde deze persoon te vinden zal nog blijken. Halverwege 1956 vond Hoytink een nieuwe baan en had de vereniging opnieuw een episode afgesloten.

II De periode Heldring 1956-1974

Inleiding

De opvolging van Hoytink valt samen met een overgang in de Nederlandse naoorlogse geschiedenis. De jaren zestig zijn door sommigen uitgeroepen tot de jaren van de uitgestelde doorbraak, de vernieuwing die men vlak na de oorlog gewild had maar die zich door omstandigheden niet voltrokken had. De jaren vijftig waren de jaren geweest van restauratie en continuïteit, de jaren zestig waren de jaren van vernieuwing. Er wordt dan onder andere gewezen op de ontzuiling die sinds de jaren zestig zijn beslag krijgt. Dit standpunt heeft in de Nederlandse historiografie tot een discussie geleid rond de begrippen continuïteit en verandering, waarvan de historicus Von der Dunk terecht gesteld heeft dat naast continuïteit in een periode ook sprake kan zijn van verandering.⁷⁹ Vast staat wel dat in de periode 1945-1955 de grondslagen gelegd zijn voor een herstel van de Nederlandse economie dat in de jaren zestig op een ongekennde wijze zijn vruchten afwierp. De welvaartsstijging (de opgaande conjunctuur was in deze jaren ook in een stijging van de lonen te zien) was boven ieders verwachting en leidde tot de constatering dat ze een gevolg was van de door de rijksoverheid volgens de allernieuwste principes van de economische wetenschap geleide economie. De conclusie uit deze overmoedige constatering was dat in de toekomst niet langer rekening gehouden hoefde te worden met zaken als conjuncturele schommelingen. Vooral binnen de Partij van de Arbeid leefde bovendien het idee dat als men de rijkdom maar eerlijk zou verdelen er van een evenwichtige economische groei sprake zou zijn.⁸⁰

Op het gebied van de sociale wetgeving werd de in de jaren na de oorlog uitgezette lijn voortgezet. De Algemene Bijstandswet moest de oude Armenwet vervangen en zij mocht het sluitstuk zijn van de ontwikkeling naar Sociale Zekerheid zoals Van Rhijn die in 1944 had verwoord. Met de invoering van de wet in 1965 had iedere Nederlandse burger zonder aanzien des persoons de garantie van een bestaansminimum, waarvoor hij niet langer afhankelijk was van liefdadigheid maar van de staat. Naast de sociale wetgeving waren er op het terrein van het welzijnswerk, de nieuwe term voor de sociale zorg, zodanige ontwikkelingen door de staat gefinancierd dat Nederland omgevormd werd van een welvaartsstaat naar wat men ging noemen de verzorgingsstaat. Voor iedere burger kwam er een voorzieningennet dat hem van de wieg tot het graf opving. Tussen de overheid en het particulier initiatief ontstond een taakverdeling waarbij de immateriële hulpverlening het werkkerrein van het particulier initiatief werd en de

materiële zorg een taak van de overheid, een taakverdeling die door de invoering van de Bijstandswet onderstreept werd.

De veranderingen die van Nederland een moderne industriële samenleving maakten waren: de overgang van een productie- naar een consumptiegerichte maatschappij; een versnelde industrialisatie vooral ook van het platteland en een verstedelijking van de agrarische gebieden; een enorme groei aan deelname in het onderwijs, na 1955 in het voortgezet onderwijs en in de loop van de jaren zeventig aan de hogescholen en de universiteiten; bevolkingsgroei; grotere ruimtelijke mobiliteit; de steeds grotere invloed van de moderne sociale wetenschappen en de economische wetenschap en in het algemeen een grotere professionalisering en de toenemende invloed van de anglo-amerikaanse cultuur.⁸¹ Op het terrein van bijvoorbeeld de woningbouw was er een aantal gevolgen van deze modernisering die de druk op de woningmarkt vergrootten, terwijl onder andere in Amsterdam het probleem van de woningnood als gevolg van de Tweede Wereldoorlog nog niet was opgelost. De trek van het platteland naar de randstad, vooral naar de grote steden, de veranderde samenstelling van de gezinnen (per woning één gezin, niet langer met grootouders of andere familieleden, een groter aantal scheidingen en het vroeger zelfstandig willen wonen van jongeren) waardoor er meer behoefte kwam aan één- en tweepersoonswoningen, en de komst van grote aantallen immigranten, waren oorzaken van een nog grotere druk op de woningmarkt die in de loop van de jaren zestig en zeventig in Amsterdam aanleiding zou zijn tot een groeiend protest. Amsterdam werd aan het begin van de jaren zestig het toneel van verschillende protestbewegingen.⁸² De verklaring voor de opstandigheid van de jeugd zoals die zich aanvankelijk uitte in Provo en later in allerlei protestbewegingen zoals de kraakbeweging, is volgens de historicus Kossmann een verveeldheid van het kleine aantal jongeren dat met Provo begon. Dat deze beweging kon aanslaan bij een grotere groep jongeren heeft volgens hem te maken met de (voor een deel) mythe van verzet die de oudere generatie had gesponnen over haar houding tijdens de bezetting. De nieuwe generatie was met dit voorbeeld van ongehoorzaamheid groot geworden en toen in de jaren zestig de mythe werd doorbroken, voelden bepaalde delen van de jeugd zich geroepen het voorbeeld alsnog in de praktijk te brengen. Hier kwam nog bij dat de Nederlandse jeugd werd beïnvloed door de protesten in Amerika tegen de Vietnamoorlog.⁸³ Amsterdam kende als gevolg van deze opstandigheid van de jeugd een aantal roerige jaren met een aantal bekende incidenten als het bomincident tijdens het huwelijk van Beatrix en Claus in 1966, de Maagdenhuisbezetting, ettelijke demonstraties, de rellen rond de ontruiming van kraakpanden en de problemen tijdens de kroning van Beatrix (geen woning geen kroning). Hier moet echter niet het beeld ontstaan dat de jeugd in werkelijkheid geen

reden tot klagen had. De jaren zestig waren ook de jaren van een groeiend bewustzijn over de milieuproblematiek, de groeiende tegenstelling tussen noord en zuid, de atoomdreiging enz.. Vooral met betrekking tot de woningnood viel het protest op vruchtbare bodem, vele meestal jongeren hadden in Amsterdam aan den lijve ondervonden hoe het ongelijk verdeeld kon zijn in de welvaartsmaatschappij.

De golf van protest en vernieuwing had grote invloed op de politiek, de bestuurlijke verhoudingen, de universiteiten maar vooral ook op het welzijnswerk. De democratisering (een belangrijk onderdeel van de vernieuwing) betekende een verandering in de gezagsverhoudingen tussen bestuur/directies van instellingen en het personeel, maar ook de verhouding hulpverlener/cliënt veranderde, voortbordurend op de theorie van het casework van de jaren vijftig. De cliënt moest mondig gemaakt worden, de oorzaken van achterstelling moesten bij de wortels, de maatschappij zelf, worden aangepakt. Zo waren de jaren zestig, maar vooral de jaren zeventig voor het welzijnswerk zeer roerige jaren waarin veel dat was en dus verouderd was, werd afgedaan en veranderd. Aan de vernieuwingsgolf, die op sommige punten ook hoog nodig was, kon geen enkele hulpverleningsinstelling ontsnappen, ook HVO niet.

§ 1 De organisatie van de vereniging

Via een gemeenschappelijke kennis kwam het bestuur van HVO in contact met de econoom O.W. Heldring. Het bestuur had al bijna zestig kandidaten voor de functie van directeur bij HVO onder ogen gehad, zonder resultaat. Na een gesprek met Heldring was de zaak rond. In een rapport van september 1957 aan de voorzitter van de vereniging legde de nieuwe hoofddirecteur zijn eerste indrukken vast. Heldring was zich ervan bewust dat zijn inventarisatie van de problemen niet verrassend was, maar zaken aan de orde stelde die al lange tijd op de agenda van het bestuur stonden. "Het is dan ook daarom dat ik U verzoek in mijn opmerkingen niets van critiek te willen beluisteren."⁸⁴ Het eerste probleem dat opgelost moest worden was dat van de coördinatie. De afdelingsdirecties hadden een zeker wantrouwen ten opzichte van de nieuwe hoofddirecteur; zij waren volgens Heldring van mening dat een hoofddirecteur overbodig was, tenzij deze de belangen van de betreffende afdelingen zou behartigen. De autonomie van de afdelingen was een gevolg van het specifieke karakter van de vereniging en de geografische spreiding van de afdelingen, maar was vooral ook ontstaan door de ervaring met de na-oorlogse hoofddirecteur. Een betere coördinatie zou alleen bereikt kunnen worden als hoofddirecteur en afdelingsdirecties elkaar vertrouwden en een gemeenschappelijke kijk op het geheel zouden ontwikkelen.

Het tweede probleem waar Heldring mee te maken zou krijgen was de huisvesting van de vereniging. Een derde probleem dat Heldring aan de orde stelde was de uitvoering van de benodigde psychiatrische en psychologische hulp voor de verpleegden van de vereniging. Over psychiatrische hulp was reeds met de GGD overeenstemming bereikt. Volgens Heldring was het echter noodzakelijk dat elke afdeling de beschikking zou krijgen over een psycholoog.

In een eerste stukje in *Levensstrijd* van maart 1958 sprak Heldring van verandering:

"Het maatschappelijk werk heeft zich stormachtig ontwikkeld en daardoor is onze taak duidelijker afgebakend en ingevoegd in het geheel. Dat dit zijn gevolgen heeft voor de interne organisatie van ons werk is logisch. Ook daarin zullen verschuivingen, die plaats hebben in de maatschappij, tot uitdrukking komen. (...). Veranderingen: meer of minder zichtbaar; ingrijpend voor de één, nauwelijks opgemerkt door de ander. Maar het doel van het werk blijft hetzelfde: hulp aan de medemens, klein en groot, de medemens die onze hulp nodig heeft."⁸⁵

Hiermee had de nieuwe hoofddirecteur zijn visitekaartje afgegeven. Onder zijn leiding zou er het een en ander veranderen maar de vereniging als geheel zou overeind blijven. Hij liet zich inspireren door zijn illustere voorganger en oprichter van de vereniging, Jonker. De eerste stap die door Heldring gezet werd om tot een reorganisatie van de structuur van de vereniging te komen was het opheffen van de door Jonker zo verfoeide Commissies van Toezicht.

In een nota aan het bestuur van november 1958 zette Heldring uiteen wat de voor- en nadelen van de Commissies van Toezicht waren. In 1928 waren deze in werking gesteld na de ervaringen van het bestuur met Jonker. Het was het bestuur toen duidelijk geworden dat het zich tegenover een sterke hoofddirecteur staande moest zien te houden. Bovendien waren de taken van de vereniging zo toegenomen dat het bestuur het niet meer aankon. Voor elke afdeling werd toen een Commissie ingesteld bestaande uit bestuursleden, maar vooral ook uit personen van buiten de vereniging die een beroep uitoefenden dat enigszins te maken had met de betreffende afdeling. In de jaren daarna hadden de Commissies met wisselend resultaat gefunctioneerd. In zijn nota constateerde Heldring dat de Commissies geen beheerstaken meer hadden maar dat zij afdelingsbesturen waren geworden. De Commissies van Toezicht gaven advies aan de afdelingsdirecties en aan de directeur, maakten zelf plannen en beoordeelden de plannen van het hoofdbestuur. Er waren nogal wat verschillen ontstaan tussen de Commissies van

Toezicht. De meeste afdelingscommissies vergaderden regelmatig, maar die van de mannenafdeling kwam nauwelijks bijeen terwijl die van de Voogdijafdeling zoveel taken had dat ze onmisbaar was geworden. Deze laatste Commissie hield zich direct bezig met het aanvaarden van voogdij, het plaatsen van kinderen, de controle op de pleeggezinnen enzovoorts. Hoewel de Commissies bestonden uit personen waarvan de functie in het dagelijks leven een brug sloeg tussen de vereniging en de maatschappij waren er toch voornamelijk nadelen aan een dergelijke bestuursstructuur. De Commissies waren teveel een onderdeel van de afdelingen geworden en kozen in conflictsituaties niet de kant van het bestuur maar van de afdeling. De taken van de Commissies waren nauwelijks omschreven en konden veelal door anderen worden overgenomen. De administrateur en de accountant konden zorgen voor controle op het beheer, voor contact met de buitenwereld kon de afdeling propaganda zorgen en advies zou beter aan buitenstaanders gevraagd kunnen worden. Kortom, volgens Heldring had het instituut Commissie van Toezicht zijn tijd gehad. Door het benoemen van gedelegeerde bestuursleden voor de afdelingen zou de verhouding tussen bestuur en afdelingen hechter worden en zou een betere coördinatie mogelijk zijn.⁸⁶ In de bestuursvergadering van 3 november 1958 werden de plannen besproken en Heldring had niet veel overredingskracht nodig had om het bestuur te overtuigen. Voor alle afdelingen werden gedelegeerde bestuursleden benoemd. Hun taak werd beperkt tot het leggen van een verbinding tussen bestuur en afdelingen; daaronder viel dus niet het nemen van bestuursbeslissingen. Er was nog wel discussie over de vraag of het bestuur uit deskundigen zou moeten bestaan. De meerderheid meende echter dat dit juist niet het geval zou moeten zijn. De leiding van de afdelingen bestond uit deskundigen en het bestuur moest een beleidscollege zijn. Het bestuur zou wel uitgebreid moeten worden en hiervoor werden sommige oud-leden van de Commissies van Toezicht gevraagd.⁸⁷ Een maand later waren alle Commissies van Toezicht opgeheven.

Niet alle plannen van Heldring zouden zo snel uitgevoerd worden. Ondanks het vele geld dat in de daarvoorliggende tien jaren in de verbouwing van de afdelingen was gestoken, was Heldring geschokt door de staat van behuizing van de vereniging. Niet alleen het bestuur van HVO had belangstelling voor de plannen van Heldring. In de raadsvergadering van 11 maart 1955 was de verbouwing van de Roggeveenstraat aan de orde geweest, een verbouwing die mogelijk was gemaakt door de verhuizing van Folmina. De Vrouwen- en Kinderafdelingen werden van elkaar gescheiden en de Kinderafdeling werd opgedeeld in negen groepen van twaalf kinderen, een babyafdeling en een quarantaine-afdeling. Sommige raadsleden hadden moeite met dit voorstel; zij

vonden het zonde om geld te geven voor een gebouw dat verouderd was en zagen liever een nieuw gebouw. Naar aanleiding van deze opmerking antwoordde de wethouder dat als gevolg van de oorlog het onderhoud van de gebouwen van HVO een zekere achterstand had opgelopen. Hoewel de gebouwen sterk verouderd waren, was het volgens hem toch zeer gewenst om met deze verbouwing in te stemmen.⁸⁸ De raad keurde het voorstel van B en W goed maar drie jaar later vroeg een raadslid de wethouder opnieuw om attent te blijven op de behuizing bij HVO. Hierbij werd niet alleen de Roggeveenstraat maar ook het Manneninternaat aan de Weesperzijde aan de orde gesteld. Opgemerkt werd dat het aanbrengen van een lift in dit gebouw zowel voor de bejaarde verpleegden als het personeel een uitkomst zou zijn. Zij wees er bovendien op dat de slaapzalen van deze afdeling volledig uit de tijd waren. Enige privacy voor de verpleegden was toch het minste wat gevraagd kon worden. Zij refereerde bovendien aan het rapport van HVO over deze kwestie dat op niet al te lange termijn verwacht werd. De wethouder kon niet anders zeggen dan dat de zaak zijn aandacht had, maar dat de mogelijkheden afhingen van de financiële omstandigheden.⁸⁹

Samen met deskundigen die de financiële, bouwkundige en psychische kant belichtten, stelde Heldring een rapport op waarin tevens voorstellen ter verbetering werden gedaan. Afgezien van de povere staat waarin de gebouwen verkeerden en van het feit dat door de bouw van de Nederlandse Bank aan het Frederiksplein Folmina aan het Oosteinde en het Hoofdkantoor aan het Westeinde moesten worden ontruimd, waren er meer ontwikkelingen die een andere behuizing voor een aantal afdelingen noodzakelijk maakten. Vooral de kinderafdelingen waren als gevolg van de eisen die aan de moderne kinderbescherming werden gesteld, volkomen ongeschikt geworden en dit ging ten koste van de bezettingsgraad. Veranderingen die reeds waren doorgevoerd, zoals het instellen van verticale groepen, werden bemoeilijkt door de ruimte. Andere problemen konden niet worden opgelost. Bijvoorbeeld dat van de 'blijvers' en 'trekkers'. Sommige kinderen bleven slechts korte tijd bij HVO vanwege bijvoorbeeld ziekte van de moeder, anderen moesten langere tijd bij HVO blijven wanneer als gevolg van verwaarlozing de ouders door de rechter de verantwoordelijkheid voor de opvoeding uit handen was genomen, waardoor het moeilijk was om een hechte groep te vormen. De enige oplossing was de bouw van een nieuw kindertehuis dat aan alle eisen zou voldoen. Heldrings plan bestond uit drie kindertehuizen waarin zo'n tachtig kinderen in verticale groepen ondergebracht zouden kunnen worden. Elk huis zou daarnaast een specifieke groep, zoals minderjarige alleenstaande moeders (voorheen de ongehuwde moeders), een babyafdeling en afdelingen voor werkende jongens en meisjes, moeten herbergen.

De vrouwenafdeling zou ondergebracht moeten worden in een gezinnenhuis. De meeste vrouwen die door HVO werden opgevangen, maakten deel uit van een gezin en de problemen die ontstonden als gevolg van de gescheiden opvang van gezinnen waren ook Heldring een doorn in het oog. Een nieuw te bouwen gezinnenhuis was de oplossing die bovendien geheel paste in de lijn die Jonker had uitgezet. Verschillende malen zou Heldring erop wijzen dat zijn plannen voor een gezinnenhuis al vlak na de Eerste Wereldoorlog waren geformuleerd.

Een ander belangrijk punt dat Heldring in zijn rapport vermeldde was het feit dat de vereniging niet over een eigen bouwfonds beschikte.⁹⁰ De gemeente Amsterdam had als voorwaarde voor subsidiëring altijd gesteld dat giften en legaten direct voor de exploitatie zouden worden gebruikt. Voor de verwezenlijking van de plannen was HVO dus wat betreft de toewijzing van panden en bouwgrond, maar voor de financiering afhankelijk van de gemeente. Het bestuur nam dus voor de zoveelste keer contact op met de gemeente met het verzoek om giften en legaten in een bouwfonds te mogen storten. Maart 1961 was het dan eindelijk zover: als afzonderlijke stichting werd het bouwfonds 'Tot Steun' opgericht en hierin mochten grotere giften en legaten worden gestort.⁹¹

§ 2 'De Vreede'

Een van de ontwikkelingen in het maatschappelijk werk van na de oorlog betrof een steeds verdere uitsplitsing van wat oorspronkelijk als één categorie hulpbehoevenden werd gezien. Ook voor de thuislozenzorg (een term die vlak na de oorlog al opgang deed als vervanging voor wat vroeger zwerverszorg heette) kan dit vastgesteld worden. Zoals we al in deel I gezien hebben werd er op de mannenafdeling een toename van zowel jongeren als ouderen vastgesteld. De bejaardenzorg zou vooral in de jaren zestig een maatschappelijk probleem worden en zal verderop in dit boek ter sprake komen. Voor de categorie jonge mannen zonder verblijfplaats en met een aantal problemen die volgens de hulpverleners specifiek waren voor deze groep (zich moeilijk kunnen aanpassen aan de maatschappij, meestal omdat ze daar een tijd uitgeweest waren zoals reclassenten en ex-psychiatrische patiënten) werd een voor hen passende oplossing gezocht. Het voldeed niet langer om deze mensen in het Manneninternaat op te nemen. Daar waren te weinig mogelijkheden en voorzieningen, vooral wat betreft de begeleiding in het proces tot maatschappelijke aanpassing. De adjunct-directeur van het Manneninternaat had samen met de directeur van deze afdeling naar een alternatief gezocht. Met dit plan, het oprichten van een tehuis voor werkende mannen zoals het door hen werd genoemd, was men naar het bestuur gegaan en dit voelde er wel wat voor. Eindelijk zou men dan ook

een gepaste arbeidstherapie kunnen geven en niet langer beperkt zijn tot de papierafdeling. Heldring kreeg in oktober 1957 de opdracht hierover eerst overleg te plegen met het ministerie van Justitie. Het op te richten tehuis kon namelijk niet ten laste van de vereniging komen omdat het bestuur bevreesd was dat zich dan dezelfde problemen zouden voordoen als met het Observatiehuis. Dit was ook een voorziening geweest die door het ministerie van Justitie gebruikt werd, met als gevolg dat niet alleen personen uit Amsterdam daar werden geplaatst. De gemeente Amsterdam stond op het standpunt dat zij niet via de subsidie die zij aan HVO verstrekke, verantwoordelijk wilde zijn voor personen die niet uit Amsterdam afkomstig waren.

De inspecteur voor de reclassering op het departement van Justitie gaf Heldring de verzekering dat het ministerie bereid zou zijn voor 100% de kosten te betalen van door haar geplaatste personen. Hij beloofde dat vooral de moeilijkste gevallen zouden worden toegewezen. Gedacht werd daarbij aan reclassenten, alcoholisten, eventueel debielen en zeker ook sociaal-onvolwassenen (jongens die uit de Rijksopvoedingsgestichten kwamen). Inmiddels was het oog gevallen op de net vrij gekomen panden aan de Prins Hendrikkade waar voorheen het Jongenshuis was gevestigd. Een delegatie van het ministerie kwam begin 1958 kijken en deed de toezegging dat, ondanks het feit dat men liever een overzichtelijker gebouw had gehad, het rijk de helft van de verbouwkosten zou betalen.⁹² Voor de andere helft zou overleg met de gemeente moeten plaatsvinden. Een half jaar later ontving het bestuur een brief van het ministerie waarin akkoord gegaan werd met de plannen onder voorwaarde van een gedeelde deelname door gemeente én rijk in de plannen. Het rijk zou de bouwkosten niet betalen, de vereniging moest hiervoor een lening afsluiten en de aflossing daarvan in de verpleegprijs verrekenen. Deze omslag van de bouwkosten werd echter maar voor tien jaar toegestaan. Volgens het bestuur namen de vereniging en de gemeente hiermee een veel te groot risico. Een delegatie van het bestuur overlegde met het ministerie. Uit deze bespreking bleek opnieuw dat HVO het moest doen met maar een beperkte plaatsing door het ministerie in de nog op te richten afdeling. De gemeente had bovendien weinig interesse. De gevallen die via de afdeling Nazorg van de Sociale Dienst geplaatst zouden kunnen worden, de misdadige debielen, kon men volgens de directeur van de GSD niet bij reclassenten plaatsen.⁹³

De directeur van de nieuwe afdeling werd in elk geval alvast benoemd. De adjunct-directeur van de Mannenafdeling zou directeur worden en bovendien de afdeling Reclassering op zich nemen.⁹⁴ Hiermee werd voorkomen dat HVO als reclasseringsvereniging werd uitgesloten. Hiervan was sprake geweest omdat de afdeling niet naar behoren functioneerde. De reclasseringsafdeling was gekoppeld geweest aan de

Voogdijafdeling. Deze laatste tak van HVO was na de oorlog enorm uitgebreid en daardoor was de afdeling Reclassering wat in de verdrukking gekomen. Een geschikte naam voor de nieuwe afdeling had men nog niet gevonden. 'Woonhuis voor werkende mannen' dekte de lading niet. Bovendien zou de naam zo gekozen moeten worden dat er geen discriminerende werking vanuitging. Uiteindelijk gaf de gemeente in maart 1959 de benodigde toestemming en kon de afdeling van start gaan. Een oude gevelsteen die bij de vereniging had rondgezworven, waarschijnlijk nog een erfenis van het Oude Buitengasthuis, werd door een deskundige van het gemeentearchief bekeken en bleek van een huis aan de Overtoom afkomstig te zijn. Op deze gevelsteen stond 'De Vreede' en dit zou de naam van de nieuwe afdeling worden. Bij de opening in oktober 1959 werd de gevelsteen, die aan de panden op de Prins Hendrikkade was geplaatst, onthuld door de minister van Justitie.

In de rede die hij bij de opening hield gaf de directeur van 'De Vreede' een uiteenzetting van de motieven bij het maken van de plannen voor deze afdeling. Het Nederlandse strafstelsel functioneerde niet als het ging om gestraften geschikt te maken voor een terugkeer in de maatschappij. Integendeel, het leven in de gevangenissen was zo ver verwijderd van de realiteit daarbuiten, dat na vrijlating de reclassant veel aanpassingsmoeilijkheden had. Voor de opvang van deze personen was 'De Vreede'. Hier zou men in een beschermde omgeving getraind worden om weer een plaats te kunnen veroveren in de maatschappij. Alle aanwezigen bij de opening waren volledig overtuigd van de mooie doelstelling van de nieuwe afdeling.⁹⁵ In een verslag van de opening in de Volkskrant van 22 oktober 1959 werd door de voorzitter van HVO echter al opgemerkt dat 'De Vreede' "een in hoge mate kwetsbaar experiment" was.⁹⁶

De praktijk bleek niet geheel in overeenstemming met de idealen die de oprichters hadden gehad. Problemen deden zich al meteen na de opening voor en waren symptomatisch voor de ruim tien jaar die de afdeling zou bestaan. Na een maand meldde de psychiater die de afdeling begeleidde in zijn eerste werkverslag dat alle verpleegden eigenlijk patiënten waren. Van de veertien die waren opgenomen waren er zeven alweer gedetineerd en was er één spoorloos verdwenen. Met de overige zes ging het wel, al had er een zich willen vergrijpen aan de werkster, hadden een paar anderen geprobeerd bij de burens in te breken en had er één met een biljartqueue de lampen stukgeslagen: "(...) overwogen wordt om afreageren op onschuldiger wijze mogelijk te maken door aanschaffing van een boksbal."⁹⁷ Maar niet alleen de verpleegden zorgden voor problemen. "De kok bleek aan vervolgingswaan te lijden, is er in de nacht vandoor gegaan, heeft zijn kleren verkocht en een emmer op zijn hoofd geleegd. De nachtportier bleek achteraf een epilepticus te zijn en is vertrokken."⁹⁸ Ondanks dit al bleef de

directeur zeer geïnteresseerd in het werk. In september 1960 bleek dat er, nadat er een moord gepleegd was, geen spectaculaire voorvallen meer geweest waren. Wel besloot het bestuur om de leiding van de afdeling reclassering aan een ander toe te wijzen. De combinatie van de afdeling 'De Vreede' met de reclasseringsafdeling bleek te veel te zijn.

'De Vreede' is steeds een zorgenkind gebleven. De gebruikelijke problemen van huisvesting (het gebouw was ook voor deze doelstelling ongeschikt) en van instanties die niet al te bereid waren om te plaatsen en alleen de zeer moeilijke gevallen toe te wijzen, waren ook 'De Vreede' beschoren. Gevoegd bij de specifieke problemen die de verpleegden van deze afdeling voor hun omgeving opleverden (het is niet bij één inbraakpoging gebleven) en het zeer geringe resultaat dat de afdeling opleverde (het aanpassen aan de maatschappij bleek moeilijker dan gedacht) is het te verklaren dat aan het begin van de jaren zeventig gesproken werd over sluiting van de afdeling. De afdeling was zozeer het project van de directeur geworden dat het bestuur vreesde dat als voor hem een opvolger gezocht moest worden, het werk helemaal in elkaar zou storten. Er werden in 1970 en 1971 pogingen in het werk gesteld om de afdeling te behouden, enig nut werd er toch wel aan toegeschreven en vooral de werknemers vreesden met pijn in hun hart dat de door hen zo moeizaam staande gehouden afdeling zou verdwijnen. Maar vooral onder druk van het ministerie werd in juni 1972 'De Vreede' definitief gesloten.

§ 3 Een steeds terugkerend thema

In Deel I is al ter sprake gekomen welke pogingen HVO samen met de gemeente Amsterdam ondernam om te komen tot een geschikte opvang van dakloze gezinnen en de hulpverlening aan de zogenaamde onaangepasten onder hen. In een artikel in het blad van de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken *De Schakel* van september 1954 wordt gesproken over een aantal woningen die in opdracht van de gemeente in de tuinstad Slotermeer gebouwd werden en die speciaal geschikt werden gemaakt voor het onderbrengen van sociaal onaangepasten. De woningen werden gebouwd door een aantal woningbouwverenigingen en deze zouden de woningen tevens in beheer houden en zorgen voor de benodigde sociale bijstand. Het ging om een honderdtal woningen en de schrijver van het artikel gaf aan dat dit natuurlijk veel te weinig was. Hieruit valt wellicht te verklaren dat de gemeente Amsterdam niet lang daarna HVO opnieuw verzocht te komen met plannen voor de oprichting van een gezinnentehuis. Nadat een commissie, waarin bestuursleden en de directeur van HVO zitting hadden, met uitgewerkte plannen was gekomen, bleek in mei 1957 dat de gemeente ook nu weer niet bereid was met deze

plannen akkoord te gaan. De kosten waren veel te hoog en HVO voelde zich opnieuw opgezadeld met een categorie daklozen waarmee alleen problemen te verwachten waren. Het bestuur besloot tot het zenden van een brief aan de gemeente waarin gedreigd werd de opvang van gezinnen te staken.⁹⁹ Het probleem lag, zoals we ook al in Deel I gezien hebben, voor de vereniging zeer gevoelig. Enerzijds was HVO vanuit haar traditie verplicht te zorgen voor opvang van de gezinnen. Anderzijds was het bestuur zich door kritiek van binnen en van buiten de vereniging bewust van de tekortkomingen van de opvang die men kon bieden. Met betrekking tot de kosten zat men in eenzelfde dilemma. Het was volgens het bestuur niet juist dat de gezinnen waarvan de man werkte, geen bijdrage leverden in de kosten van hun opname. Afgezien van de financiële kant was men bevreesd dat de gezinnen hierdoor geneigd waren om te lang bij HVO te blijven. Aan de andere kant was het bestuur van mening dat geen bijdrage gevraagd kon worden omdat het gebouw waarin de gezinnen werden opgevangen, niet in erg goede staat verkeerde en omdat men bang was dat er dan eisen gesteld zouden worden. Ook deze ingewikkelde materie werd bij zijn aanstelling aan de nieuwe directeur overgedragen.¹⁰⁰

Hoe nijpend de problemen veroorzaakt door de woningnood inmiddels waren, wordt geïllustreerd door een artikel van december 1958 dat in het Tijdschrift voor Sociale Geneeskunde door de zenuwarts J.A.J. Barnhoorn was gepubliceerd. In dit artikel werd gewezen op de grote sexuele nood die ontstond doordat jonge gezinnen geen zelfstandige woonruimte konden vinden. Indien men bij de ouders of elders moest inwonen, kon er nauwelijks sprake zijn van een 'harmonische huwelijksbeleving'. Volgens Barnhoorn " (...) komt de mens pas tot volledige rijpheid, niet alleen sexueel, maar ook op andere levensgebieden, in de eigen woning, waar hij de man kàn zijn en màg zijn en waar zij haar liefhebbend en zorgend vrouw- en moederzijn op haar eigen wijze kàn en màg beleven."¹⁰¹ Vanzelfsprekend kon van een dergelijke harmonische huwelijksbeleving ook geen sprake zijn wanneer een gezin terecht kwam in de Roggeveenstraat waar het opgesplitst werd en ondergebracht samen met andere gezinnen onder het toezicht van goedbedoelende hulpverleners. Ook Heldring was hiervan overtuigd en hij was evenzeer van mening dat de plannen van Jonker uit 1915 voor een woonoord waarin gezinnen tot maatschappelijk aangepaste gezinnen opgevoed konden worden, nog steeds hun geldigheid hadden. De plannen die hij begin 1959 aan het bestuur presenteerde waren op deze oude plannen geënt. Ondertussen bleven in de Roggeveenstraat nog steeds de dakloze gezinnen binnenkomen en in 1960 maakten deze 10% uit van het totaal aantal verpleegden.¹⁰²

Het probleem van de dakloze gezinnen was kennelijk ook in de ogen van de gemeente nog niet opgelost, in 1959 ontving het bestuur een nota van de gemeentelijke

woningdienst. In reactie daarop schreef het bestuur de gemeente een brief waarin gevraagd werd om heropening van de besprekingen over een gezinnenhuis. In mei 1960 ontving HVO een brief van B en W met de mededeling dat men gaarne in overleg zou treden "ter bespreking van diverse problemen".¹⁰³ De gemeentegedelegeerde en tevens directeur van de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken bleek bij de bespreking van deze brief gepikeerd over het feit dat dit initiatief genomen was door zijn collega van de woningdienst. Was het de bedoeling van B en W om deze zaken voortaan door de woningdienst in plaats van de Sociale Dienst te laten behandelen? Ten aanzien van de taakverdeling binnen de gemeente heerste nog onduidelijkheid. In de gemeenteraad werd er ieder jaar weer aandacht besteed aan de opvang van de gezinnen bij HVO. In 1963 kon de wethouder medelen dat de vereniging een plan voor het onderbrengen van zowel dakloze als onaangepaste gezinnen had ingediend bij een door B en W in 1962 ingestelde studietoelichting. Deze commissie zou B en W vervolgens over de te nemen beslissingen adviseren.¹⁰⁴

Heldring was inmiddels van start gegaan met een zogenaamde 'asiel-commissie'. Deze commissie bestond uit de directrice en een maatschappelijk werker van de vrouwenafdeling en de heer Klumper van de verhaalsdienst. Deze dienst was in het leven geroepen om de ouderbijdragen te innen maar had al gauw tot taak om ook de contacten met het CBH over woonruimte voor verpleegden te verzorgen. Onder voorzitterschap van Heldring besprak de asiel-commissie de verschillende woningnoodgevallen en zij onderzocht welke hulp de dakloze gezinnen nodig hadden. Voor de hulpverlening werd contact gezocht met afdelingen van HVO maar ook met andere instanties. Het doel was volgens Heldring om "(...) met persoonlijke kennis van het betrokken woningnoodgeval en het inzicht en de inventiviteit van allen oplossingen te vinden voor de vastgelopen gezinssituaties."¹⁰⁵

Hiervoor werd al melding gemaakt van de door B en W ingestelde studietoelichting die het probleem van de dakloze en onaangepaste gezinnen zou bestuderen. Lid van deze studietoelichting waren: de directeur van de Dienst voor Sociale Zaken en de Woningdienst, de directeur van de Stichting Contact Centrum Onmaatschappelijkheidsbestrijding en de directeur van HVO. De directeur van de Sociale Dienst merkte naar aanleiding hiervan op dat hoewel de woningdienst vroeger alleen oog had gehad voor woontechnische zaken, deze dienst nu ook de "diepere oorzaken van onmaatschappelijkheid" onderkende.¹⁰⁶ De commissie moest trachten een praktisch uitvoerbaar plan te maken vooral ook met het oog op de sanering van de oude woonwijken waarmee reeds begonnen was en waardoor de zaak acuut was geworden. Uit

de oude woonwijken verwachtte men een aanzienlijke stroom onaangepaste gezinnen die in de nieuwbouwwijken moest worden ondergebracht.

In februari 1963 kwam de Studiecommissie Huisvesting Probleemgezinnen met haar rapport. Voor de periode 1962-1966 ging deze commissie uit van meer dan 550 probleemgezinnen die "(...) tengevolge van een gebrekkige normering, relatieve of minder relatieve uiterlijke verwaarlozing van woning, kleding en lichaam, instabiele materiële verzorging van de kinderen, soms aanwezige vormen van crimineel en parasitair gedrag, een veelal laag en onregelmatig inkomen, uit oogpunt van volkshuisvesting" moeilijk (ver)plaatsbaar waren.¹⁰⁷ Voor een oplossing van deze problematiek werd de groep probleemgezinnen onderverdeeld in drie categorieën met een aantal subcategorieën. Voor elk van deze categorieën golden specifieke problemen die door verschillende instanties verholpen moesten worden. Categorieën 3a en 3b zouden in wooneenheden bij HVO moeten worden ondergebracht. Deze categorieën hadden alle negatieve aspecten van categorie 2 zoals gebrekkige normering, veelal schulden enzovoorts maar vertoonden bovendien nog vormen van crimineel en parasitair gedrag, waren infectueus ten aanzien van andere probleemgezinnen en de kansen op sociale reëducatie werden gering geacht. Categorie 3a bestond uit gezinnen die waarschijnlijk bijeen zouden blijven, 3b omvatte de gezinnen die waarschijnlijk uit elkaar zouden vallen. De wooneenheden waarover HVO voor de opvang van deze gezinnen de beschikking zou moeten krijgen zouden bij voorkeur in de oude stadsdelen moeten worden gezocht. Niet geheel ten onrechte merkte het bestuur op dat de gemeente HVO opnieuw met gevallen met de minste kans op succes opzadelde. Onderkend werd wel dat het nu eenmaal de taak van HVO was om laatste toevlucht te zijn. Volgens Heldring was door de commissie baanbrekend werk verricht. "Nog nooit heeft men bij een sanering kunnen zeggen tot welke categorieën uit een oogpunt van woonbeschaving de te huisvesten gezinnen behoren".¹⁰⁸ (In de plannen waar Jonker begin jaren twintig bij betrokken was geweest was men echter eveneens van een drietal categorieën uitgegaan.) Het bestuur wilde met de voorlopige conclusies instemmen, maar vroeg zich af of HVO ook niet een aantal gezinnen uit de betere categorieën zou mogen opvangen. In ieder geval zou de gemeente nu haast moeten maken met de verwezenlijking van de plannen voor een gezinnenhuis.

In juni 1963 werd er naar aanleiding van de subsidie-aanvraag van HVO in de raad wederom gesproken over de opvang van dakloze gezinnen bij HVO. Een van de raadsleden merkte op dat het vanuit historisch oogpunt te begrijpen was dat in de Roggeveenstraat vrouwen en kinderen werden opgevangen. Gezien de problemen van de dakloze gezinnen was zij echter van mening dat het gebouw bestemd zou moeten worden

voor de opvang van gezinnen. Zij herinnerde eraan dat het inmiddels twee jaar geleden was dat HVO een plan voor de opvang van gezinnen had ingediend. Dit plan was zowel bij de Dienst voor Sociale Zaken als bij de Woningdienst uitgebreid besproken en deze diensten hadden aan B en W geadviseerd. Door HVO was recentelijk nog naar de stand van zaken geïnformeerd. Zij wilde daarom van B en W weten wat er met het plan was gebeurd. Zij wees er bovendien op dat met de stadssanering de noodzaak tot opvang van gezinnen alleen maar urgenter werd. Bovendien had de Sociale Dienst in haar advies gewezen op de zeer verwaarloosde toestand van de gebouwen van HVO. Aan B en W werd daarom gevraagd snel actie te ondernemen. Meerdere raadsleden wezen de wethouder voor Sociale Zaken op de nog steeds onhoudbare toestand dat bij HVO de gezinnen gescheiden werden. De wethouder zei dat het probleem zeer ingewikkeld was, niet alleen vanwege de hoge kosten die een verbetering met zich mee zouden brengen. "Er moet ook ruimte zijn en niets is moeilijker in Amsterdam dan om vervangende ruimte voor afgekeurde tehuizen te vinden."¹⁰⁹ In de tweede termijn maakte een raadslid opnieuw een opmerking over HVO. Zij stelde vast dat "(...) één van de factoren die het werk van de vereniging zo moeilijk te overzien maken, is het feit dat men hier met een gecompliceerde instelling te doen heeft, welke zelf ook met verschillende ministeries te maken heeft."¹¹⁰

Er werd tijdens deze vergadering met geen woord gesproken over het rapport van de commissie Huisvesting Probleemgezinnen. Kennelijk waren de raadsleden niet op de hoogte van dit rapport en wilde de wethouder daarover geen mededelingen doen. Dit lijkt merkwaardig want de wethouder had hiermee kunnen aantonen dat er serieus aandacht besteed werd aan het probleem.

Heldring had niet werkloos zitten toekijken tot de gemeente eindelijk met een beslissing zou komen over een gezinnenhuis. In september 1962 had hij het bestuur het plan voorgelegd om in de Roggeveenstraat plaats in te ruimen voor een viertal noodverblijven voor gezinnen. De directrice van de Vrouwen- en Kinderafdeling en de gedelegeerde bestuursleden hadden echter grote bezwaren tegen dit plan. Heldring was uitgegaan van de lage bezetting van de Roggeveenstraat maar het was niet duidelijk of deze onderbezetting permanent zou zijn. Het bestuur had er moeite mee ruimte aan het Kinderhuis te onttrekken als die misschien in de toekomst weer nodig zou zijn. Volgens de directrice was de onderbezetting een gevolg van het personeelsgebrek en de slechte staat van het gebouw. Heldring was van mening dat het met het gezinnenhuis nog wel even zou kunnen duren daar men afhankelijk was van de gemeente. Een commissie van het bestuur werd ingesteld om het plan te bespreken.¹¹¹

Na de ervaring met de asielcommissie was Heldring in maart 1963 met het advies gekomen om een maatschappelijk werker aan de gezinsdienst, zoals de commissie was gaan heten, te benoemen. Hiervoor moest toestemming van de gemeente worden verkregen. Als tussenoplossing werd door bemiddeling van de directeur van de GSD een maatschappelijk werker van zijn dienst aan HVO uitgeleend om deze taak op zich te nemen. De functie van deze 'gezinsdienst' was het vaststellen van de ouderbijdrage aan de verzorging van de kinderen in de tehuizen, bemiddeling bij het CBH ter verkrijging van een woning en het uitwisselen van gegevens ter bepaling van een gedragslijn ten aanzien van bepaalde gezinnen. Met de 'opheffing' van een gezin kon HVO zich (nog) niet bezighouden omdat men niet over voldoende deskundigheid beschikte. Hiervoor werd samengewerkt met 'Zorg en Bijstand' (voorheen Liefdadigheid naar Vermogen).¹¹² In september 1964 meldde Heldring in de bestuursvergadering dat de gezinsdienst het maximum had bereikt van wat er van verwacht mocht worden. In januari van dat jaar had het bestuur al geconstateerd dat men met de plannen voor een gezinnenhuis, waarvoor de gezinsdienst tenslotte maar een voorloper was, niet veel verder kwam. De samenwerking tussen de GSD en HVO met betrekking tot de Gezinsdienst zou 1 maart 1968 aflopen. Op dat moment stond het bestuur voor de vraag of HVO zelf een hulpverlener voor de Gezinsdienst zou moeten aanstellen en de kosten daarvan in de verpleegprijzen doorberekenen of de dienst opheffen. Aan de ene kant vond men het te duur, aan de andere kant zag men ook de voordelen en was men van mening dat de Rampen- en Gezinnenafdeling het niet zonder de dienst zouden kunnen stellen. Heldring zou met Zorg en Bijstand gaan overleggen of zij niet geïnteresseerd zouden zijn in een gedeelde aanstelling van een hulpverlener voor de Gezinsdienst. Aanvankelijk leek dit plan niet door te gaan. Volgens een bestuurslid van HVO waren de doelstellingen van de beide instellingen te verschillend. "De werkwijze van het algemeen maatschappelijk werk - waar de verhouding tot de cliënt op vrijwilligheid berust - past niet bepaald voor ons werk, waar een gedwongen verhouding regel is."¹¹³ In juni 1968 bleek de aanstelling van een ambtenaar voor de Gezinsdienst die door zowel HVO als Zorg en Bijstand werd betaald toch mogelijk. Een van de bestuursleden was echter bevreesd dat hiermee het fusiestreven van de overheid in de hand werd gewerkt. Een ander bestuurslid was hier niet bang voor, de instellingen waren te verschillend.¹¹⁴ Uiteindelijk zou de Gezinsdienst overgaan naar de Hervormde Diaconie.

Intussen was men bij HVO al tien jaar bezig met deze plannen voor een Gezinsafdeling, zonder uitzicht op verwezenlijking ervan.

§ 4 De pensioenkwestie

Niet alleen ten aanzien van de problemen met de opvang van gezinnen en de slechte staat van de behuizing van de afdelingen had de gemeenteraad reden tot klagen over de vereniging HVO. In de periode 1959-1963 werd de wethouder voor Sociale Zaken ook over de pensioenkwestie door de raad onder druk gezet. Tijdens de begrotingsbespreking van de afdeling Maatschappelijke Voorzorg van 1959 werd een adres behandeld dat de Samenwerkende Bonden van Overheidspersoneel (SBO) aan de raad hadden gericht "betreffende de pensioenregeling voor het personeel, werkzaam bij 'HVO'". B en W hadden de raad laten weten dat er met betrekking tot de pensioenregeling bij HVO door het bestuur van de vereniging voorstellen waren gedaan die een regeling tot stand zouden brengen. Uit het adres van de SBO bleek echter dat het bestuur al 25 jaar voorstellen deed zonder dat er een regeling was gekomen. Verschillende raadsleden vroegen de wethouder daarom om opheldering. Om twee punten uit het adres van de SBO te kunnen weerspreken - het punt dat ondanks herhaalde verzoeken van de SBO in de loop der jaren B en W er niet toe gebracht konden worden om mee te werken aan het opzetten van een pensioenregeling bij HVO en het punt dat een door HVO in samenwerking met de vakorganisaties en het pensioenfonds voor Volksgezondheid en Maatschappelijk Werk ontworpen regeling niet de instemming van B en W had - gaf de wethouder een uiteenzetting van de geschiedenis van de pensioenkwestie.

In de jaren dertig was er in overleg met de gemeente een pensioenregeling uitgewerkt maar als gevolg van de financiële moeilijkheden bij de gemeente en de vereniging als gevolg van crisis en oorlog, bleek het pensioenfonds van HVO na de oorlog uitgeput. In overleg met de gemeente werd in 1947 besloten de uitwerking van een nieuwe regeling uit te stellen omdat volgens de Noodwet Ouderdomsvoorziening alle neveninkomsten van deze voorziening zouden worden afgetrokken. Er bestond geen verschil van mening tussen de gemeente en HVO over de te treffen regeling (waarvoor de subsidie zou moeten worden verhoogd) maar gewacht zou worden tot de definitieve Ouderdomswet. De wethouder had in april 1956 via de gemeentegedelegeerden aan het bestuur van HVO laten weten dat met de binnen afzienbare tijd te verwachten invoering van de Algemene Ouderdomswet het hoog tijd was dat de vereniging met plannen voor een pensioenvoorziening zou komen. Een jaar later overhandigde het bestuur van HVO aan B en W een plan voor een definitieve pensioenregeling. Weer een jaar later, maart 1958 lieten B en W weten dat dit plan veel te duur was helemaal gezien de moeilijke financiële positie van de gemeente. In oktober 1958 berichtte HVO dat zij vanwege de gecompliceerdheid van de materie deskundig advies had gevraagd waardoor het doen

van een nieuw voorstel was vertraagd. De wethouder had van het bestuur van HVO een week geleden bericht gehad dat de nieuwe regeling er nu toch echt aankwam. De wethouder moest dus afwachten.¹¹⁵

In juni 1949 had de Plaatselijke Unie voor Overheidspersoneel een brief geschreven aan het bestuur van HVO waarin gewezen werd op het ontbreken van een rechtspositiereglement en een pensioenregeling bij HVO. Volgens de Plaatselijke Unie was het in Nederland na de oorlog gebruikelijk dat dergelijke regelingen in overleg met de vakorganisatie waarbij het personeel zich had aangesloten, tot stand werden gebracht. Aangezien het personeel van HVO dat zich bij een vakbond had aangesloten, voor het grootste deel door een van de bonden van de Plaatselijke Unie werd vertegenwoordigd, vroeg de Unie het bestuur om een gesprek. Vooral over een pensioenregeling zou er snel overlegd moeten worden. Het was niet juist dat het personeel in onzekerheid werd gelaten en een individuele regeling zoals die tot dan toe bij HVO bestond was ook ongewenst.¹¹⁶ Na de bespreking van de brief in het bestuur schreef Hoytink in september 1949 aan de Unie dat HVO geen semi-overheidsinstelling was maar dat het personeel in dienst was van een particuliere instelling en dat daarom overleg met de Unie niet mogelijk was. Bovendien was er in overleg met de gemeente besloten met een nieuwe pensioenregeling te wachten tot er een definitieve Ouderdomswet zou zijn.¹¹⁷ In een reactie van de Unie stond dat het personeel van HVO volgens de Grondwet het recht had om zelf uit te maken door welke vakbond men vertegenwoordigd wilde worden. De Unie liet verder nog weten dat "de ontwikkelingen in het maatschappelijk leven er na de oorlog nu eenmaal op gericht [waren] dat de loon- en arbeidsvoorwaarden in het bedrijfsleven en bij instellingen tot stand komen door middel van de organen der vakbeweging, wier Centralen via de Stichting van de Arbeid zulk een groot aandeel hebben bij alle sociale voorzieningen welke door de overheid worden getroffen".¹¹⁸ Het bestuur wilde van geen overleg weten en pas in 1951, na tussenkomst van de wethouder werd er tussen HVO en de vakbond overlegd over een rechtspositiereglement.

Het was inmiddels juni 1954 toen de vakbond opnieuw over de pensioenregeling een brief schreef aan het bestuur van HVO. Volgens de Unie was het sinds het advies van de Sociaal Economische Raad aan de regering dat inhield dat in de definitieve Ouderdomswet geen rekening zou worden gehouden met neveninkomsten, mogelijk om tot overleg te komen over een pensioenregeling bij HVO.¹¹⁹ In december schreef de vakbond (inmiddels omgedoopt tot Algemene Bond voor Ambtenaren) dat men had overlegd met het Pensioenfonds Volksgezondheid en Maatschappelijk Werk en dat gebleken was dat dit fonds al twintig jaar een dossier had van HVO, er werd dus al twintig jaar gepraat over een pensioenregeling, zonder resultaat. De Bond had besloten

om een oriënterende bespreking te organiseren tussen de Bond, HVO en het pensioenfonds om tot een oplossing te komen van dit slepende probleem.¹²⁰ In februari 1955 vond deze bespreking plaats en dit leidde uiteindelijk tot het in april 1956 aan B en W voorgelegde plan.

Het duurde nog tot 1963 voordat in de gemeenteraad verheugd opgemerkt kon worden dat er nu toch echt een definitieve pensioenregeling bij HVO in de maak was. Een raadslid vroeg zich af of het misschien aan het bestuur van HVO had gelegen dat het zo lang geduurd had, had het bestuur zich wel voldoende voor de zaak ingezet? De wethouder kon mededelen dat een definitieve regeling van de pensioenkwestie alleen nog afhing van een bepaalde ontheffing die het ministerie van Sociale Zaken moest verlenen. De wethouder had telefonisch contact gehad met het ministerie en de verzekering gekregen dat de ontheffing verleend zou worden. Volgens hem had het bestuur van HVO zich wel voldoende voor een pensioenregeling ingezet.¹²¹

§ 5 De Mannenafdeling

Alle afdelingen van de vereniging waren in beweging. Een van de grote problemen, ook in de jaren zestig, was het vinden van geschikt personeel. Vooral het verloop onder het personeel baarde het bestuur zorgen. De vereniging investeerde in personeel door het betalen van cursussen maar velen gingen na het behalen van een diploma op zoek naar ander werk. Desondanks zag het bestuur reden genoeg om een directielid te ontslaan omdat deze samenwoonde met een 21-jarige verzorgster van zijn afdeling. De Reclasseringsafdeling was inmiddels zelfstandig geworden en was samen met de Voogdijafdeling en het Hoofdkantoor verhuisd naar de Weesperzijde 116. Hier was in een voormalig gebouw van Luyks na een grondige verbouwing plaats gemaakt voor de vereniging. Meteen na de verhuizing waren er al problemen met de gehorigheid van de kamers waardoor er voor de afdeling reclassering en voogdij nauwelijks mogelijkheden waren om in privacy met hun cliënten te overleggen. Hiermee had men met de verbouwing geen rekening gehouden. Het meisjeshuis Folmina was ook verhuisd, naar de Jan Luykenstraat. Na enige twijfel over de geschiktheid van de buurt voor het soort meisjes dat men er ging onderbrengen (men gebruikte de term pré-prostituées) waren vooral de meisjes en het personeel erg te spreken over het gebouw. Maar deze oplossing zou niet voor lang zijn.

Op de Mannenafdeling waren de bezettingscijfers elk jaar verschillend. In het jaarverslag over 1958 schreef de directeur de hoge bezetting van dat jaar toe aan een (zoals later zou blijken tijdelijke) teruggang in de economie. Vooral de groep die toch al

snel in zijn tehuis terecht kwam was bij een neergaande conjunctuur het eerste slachtoffer. Deze mensen was, men thuislozen gaan noemen, een term die niet noodzakelijkerwijs verbonden was met de feitelijke dakloosheid maar die vooral een bepaald type mens beschreef. De aan deze afdeling verbonden psychiater R. Horst deed een promotie-onderzoek naar de achtergronden en karakteristieken van de thuislozen en hij maakte daarbij gebruik van zijn ervaringen op de mannenafdeling. In mei 1962 promoveerde hij met het boek *Thuislozen*. Een van zijn conclusies was:

"De thuislozen kunnen veelal worden beschouwd als degenen, die een uiterst gering integratievermogen bezitten en zelfs al onder normale omstandigheden gemakkelijk gedecompenseerd raken. Intuïtief kiezen zij zich een levensvorm die zo weinig mogelijk eisen stelt aan hun integratievermogen d.w.z. zij ontlopen inspanning en verantwoordelijkheid. Van een psychotherapeutisch contact in de zin van gesprekstherapie mag men bij hen dan ook geen hoge verwachtingen koesteren, aangezien deze opgedrongen relatie eerder een extra belasting voor hen zou betekenen.

Dit wil echter niet zeggen, dat men aan hun desintegratorische neigingen de vrije loop moet laten en werkeloos of geërgerd moet toezien hoe zij zich te gronde richten en zichzelf of anderen schade berokkenen. Het aanknopingspunt voor een behandeling zal erop gericht moeten zijn de bestaansvoorwaarden van deze mensen te vereenvoudigen, maar niet op de onordelijke en ongeremde manier waarop zij dit zelf trachten te verwezenlijken. Men zal binnen de grenzen van hun mogelijkheden enige orde en regelmaat en enig functioneel verband dienen te scheppen en hen langzamerhand van schadelijke gewoonten moeten afbrengen en andere gewoonten moeten bijbrengen, die voor het bestaan in de maatschappij nu eenmaal noodzakelijk zijn."¹²²

Horst zag zeker mogelijkheden voor de opvang van de thuislozen. Bij de stichting Thuislozenzorg waren vijftien instellingen aangesloten en men had sinds 1951 120.000 thuislozen geregistreerd. Een groot deel daarvan betrof echter eenmalige gevallen.¹²³ In 1964 had men vastgesteld dat er dat jaar 12.000 thuislozen waren die voor een deel ook in logementen verbleven. De Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken wees de directie van de Mannenafdeling in 1963 op de mogelijkheden van de nieuwe Gemeentelijke Sociale Werkvoorzieningsregeling. Dit zou de gemeente een aanzienlijke besparing opleveren omdat de verpleegden dan met het door hen verdiende loon zelf de verpleegkosten zouden kunnen betalen. De directeur van de afdeling was tegen het

gebruik van deze regeling omdat de thuislozen niet als arbeidskrachten in het internaat werden opgenomen. De status van werknemer zou ze in een situatie brengen die kort daarvoor juist tot hun maatschappelijke terugval had geleid. Het beschikken over een loon gaf allerhande problemen (waaronder alcoholproblemen) welke men nu juist probeerde te voorkomen. Daarnaast waren er nog verschillende andere bezwaren tegen dit plan. Heldring was echter van mening dat er ook positieve kanten aan de regeling zaten. In de jaren daarvoor was men toch al op zoek geweest naar een alternatief voor de papierafdeling. Bovendien zou de goede relatie met de gemeente niet op het spel gezet mogen worden.¹²⁴ In het jaarverslag over 1964 bleek de regeling toch goed te functioneren. Volgens de directeur van de Mannenafdeling konden thuislozen wel goed werken, alleen niet goed leven. Op zijn afdeling werd gewerkt met een systeem waarbij de thuisloze afhankelijk van zijn mogelijkheden steeds een beetje meer zelfstandigheid kreeg. Wat echter ontbrak was een apart tehuis, een 'volkshotel', waar de thuisloze nog grotere zelfstandigheid zou kunnen genieten, maar waar wel sprake zou zijn van sociale begeleiding.¹²⁵ Enige jaren later zou de vereniging over zo'n tehuis de beschikking krijgen.

In de gemeenteraad was al in 1958 aandacht geweest voor het gebrek aan privacy op de slaapzalen van de Mannenafdeling. In 1964 deden B en W aan de raad het voorstel om geld beschikbaar te stellen voor deze afdeling. Volgens de voordracht beschikte men op de Weesperzijde 110 over twee slaapzalen, een met 65 en de ander met 36 bedden. Volgens B en W voldeed deze accommodatie niet meer aan de toen geldende opvattingen over de "onderbrenging en verzorging van thuislozen". Door het bestuur van HVO werd voorgesteld om de slaapzalen om te bouwen en slaapkamertjes en couchettes aan te brengen. Daarnaast werd toestemming gevraagd om op zowel de slaapzalen als de werkruimten centrale verwarming aan te brengen. Tot dan toe waren deze onverwarmd geweest. Bij de behandeling van deze aanvraag in juni 1964 was de raad verheugd dat nu eindelijk iets aan de behuizing van de Mannenafdeling werd gedaan. Anderzijds waren er ook raadsleden die zich afvroegen waarom de ontwikkelingen bij HVO zo traag verliepen. Was het aanbrengen van couchettes eigenlijk wel een geschikte oplossing voor het privacyprobleem? Zou het niet meer voor de hand liggen om een nieuw pand te bouwen? Weer vroeg de raad zich af of het zinvol was veel geld te investeren in gebouwen die te verouderd waren en daarom nooit aan de gestelde eisen zouden voldoen. Volgens de wethouder waren B en W niet van mening dat met deze verbouwing de problemen met het gebouw aan de Weesperzijde voorgoed voorbij zouden zijn. Een nieuw gebouw zou echter door de gemeente niet gefinancierd kunnen worden omdat "(...) dit met het oog op de huidige begrotingspositie van de Gemeente tot moeilijkheden

zal leiden."¹²⁶ De voordracht werd goedgekeurd en de verbouwing van de Weesperzijde kon beginnen.

Naast het probleem van de jongere thuislozen, voor wie men met 'De Vreede' en in het Manneninternaat aangepaste opvang had proberen te vinden, was er nog de groep bejaarden die in de loop van de jaren zestig de aandacht opeiste. In haar boek *Van pauperzorg tot bestaanszekerheid* geeft Van der Valk een verklaring voor de stijging van het aantal bejaarden in de armenzorg in de loop van de jaren vijftig. Het aantal bejaarden dat aangewezen was op de armenzorg was aanvankelijk na de invoering van de Noodwet Ouderdomsvoorziening gedaald. Dat er daarna weer een stijging plaatsvond, is te verklaren uit het feit dat de uitkering achterbleef bij de stijging van de kosten van levensonderhoud en door het feit dat meer geaccepteerd werd dat niet langer de familie maar de overheid voor de bejaarden zorgde. Met de beperking van het verhaalsrecht en de onderhoudsplicht in 1961 werd dit nog versterkt. Bejaarden waren niet langer voor hun inkomsten van familie afhankelijk.¹²⁷

In het Manneninternaat had men wel eens gedacht aan het oprichten van een aparte bejaardenafdeling. De ouden van dagen, die voor het merendeel alcoholist waren, hadden een ander levensritme dan de jongeren. Ze hadden over het algemeen geen werk, maar verrichtten wel arbeid op de papierafdeling, en wilden vroeger naar bed. In zijn boek bracht Horst tevens de groep bejaarde thuislozen ter sprake. Volgens Horst had de thuislozenzorg een belangrijke taak bij de opvang van slecht aangepaste bejaarden, ook wel onrustige bejaarden genoemd. Het percentage ouderen lag in 1962 rond de 40, zoals bleek uit cijfers die door de stichting Thuislozenzorg waren verzameld. In zijn proefschrift maakte de psychiater Horst melding van het feit dat de praktijk bij HVO had uitgewezen dat het niet wenselijk was de bejaarden gescheiden op te vangen. Wel zouden zij de mogelijkheid moeten hebben om zich terug te trekken. Volgens hem had de thuislozenzorg een belangrijke taak bij het opvangen van slecht aangepaste bejaarden.¹²⁸ Bij de opvang van bejaarden had HVO inmiddels wel te maken met de wet op de bejaardenoorden die begin jaren zestig was aangenomen. Hierdoor zou een aparte afdeling aan bepaalde eisen moeten voldoen, en Heldring dacht niet dat de Mannenafdeling goedgekeurd zou worden.¹²⁹

Het bestuur liet zich met betrekking tot de bejaardenopvang in januari 1967 voorlichten door het hoofd van de afdeling geriatrie van de GGD. Volgens hem was elke instelling waar meer dan vijf bejaarden waren ondergebracht volgens de wet een bejaardenoord, dus ook de Mannenafdeling. Zijn inspectiedienst controleerde de bejaardenoorden, maar de wet was zo streng dat van de 130 oorden in Amsterdam er 129

gesloten zouden moeten worden. Daarom controleerde men de naleving van de regels met enige soepelheid. In zijn verhandeling vermeldde de directeur hij dat er in Amsterdam op de 700.000 inwoners 118.000 bejaarden waren. In Nederland was het percentage bejaarden sinds 1920 met 100% toegenomen. Dit was volgens hem vooral een gevolg van de antibiotica waardoor de bejaarden niet meer als vroeger aan longontsteking overleden. De bejaarden vormden in een grote stad een bijzondere groep. "(...) op de hoge verdiepingen komen bejaarden niet meer weg, hetgeen verkeerd is voor de rest van het gezin. Hiernaast werkt ook het gebrek aan respect voor de medemens en het gebrek aan banden in de nieuwe wijken tussen de buurtgenoten. Het dicht-op-elkaar-zitten is ook een groot bezwaar voor het bejaardenvraagstuk; in kleinere plaatsen kan men de bejaarden veel gemakkelijker accepteren. Bejaarden die dement zijn raken in een grote stad allicht zoek, op het platteland kent men ze. In de randstad Holland kan men bejaarden thuis niet handhaven."¹³⁰ Een van de verbeteringen die op de Mannenafdeling in elk geval zou moeten worden aangebracht was een lift. In oktober 1969 werd door de raad een voorstel van B en W goedgekeurd om twee ton ter beschikking te stellen voor het aanbrengen van een lift. Hiervoor werd contact opgenomen met Publieke Werken. In *Bijvoorbeeld HVO* (de opvolger van het blad *Levensstrijd*) kon in 1972 gemeld worden dat de lift er eindelijk was. "Natuurlijk moesten nog vele malen de ingewikkelde schema's geraadpleegd en diende er nog herhaaldelijk uitvoerig gewikt en gewogen te worden. Maar op een dag was het zover." De afdeling had tijden lang in het stof en het lawaai moeten zitten maar met een positief gevolg, de oudjes konden voortaan met de lift. Een andere verbetering die werd aangebracht was dat op de slaapzalen schotten werden geplaatst waardoor de cliënten enigermate privacy kregen.

§ 6 Zestig jaar vereniging HVO

In 1964 werd het 60-jarig bestaan van de vereniging gevierd. In het dagelijks bestuur werd geconstateerd dat sinds de viering van het vorige jubileum de na-oorlogse 'driftperiode' tot een eind was gekomen. Er was in de afgelopen tien jaar sprake geweest van een "evenwichtige groei van ideeën en werk".¹³¹ Er moest echter ook worden vastgesteld dat wat betreft de huisvesting, de personeelsvoorziening en de uitvoering van plannen zoals het gezinnenhuis de vooruitgang niet spectaculair was. Het jubileumfeest werd dan ook op bescheiden wijze gevierd. Aan de Bloemgracht nummer 30 werd een plaquette onthuld waarop te lezen staat dat daar in 1904 de eerste afdeling van HVO was gevestigd. In de kranten verschenen artikelen over HVO waarin onder andere interviews met Heldring, de directeur van het Manneninternaat en verschillende bestuursleden. Veel

aandacht werd besteed aan de noodzaak tot vernieuwing van het werk. Volgens Heldring in het *Vrije Volk* van 8 augustus 1964 had zich een onvermijdelijke verzakelijking van het maatschappelijk werk voorgedaan. De sociologie had een "revolutie" in het werk teweeggebracht. De cliënten werden niet langer emotioneel benaderd maar alleen dan geholpen wanneer geconstateerd werd dat een betrokkene de aansluiting miste. Ook in dit kader besteedde hij aandacht aan het gezinnenhuis dat HVO nog ontbeerde. Ook nu refereerde hij aan de plannen van Jonker. Diens plannen hadden het niet gehaald en in de plaats daarvan waren de woonscholen opgericht. Hier was men van het idee uitgegaan dat een gezin zijn onmaatschappelijkheid zou verliezen als het leerde wonen. "Het was geen succes. Wij zijn verder ... op papier. We voeren een gevecht van jaren met de gemeente. (...) In 1961 ontwierpen we een nieuw plan, waarvan de opzet consequenter was. Het accent zou komen te liggen op observatie en opvoeding van de betrokken gezinnen. Dat project ligt nog in de kast. We krijgen er wel morele steun voor, maar geen concrete."¹³² In hetzelfde artikel zei Heldring, "We moeten afstappen van onze vooringenomen, moraliserende en normerende houding, die in een groot deel van het Nederlandse inrichtingswezen nog aanwezig is. Wat nodig is, is een zeer grote mate van tolerantie."¹³³

Het jubileum was aanleiding tot bezinning over een punt dat in de hele geschiedenis van HVO telkens weer aan de orde was geweest: de organisatie van de vereniging. In mei 1964 kwam Heldring met een nota waarin hij een uiteenzetting gaf over ontstaan en functioneren van de organisatie. Heldring constateerde dat de maatschappij ingewikkelder was geworden en dat een van de kenmerken daarvan de steeds verdere specialisering en uitbouw van het maatschappelijk werk was. De enorme groei van het aantal organisaties en de opkomst van steeds meer overkoepelende organen die deze veelheid aan organisaties trachtten te bundelen hadden tot onoverzichtelijke situaties geleid. Eenzelfde onoverzichtelijkheid kon binnen de vereniging worden vastgesteld. Volgens Heldring was men er nog steeds niet in geslaagd om een samenhangend en op elkaar afgestemd geheel te krijgen. Zijn oplossing was de aanstelling van een 'maatschappelijk werkadviseur'. Deze functionaris zou tot taak moeten hebben het oplossen van ontwikkelings- en coördinatieproblemen in zeer nauwe samenwerking met de directeur en de administrateur en het onderhouden van contacten met buitenstaanders. Niet alleen zou hiermee het probleem van de samenhang kunnen worden opgelost maar ook het nog altijd aanwezige vraagstuk van een waarnemend directeur van de vereniging.¹³⁴

Heldring had een commissie ingesteld die een onderzoek zou doen naar de organisatie van de vereniging. Deze commissie bestond uit een aantal directieleden, deed een

literatuuronderzoek naar de theorie van de structuren van organisaties en ook een enquêteonderzoek naar de opvatting van alle directieleden. Verder onderzocht zij welke opvattingen er in het verleden hadden geweest over de organisatiestructuur bij HVO. Uit het laatste kwam naar voren dat deze structuur veelmeer een gevolg was van ontstane situaties dan van een doelgerichte uitvoering van een bepaalde ideeën. Er was dan ook een hiërarchische structuur ontstaan, een structuur waarmee vooral het bestuur zich kon verenigen. Deze hiërarchische structuur stond op gespannen voet met de gedecentraliseerde vorm van de vereniging (ook al een gevolg van de omstandigheden) en conflicten tussen bestuur en directie volgden uit deze paradox. De problemen met Hoytink hadden bewezen dat met een minder sterke hoofddirecteur de afdelingen naar grotere zelfstandigheid streefden. Onder de directieleden constateerde de commissie nogal wat ontevredenheid over het functioneren van de organisatie van de vereniging. Het instituut van gedelegeerde bestuursleden functioneerde volgens sommigen niet. Aan de doelstelling, een beter contact tussen bestuur en directies, werd niet voldaan. De directieleden zagen daar graag verbetering in. De hiërarchische structuur van de vereniging was de directieleden eveneens een doorn in het oog. Volgens de directieleden werkte deze structuur niet omdat aan de top van de vereniging een bestuur stond dat niet uit het maatschappelijk werk voortkwam. Hierdoor verstond het bestuur de taal van de afdelingen niet hetgeen het formuleren van beleid bemoeilijkte. Ondanks de scherp geformuleerde bezwaren van de directieleden had de commissie geen zicht kunnen krijgen welke organisatiestructuur volgens hen dan de beste was. De commissie deed daarom het voorstel om een staffunctionaris aan te stellen die naast de hoofddirecteur op verschillende gebieden een voorbereidende, controlerende, coördinerende en vervangende taak zou hebben. Een adjunct-directeur dus.¹³⁵

De nota van Heldring was voor het bestuur aanleiding om opnieuw een commissie in te stellen die dit probleem zou moeten bestuderen. In oktober 1965 bracht deze commissie advies uit en in februari 1966 besloot het bestuur een staffunctionaris aan te stellen. Deze functionaris zou moeten analyseren wat er aan het werk van de leiding van de afdelingen mankeerde en zou vooral moeten uitzoeken wat er aan de coördinatie ontbrak. Hij zou daarnaast een rol moeten spelen bij het opnamebeleid en ervoor moeten zorgen dat de afdelingen voldoende bezet waren. Bovenal zou hij als adjunct-directeur de directeur werk uit handen moeten nemen en diens taak moeten kunnen waarnemen.¹³⁶ Maar als steeds daarvoor het geval was geweest bleef het ook dit keer bij het schetsen van een profiel. De man zelf werd niet gevonden. Kritiek van verschillende kanten bleef echter niet uit. Zo verzochtte een bestuurslid in 1969 dat hij nog nooit zo'n extreme differentiatie van werkzaamheden had meegemaakt als bij HVO.¹³⁷ Het dagelijks bestuur

kreeg na de oorlog met het steeds ingewikkelder en veelomvattender worden van het werk een veel grotere taak. Beslissingen werden steeds vaker daar genomen ook omdat de ontwikkelingen een snellere besluitvorming nodig maakte. In de maandelijksse bestuursvergaderingen werden dan de gebeurtenissen op een rij gezet en besproken en steeds werd vaker achteraf met de besluiten ingestemd. In 1970 kwam Heldring nog eens met een nota waarin hij aangaf dat er in feite ondanks de goede voornemens nog steeds niets gebeurd was. Hij spoorde nog een keer aan tot het vinden van een functionaris die de nieuwe ideeën en grote veranderingen binnen het welzijnswerk in de gaten zou kunnen houden.¹³⁸ Uiteindelijk werd hiervoor in februari 1971 iemand aangesteld.

§ 7 De Bijstandswet

De Armenwet van 1912 vormde nog steeds het wettelijke kader waarbinnen de Nederlandse hulpverlening moest functioneren. Er waren op het gebied van de sociale zekerheid verschillende wetten ingevoerd maar dit waren zogenaamde groepsregelingen, regelingen voor bepaalde groepen uit de samenleving. Er was binnen het Nederlandse sociale werk zoveel veranderd, vooral in de verhouding tussen overheid en maatschappelijk werk, dat een vervanging van de oude Armenwet hoog nodig was. In de jaren vijftig was een staatscommissie al bezig geweest met het formuleren van een vervanging. De invoering van een nieuwe wet werd echter door de nieuwe ontwikkelingen en de oprichting van het ministerie van Maatschappelijk werk bemoeilijkt. De minister van Maatschappelijk Werk wilde één wet voor zowel de immateriële als de materiële hulpverlening. De wens om net als in de oude wet deze twee vormen van hulpverlening met een wet te regelen strookte niet met de realiteit. In werkelijkheid was de taakverdeling tussen overheid en particulier initiatief al te ver voortgeschreden en was de specialisatie te ver doorgevoerd. Het feit dat de Armenwet niet werd vervangen belemmerde de expansie van het maatschappelijk werk. Daarom moest de minister van Maatschappelijk Werk instemmen met een splitsing in immateriële en materiële hulpverlening. De Bijstandswet, de wet die het sluitstuk was van de ontwikkeling waarbij de overheid de zorg voor de materiële hulpverlening op zich nam, werd in 1963 aangenomen en in 1965 ingevoerd. In de wet was een individueel recht van iedere Nederlandse staatsburger op een minimum aan materiële steun van de staat gegarandeerd.¹³⁹ Voor de particuliere instellingen betekende dit dat de materiële hulpverleningstaak voor een groot deel kwam te vervallen. Daarnaast verviel de gemeentesubsidie. De kosten van de instellingen werden in verpleegprijzen uitgedrukt en die werden in het geval dat iemand niet zelf kon betalen via de Algemene Bijstandswet

verrekend. De oude gemeentelijke instituties die een gevolg waren geweest van de Armenwet zoals het Burgerlijk Armbestuur en de Sociale Raad werden opgeheven en de Gemeentelijke Sociale Diensten kregen door de uitvoering van de Bijstandswet een veel grotere taak. Door dit alles veranderde de vanouds gegroeide verhouding tussen gemeente en particulier initiatief.¹⁴⁰

Met de Bijstandswet was dus het materiële gedeelte van de oude Armenwet vervangen. De subsidiëring van het maatschappelijk werk werd in toenemende mate geregeld met zogenaamde Rijkssubsidieregelingen. Voor iedere soort van hulpverlening werd een subsidieregeling getroffen. Door twee oorzaken was er rechtsonzekerheid ontstaan voor het particulier initiatief. De subsidiëring van het maatschappelijk werk werd elk jaar opnieuw bij de begroting van het ministerie van Maatschappelijk Werk vastgesteld. De instellingen konden dus niet op langere termijn rekenen op een vast bedrag aan subsidie. Bovendien waren de gemeenten bij de rijksregelingen niet ingeschakeld en dus niet verplicht om financiële bijdragen te geven op grond van die regelingen. Zonder bijdrage van gemeentezijde was de financiële positie van de instellingen niet rooskleurig.¹⁴¹ Het zou echter tot in de jaren tachtig duren voordat er één wettelijke regeling voor het welzijnswerk zou komen.

In de jaren na de oorlog voltrok zich een opvallende verandering in de verhouding tussen HVO en het rijk en vooral tussen haar en de gemeente. Voor de oorlog was het overleg tussen HVO en de overheden veel directer dan na de oorlog. Steeds meer afdelingen en diensten werden tussen het particulier initiatief en de direct verantwoordelijke bewindslieden geschoven, een gevolg van de grotere taak die de overheid op zich nam en de daaruitvolgende bureaucratisering. Hierdoor werd de effectiviteit van het overleg danig verminderd. Voor ieder probleem werd eerst een commissie in het leven geroepen die het probleem moest bestuderen en dit had tot gevolg dat de oplossing van problemen in de praktijk steeds meer op de lange termijn werd geschoven. Door U. Rosenthal werd dit de ijskastfunctie van het commissiewezen genoemd.¹⁴²

Het realiseren van plannen werd steeds moeilijker doordat de vereniging enerzijds bijna volledig afhankelijk werd van de toestemming van de overheden, anderzijds werd het overleg vaak gekenmerkt door tijdrovende bureaucratische horden die genomen moesten worden en er was nog al eens sprake van communicatiestoornissen. De onvermoeibare pogingen van de vereniging om betere huisvesting voor haar afdelingen te verkrijgen zijn hiervan een goed voorbeeld. De frustratie bij de directeur en het bestuur van HVO werd in de loop van de jaren zestig groot. Waren de plannen net zodanig aangepast dat ze de goedkeuring van de ene afdeling konden krijgen, dan kwam

een andere afdeling, dienst of overheid met nieuwe bezwaren. Zo kon het tientallen jaren duren voor bepaalde projecten konden worden uitgevoerd en kwamen andere projecten nooit uit deze bureaucratische jungle tevoorschijn.

De invoering van nieuwe regelingen ter financiering van verschillende werksoorten zorgde wel voor de nodige veranderingen maar de invoering kon meestal in goed overleg worden geregeld. Een mooi voorbeeld hiervan is de overeenkomst die HVO met de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken had naar aanleiding van de invoering van de in 1963 aangenomen Bijstandswet. Deze Dienst zou bij wijze van proef de wet voor de kinderafdelingen al in november 1964 laten ingaan, terwijl de officiële invoering op 1 januari 1965 zou zijn. In de bestuursvergadering van oktober 1964 gaf de directeur van de GSD een uiteenzetting over de achtergronden en doelstellingen van de wet. Volgens hem betekende de invoering ervan dat de instellingen nog wel mensen konden verplegen, maar geen bijstand meer verlenen. HVO zou per verpleegde de verpleegkosten bij de gemeente in rekening moeten brengen. De gemeente zou aan de bijstandsgerechtigde geld uitkeren en deze zou daarmee zijn verblijf bij de vereniging betalen. Het incasseren van de rekeningen kwam dus ten laste van de vereniging. De justitiegevallen vielen buiten deze regeling. Indien de verpleeggeden die door het rijk werden betaald onvoldoende waren, kon de vereniging geen beroep doen op de Algemene Bijstandswet. De kosten voor verbouwing en nieuwbouw zouden in de verpleegprijzen moeten worden doorberekend. Een goede begroting werd hierdoor van essentieel belang. Het bestuur was zich bewust van het feit dat de invoering van de wet een revolutionaire omschakeling zou betekenen.¹⁴³

De eerste resultaten van de genomen proef werden in de bestuursvergadering van november 1964 bekendgemaakt. Er was een aantal problemen geweest maar die probeerde men voor de invoering van de wet nog uit de weg te ruimen. De Dienst had de verpleegprijzen van HVO wel hoog gevonden maar uiteindelijk toch kinderen op de afdelingen geplaatst. Er was overleg gaande met de gemeente of er na de invoering van de wet nog sprake kon zijn van algemene subsidie. Omdat dit voor de gemeente onvoordelig was, zat dit er niet meer in. Heldring had echter vertrouwen in de begrotingen van HVO, daar had men goede ervaringen mee. Op 4 januari 1965 deed Heldring aan het bestuur verslag over de gang van zaken na de invoering op 1 januari. In samenwerking met de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken waren de procedures met de verschillende afdelingen doorgenomen. HVO was de eerste vereniging waar de toepassing plaatsvond omdat HVO altijd de grootste algemene subsidie had ontvangen. De gemeente zou de begroting van de vereniging alleen nog bekijken om een idee te

krijgen hoe men aan de verpleegprijzen kwam en of deze in overeenstemming waren met de minimumkosten van bestaan.

In februari 1965 kon per afdeling een inventarisatie worden gemaakt van de gevolgen van de invoering van deze nieuwe manier van financiering. Voor 'De Vreede', de Voogdij- en de reclasseringsafdeling waren er geen veranderingen, omdat men voor deze afdelingen voorheen geen subsidie van de gemeente had ontvangen. Voor de andere afdelingen gold de nieuwe regeling wel. Om te garanderen dat de verpleegkosten ook werkelijk betaald werden, konden de verpleegden de gemeente een machtiging geven de kosten rechtsstreeks aan HVO te vergoeden. De verhaalsafdeling was met de invoering van de wet overbodig geworden, het verhaal werd door de gemeente gedaan. Met het rijk zou overlegd moeten worden om tot een hogere verpleegprijs te komen. Tot nog toe waren de door het rijk betaalde prijzen lager dan de gemaakte kosten. Volgens een bestuurslid betekende de nieuwe wet dat de vereniging een onderneming was geworden. Net als een onderneming was de vereniging door de nieuwe regeling gevoelig geworden voor conjunctuurschommelingen en liep men financiële risico's. Het bestuur hoopte dat de particuliere giften van boven de fl. 1000,- buiten de exploitatierekening gehouden konden worden. Hiermee zouden de tekorten kunnen worden opgevangen.¹⁴⁴ Uiteindelijk zouden de giften na de invoering van de Bijstandswet geheel ten goede mogen komen van het Bouwfonds. Over eventuele tekorten bij HVO werd met de gemeente de afspraak gemaakt dat deze in de verpleegkosten van twee jaar later zouden kunnen worden doorberekend, maar deze verhoging van verpleegprijzen verslechterde de concurrentiepositie van de vereniging.

Drie maanden later bleken er nog al wat problemen te zijn met de ambtenaren van de Gemeentelijke Sociale Dienst (GSD, voorheen de Gemeentelijke Dienst voor Sociale Zaken) die de nieuwe regeling moesten uitvoeren. Volgens de directeur had men bij de invoering van de wet onvoldoende rekening gehouden met de "(...) minder normale mensen waarmee wij te maken hebben".¹⁴⁵ In een interview met *Het Vrije Volk* van 10 oktober 1966 zei Heldring nogal wat grieven te hebben over de veranderingen als gevolg van de invoering van de Bijstandswet. Volgens hem belemmerde de wet "een gezonde ontwikkeling van het werk". Vroeger had HVO tot opname kunnen overgaan indien dat noodzakelijk werd geacht. Nu moest er bij een opname eerst door ambtenaren van de afdeling Externe verzorging en Mindervalidenzorg van de Sociale Dienst onderzocht worden of de opname wel beschouwd kon worden als zijnde verbonden aan 'de noodzakelijke kosten van het bestaan'. Heldring vroeg zich af of deze ambtenaren wel genoeg verstand hadden van de materie om de juiste beslissing te nemen. "De heer Heldring is van mening dat de ambtenaren die geen specialisten in het werk zijn niet

altijd het juiste antwoord op die vraag zullen vinden. Dat schept een gevoel van onzekerheid."¹⁴⁶ In het jaarverslag van het Prinses Marijkehuis van 1965 zijn de gevolgen van de invoering van de Bijstandswet duidelijk te lezen. Sinds de vrije plaatsingen (de plaatsing van kinderen buiten de rechtbank om) door de GSD werden beoordeeld was het aantal plaatsingen drastisch gedaald. Men verwachtte voor de jaren daarna een verdere daling.¹⁴⁷ Ook bij het Prinses Irenehuis werd geconstateerd dat de ambtenaren van de GSD liever niet in dit tehuis plaatsten; ze vonden de buurt en het gebouw niet geschikt en vonden het te duur.¹⁴⁸ In 1967 constateerde het gedelegeerd bestuurslid voor het Prinses Irene huis een daling in het aantal opnamen van kinderen uit 'a-sociale' gezinnen. Deze kinderen werden niet in andere tehuizen opgenomen maar volgens haar was de vermindering een gevolg van de invoering van de Bijstandswet.¹⁴⁹

De invoering van de Bijstandswet en de gevolgen hiervan voor de verhouding tussen HVO en de gemeente kwam in maart 1965 in de gemeenteraad aan de orde. Een raadslid was verwonderd geweest over de manier waarop een gezin de rekening van zijn verblijf bij HVO had gekregen. Het gezin was gescheiden ondergebracht en moest voor het verblijf van vier weken van vrouw en kind fl. 80,- betalen en voor het verblijf van het hele gezin voor dezelfde periode fl. 174,-. Voor een deel moesten deze bedragen aan de vereniging worden betaald en voor een ander deel aan de Sociale Dienst. De Sociale Dienst zou dit bedrag dan weer overmaken aan de vereniging. Dit raadslid had de bedragen nogal hoog gevonden en was bij HVO gaan informeren. Daar had hij te horen gekregen dat het hoge bedrag veroorzaakt werd door de "kostbare sociaal-paedagogische begeleiding" die de gezinnen nodig hadden. Het raadslid wilde niet ontkennen dat bij HVO mensen werden opgevangen die een dergelijke begeleiding goed konden gebruiken, hij zag echter niet in waarom de kosten daarvan betaald zouden moeten worden door "(...) gezinnen van vakarbeiders die geen behoefte hebben aan sociaal-paedagogische begeleiding." Bovendien was het schandalig dat de vrouw van het gezin 's ochtends eerst had moeten meehelpen bij het schoonmaken van het gebouw, wat toch ook een bijdrage was. Kortom, hij wilde van de wethouder een verklaring voor deze handelwijze.¹⁵⁰ De wethouder antwoordde dat hij net als het raadslid van mening was dat mensen geen slachtoffer moesten worden van de wijzigingen in het subsidiebeleid. Deze wijzigingen werden veroorzaakt door de invoering van de Bijstandswet. De subsidie aan de vereniging HVO bijvoorbeeld was onder de Bijstandswet komen te vallen en zou daardoor voor 80 % delen in de vergoeding van het rijk. Daarnaast verplichtte de Bijstandswet tot een individuele benadering. "Men is met de vereniging HVO en enkele andere instellingen tot een gelukkige overeenkomst gekomen, zodat die individuele

benadering mogelijk is zonder dat de diensten er de dupe van worden."¹⁵¹ In het geval van het door het raadslid aangehaalde voorbeeld stelde de wethouder voor om de rekening aan de Sociale Dienst voor te leggen. Op grond van de Bijstandsregeling zou dan volgens hem zeker een gunstige regeling kunnen worden getroffen.

Met de invoering van de Bijstandswet verdween de Sociale Raad en verdween ook het verschijnsel gemeentegedelegeerde. Eind 1966 werd na overleg met de gemeente besloten om de twee vertegenwoordigers van de gemeente, de directeurs van de GGGD en de GSD, niet langer in die hoedanigheid deel te laten uitmaken van het bestuur van HVO. In een artikeltje in *Levensstrijd* gaf Heldring nog een schets van het ontstaan van het fenomeen gemeentegedelegeerde. Op deze wijze kon de gemeente op de hoogte blijven van het reilen en zeilen van een vereniging waaraan men zulke grote bedragen subsidie aan betaalde. Over de effectiviteit van deze opzet schreef Heldring het volgende:

"Ten eerste verzekerde het bestaan van de gemeentegedelegeerden de vereniging van een permanente en een goede en gemakkelijk bruikbare verbinding met de Gemeente. Ten tweede zijn de werkzaamheden van de vereniging en van beide diensten waarvan de directeurs gemeentegedelegeerden waren complementair d.w.z. dat men elkaar nodig heeft bij het verrichten van de eigen taak. Door het nauwe contact in bestuursverband was het extra gemakkelijk de samenwerking op het uitvoerende vlak goed te doen verlopen. Ten derde heeft de vereniging in- en buiten de bestuursvergaderingen zeer veel profijt gehad van de deskundigheid van de gemeentegedelegeerden."¹⁵²

Het aan het begin van deze paragraaf genoemde probleem van overleg tussen HVO en de overheden werd met het verdwijnen van de gemeentegedelegeerden extra onderstreept. Met de Bijstandswet verdwenen ook de begrotingsbesprekingen in de gemeenteraad waardoor ook dit orgaan niet langer vanzelf op de hoogte was van de problemen bij HVO en ook niet langer op de hoogte werd gehouden van het belang van de vereniging voor de stad. Een verandering die door Heldring bijzonder werd betreurd.

De financiële gevolgen van de invoering van de Algemene Bijstandswet werden door de penningmeester in het financiële jaarverslag over 1965 uiteengezet. In 1948 had de vereniging van de gemeente fl. 400.000 aan Algemeen Subsidie ontvangen. Dit bedrag was met de jaren geleidelijk aan steeds hoger geworden, 1952 fl. 506.500, 1955 fl. 700.000 en in 1961 fl. 785.000. In het jaar voor de invoering van de Bijstandswet had HVO fl. 953.000 aan Algemeen Subsidie ontvangen. Daarnaast had de vereniging van

het Ministerie van Justitie aan verpleegvergoedingen van de afdeling Kinderbescherming fl. 1.100.000 en van de afdeling reclassering fl. 188.000 gekregen. In 1965 waren de totale lasten fl. 3.392.000 geweest. Aan verpleeggeldten kreeg HVO via de Gemeentelijke Sociale Dienst fl. 1.417.000, van de afdeling Kinderbescherming van het Ministerie fl. 1.295.000 en van de afdeling Reclassering 204.000. De totale baten waren fl. 3.457.000.¹⁵³ Voor het eerst sinds de oorlog was er sprake van een voordelig saldo. Daarnaast is het duidelijk dat de bijdrage van het Rijk een steeds groter gingen vormen van het totaal aan baten van de vereniging. In het financieel jaarverslag over 1967 rekende de penningmeester voor dat het aandeel van de GSD in de inkomsten gedaald was van 42 % naar 34 %.¹⁵⁴ In 1970 waren de verpleegvergoedingen van het ministerie van Justitie, afdeling Kinderbescherming, gestegen tot fl. 3.551.000. In 1971 was er een daling tot fl. 2.105.000. Voor het eerst was er in 1971 ook weer een tekort op de rekening voor dat jaar. De totale lasten waren fl. 5.380.000 geweest, het totaal aan baten fl. 5.358.000. De penningmeester wees daarom opnieuw op het grote belang van een goede bezetting voor de vereniging, nu de vereniging zo afhankelijk was geworden van verpleegvergoedingen.¹⁵⁵ #

§ 8 Nog steeds woningnood

De gevolgen van de invoering van de Bijstandswet voor het Prinses Irenehuis bleken al snel van dien aard dat de toekomst van de hele vereniging op het spel leek te staan. De Sociale Dienst deed niet alleen de financiële afhandeling maar ging tevens beoordelen of een plaatsing wel of niet noodzakelijk was. Voorheen had de afdeling dit altijd zelf in de hand gehad en de normen die de GSD hanteerde, verschilden duidelijk van die van de maatschappelijk werkster. Bovendien zocht de GSD voor de plaatsing van kinderen naar een goedkope oplossing. De concurrentiepositie van het Prinses Irenehuis was al slecht omdat het sterk afstak tegen de nieuw gebouwde tehuizen als het Burgerweeshuis en Westland. Niet alleen had het Prinses Irenehuis geen nieuwe accommodatie, de verpleegprijzen waren bovendien aan de hoge kant door de kosten van instandhouding van het gebouw. Zowel het nieuwe kindertehuis als het gezinnenhuis waren nog niet van de grond gekomen en het gebouw aan de Roggeveenstraat werd er ook niet beter op.

Heldring maakte steeds meer gebruik van de pers om zijn teleurstelling te uiten over het feit dat er nog steeds geen oplossing was voor zowel de gezinnen als het gebouw aan de Roggeveen-van Neckstraat. Zo stond in januari 1965 in *De Volkskrant* een artikel waarin Heldring melding maakte van het feit dat men in de Roggeveenstraat mensen had moeten afwijzen omdat het vol was.¹⁵⁶ In april van dat jaar stond er een interview met

hem in *Vrij Nederland*. Hierin zei Heldring dat Amsterdam wat betreft de opvang van gezinnen achterop liep. Hij erkende dat er aan de manier van opvang zoals die in Amsterdam voor de oorlog had bestaan nogal wat bezwaren kleefden. Vooral het element van bevoogding en controle was uit de tijd. Mensen kon je niet dwingen om tot nette burgers te worden opgevoed, dat wekte alleen maar agressie op. Maar er waren ook positieve kanten geweest. Gezinnen die als gevolg van huurschuld of ruzie met de familie op straat kwamen te staan, kon men tenminste een opvangmogelijkheid bieden. Nu was deze mogelijkheid er niet en moest men gezinnen uit elkaar halen.¹⁵⁷ In oktober schreef Heldring een ingezonden brief aan het *Algemeen Handelsblad* waarin hij opnieuw aandrong op het inrichten van een opvanggelegenheid voor dakloze gezinnen in Amsterdam (...) te meer, daar door de omvangrijke stadssaneringsplannen, het woningtekort pas over vele jaren zal zijn opgeheven.¹⁵⁸

In november 1965 werd Heldring uitgenodigd voor een bespreking met de wethouder voor Sociale Zaken, de directeur van de GSD en een aantal ambtenaren. Tijdens deze vergadering zei de wethouder dat de Roggeveenstraat een politiek probleem was geworden. Een gemeenteraadslid hield niet op hem het leven zuur te maken over de situatie in dit oude schoolgebouw waarin al sinds de helft van de jaren dertig vrouwen en kinderen werden ondergebracht. Aan Heldring de vraag welke ideeën de vereniging zelf had over dit gebouw. In eerste instantie zou volgens Heldring het Kindertehuis moeten worden ingekrompen en aangepast aan de gewijzigde normen van de kindbescherming. Hierbij zou tevens de nog te benoemen adjunct-directeur een rol kunnen spelen. Daarnaast verwees Heldring de wethouder naar de plannen die er nog lagen met betrekking tot een gezinnenhuis. Hij zou willen beginnen met het inrichten van drie verblijven in de Roggeveenstraat waar gezinnen zouden kunnen worden ondergebracht. Zowel voor het Kindertehuis als het Gezinnenhuis zou men eerst moeten bekijken of ze bestaansrecht hadden voordat tot nieuwbouw overgegaan zou kunnen worden. Voor het gezinnenhuis zou bovendien geprobeerd moeten worden subsidie te krijgen via Cultuur, Recreatie en Maatschappelijk Werk (de opvolger van het ministerie voor Maatschappelijk Werk). Heldring schreef een paar dagen later aan het bestuur dat de plannen voor een gezinnenhuis toch niet zouden doorgaan omdat de ervaringen van de jaren daarvoor en in Amsterdam in de jaren twintig hadden uitgewezen dat het een belachelijk plan was. Het inrichten van verblijven in de Roggeveenstraat was daarmee niet in tegenspraak omdat hier achter geen enkele pretentie zat, alleen de opvang van gezinnen, net als de opvang van vrouwen en mannen in de andere afdelingen van HVO.¹⁵⁹

De wethouder vond de plannen vanuit het oogpunt van HVO te begrijpen. Voor hem golden echter grotere verbanden. Zijn beleid was erop gericht om tot een grotere efficiëntie te komen in de onoverzichtelijke toestand die er op dat moment heerste. Verschillende instanties plaatsten in 27 kindertehuizen binnen en 20 tehuizen buiten de stad. "Samenwerking en fusionering tussen de particuliere instellingen moet kunnen leiden tot meer efficiency en besparing van kosten",¹⁶⁰ meende de wethouder. De plannen voor een nieuw huis zouden nog maar even moeten wachten. Hij had zelf ook liever een modern huis gezien, maar "(...) de kinderen moeten niet te mooi worden ondergebracht om daarna weer in hun primitieve woonomstandigheden terug te vallen".¹⁶¹ Op de plannen voor een gezinnenhuis kwam de wethouder niet terug, maar hij zei wel dat het gebouw voor iets anders bestemd zou kunnen worden. Zelf zou hij het gebouw meteen kunnen gebruiken.

"Nadat alles gezegd was en ik t.a.v. onze ideeën geen positieve reacties had gehad, zei de Wethouder dat er toch iets moest gebeuren. Het was mij niet duidelijk of onze ideeën niet tot hem doorgedrongen waren of dat dit het doodvonnis van het kindershuis was. Ik heb daarom voor de zekerheid gemeend op de tweede veronderstelling te moeten reageren door te zeggen dat ik het na een werk van 60 jaar en een belangengemeenschap van 40 jaar, ten gevolge waarvan een deel van ons werk zich thans in een bepaalde zwakke positie bevindt, uiterst onbillijk zou vinden wanneer wij als eerste voor de bijl zouden moeten. Hierop werd zowel door de wethouder als de heer Kaan gereageerd met omstandige betuigingen van dankbaarheid voor het werk dat altijd door ons verricht was en verricht werd en met de verzekering dat het niet de bedoeling was het kindershuis op te heffen."¹⁶²

Aldus het verslag van Heldring, die er niet gerust op was dat de plannen van de gemeente toch niet gericht waren op sluiting van het tehuis. Zijn angstige voorgevoelens werden bevestigd door een telefoontje van de directeur van de GSD waarin deze zei niet zo zwaar te tillen aan het kindershuis, "die kinderen komen wel onderdak".¹⁶³ In een brief aan het bestuur van een paar dagen later was het volgens Heldring dit laatste telefoontje dat zijn stemming ten aanzien van de gemeente nog aanzienlijk slechter had gemaakt. Na een aantal afwegingen kwam hij tot de conclusie dat de vereniging niet anders kon doen dan het tehuis te laten voortbestaan. Volgens hem was de kwaliteit goed en een sluiting zou de positie van de vereniging en haar 200 personeelsleden bedreigen. "Los van dit al is het een minne politiek van de overheid zestig jaar van de vereniging gebruik te maken

en dan de zaak, grotendeels in armzalige behuizingen, in de steek te laten".¹⁶⁴ Besloten werd om toch het kindershuis te verbouwen.

Het plan om in de Roggeveenstraat zes verblijven voor gezinnen te bouwen werd met de afdeling Volkshuisvesting besproken. In januari 1966 kwam de directeur van de GSD met het plan om HVO de opvang van rampenslachtoffers over te laten nemen. Tien jaar daarvoor hadden B en W besloten de GSD deze opvang te laten verrichten, nadat de Vijzelflat was ingestort. De laatste tijd was de toevloed van slachtoffers van ingestorte en overstroomde huizen zo toegenomen dat de GSD in allerijl de Spinoza kliniek in gebruik had moeten nemen. Aangezien de GSD niet toegerust was voor het exploiteren van gebouwen, meende de directeur dat hier een mooie taak voor HVO lag. Heldring was het daar roerend mee eens, hij was altijd al van mening geweest dat HVO deze taak op zich zou moeten nemen. Het was volgens hem vervelend dat dit verzoek werd gedaan op een moment dat men op het punt stond om in de Roggeveenstraat gezinnen op te nemen. "Het ergert mij bovenmate dat, op een moment dat wij onze vleugels uit willen slaan van onze vrouwenafdeling op weg naar een gezinshuis de gemeente een voorstel doet om deze ruimte voor een ander doel te bestellen."¹⁶⁵ Toch had de vereniging geen andere keus dan in te stemmen met dit plan, omdat anders Sociale Zaken geen steun zou geven aan de gezinnenverblijven. Zijn eis was wel dat er geld voor een grondige verbouwing zou komen. In februari 1966 kon in de bestuursvergadering worden medegedeeld dat met de verbouwing van de Roggeveenstraat voor de opvang van rampenslachtoffers (12 gezinsverblijven) en voor drie gezinsverblijven kon worden begonnen. In november 1966 kwam de mededeling dat de gemeente HVO een lening van fl. 300.000 voor de verbouwing had verstrekt.¹⁶⁶ Een maand later stelde de gemeente de eis dat de verbouwing de drie ton niet zou overschrijden. Publieke Werken zou zorgen voor de bouwkundige uitwerking van het plan.¹⁶⁷ In augustus 1967 liet Heldring een persbericht uitgaan en zo was in verschillende kranten te lezen dat binnenkort in een raadsvergadering besloten zou worden over deze verbouwing.¹⁶⁸ Ondanks de steeds grotere druk van een voor een deel door Heldring zelf in gang gezette publiciteitscampagne werd er ook dat jaar geen vooruitgang geboekt.

Niet alleen duurde het eindeloos, bovendien kwam de begroting uit op bijna vijf ton. Het was inmiddels september 1968 en de wethouder voor Sociale Zaken gaf te kennen dat het plan pas door zou gaan als de kosten van de verbouwing niet meer dan fl. 300.000 zouden bedragen. Volgens Publieke Werken kon dit alleen maar door het schrappen van het onderdeel gezinsverblijven, waardoor alleen de opvang van rampenslachtoffers overbleef. Als compensatie stelde de wethouder voor HVO drie woningwetwoningen ter beschikking te stellen voor de opvang van dakloze gezinnen. Ondertussen bespeurde

Heldring een wijziging in de houding van de gemeente. Tijdens een bespreking van de zaak in de Commissie van Bijstand van de gemeenteraad had de wethouder gezegd dat de verbouwing niet door zou gaan wegens gebrek aan geld. Hij had zich bovendien afgevraagd of de Roggeveenstraat wel gehandhaafd zou moeten worden. Bij een toevallige ontmoeting van Heldring met de wethouder had deze gezegd dat hij niets voelde voor het onderbrengen van rampenslachtoffers bij HVO. Hij vroeg zich af of dit wel een taak voor HVO was. Tegelijkertijd had Heldring vernomen dat de GSD een nieuw pand had gehuurd voor de opvang van rampenslachtoffers.¹⁶⁹

De directeur van HVO was door dit alles zo tot het uiterste getergd dat hem niets anders overbleef dan het voeren van actie, waardoor de zaak in de publiciteit zou komen. In een vergadering van het dagelijks bestuur van begin juni 1969 werden zijn plannen tot het voeren van actie besproken. Volgens hem was het na veertien jaar tijd dat er iets gebeurde. De verschillende bestuursleden waren zeer huiverig voor het voeren van actie. Niet alleen zou men er niets mee bereiken, het zou wel eens slecht kunnen uitpakken voor de vereniging. Heldring was van mening dat de vereniging er alleen maar beter van zou kunnen worden. Volgens de voorzitter hadden de zaken zich bij HVO zo ontwikkeld dat de directeur steeds grotere beslissingsbevoegdheid had gekregen. Het bestuur zou ook deze zaak aan de beoordeling van de directeur moeten overlaten. De rest van het bestuur ging hiermee akkoord, al moest Heldring hen de verzekering geven dat er niets met de wethouder zou gebeuren.¹⁷⁰ *De Tijd* van 16 juni 1969 had de primeur. Hierin zette Heldring in een interview uiteen wat hem tot het voeren van actie had bewogen. Volgens hem was HVO veertien jaar lang door de gemeente aan het lijntje gehouden. De gemeente wenste onvoldoende geld uit te geven voor de opvang van dakloze gezinnen, terwijl er sinds 1955 vele miljoenen besteed waren aan verblijven voor de dieren in Artis. Hij stelde de Roggeveenstraat daarom vanaf die dag open voor het publiek. Hij zou zelf aanwezig zijn en de belangstellenden rondleiden zodat iedereen kennis kon nemen van de erbarmelijke toestand in de tehuizen. De wethouder van Sociale Zaken wilde geen reactie geven, hij wilde echter wel kwijt dat het niet aan de gemeente lag dat de verbouwing zo lang op zich liet wachten.¹⁷¹ Een dag later stonden de volgende koppen in de kranten: "Maat is vol bij 'HVO', Primitieve toestanden in tehuis daklozen, Onhoudbare toestand in tehuis daklozen, Directeur 'Onbehuisden' houdt open huis".¹⁷² In *Het Parool* van 20 juni stond weer een interview met Heldring. Hierin vervolgde hij met het thema Artis. Bij de actie werden papieren uitgedeeld waarop stond te lezen dat de gemeente in 1968 1,3 miljoen had uitgegeven aan de behuizing voor de Amsterdamse beren. "Dit over Artis heb ik er speciaal ingezet, omdat het in Artis ook om behuizing gaat. O, ik hou wel van dieren. Daar gaat het niet om. Ik ben het, als ik kijk naar de

toestand hier, alleen niet eens met het stellen van de prioriteiten. Daarom gaat het.¹⁷³ De actie was goed voorbereid en Heldring had daartoe zelfs contact gezocht met een communicatiedeskundige die de actie had goedgekeurd. Het effect van de actie ging echter enigszins verloren vanwege de tezelfdertijd uitgebroken Maagdenhuisbezetting.¹⁷⁴

De wethouder reageerde furieus. Het bestuur van HVO was evenmin gecharmeerd van deze actie. Achteraf was gebleken dat de hele actie al voorbereid was toen de directeur met het dagelijks bestuur had overlegd. Hij had bewust niets gezegd over de vorm van de actie omdat hij niet verwachtte hiervoor goedkeuring van het bestuur te krijgen. Hier was het bestuur verbolgen over, "vertrouwt de directeur het bestuur niet?" De directeur zou in het vervolg het bestuur moeten overtuigen van het nut van dergelijke acties, het bestuur gaf de toezegging dat het ervoor open zou staan. Enkele bestuursleden waren gaan kijken in de Roggeveenstraat waar de actie had plaatsgevonden en de meesten waren toch overtuigd van de waardigheid van de demonstratie. Het was echter afwachten of het enig resultaat zou hebben.¹⁷⁵ De bedoeling van Heldring was niet alleen om de gemeente maar ook om het bestuur onder druk te zetten iets te ondernemen. Zo gebeurde het ook. De actie werd beëindigd nadat de voorzitter met de wethouder had overlegd en diens toezegging had verkregen dat er geld zou komen voor de gezinnenafdeling.¹⁷⁶ Heldring telefoneerde daarna met de wethouder en dit gesprek was als onder vrienden geëindigd. Het bestuur was Heldring wel dankbaar voor zijn inzet. In oktober 1969 kwam hem ter ore dat hulpverlenend Amsterdam van mening was dat hij naar macht streefde. "Het is inderdaad zo dat wij op het vinketouw zitten en grensgebieden aftasten. Evenals voor het bedrijfsleven is het voor een organisatie als de onze een levensnoodzaak maar het maatschappelijk werk is voor een deel zo verstard dat het opvalt en negatieve reacties tot gevolg heeft."¹⁷⁷

§ 9 Karspel, Voogdij en de tekenen des tijds

Volgens de plannen van Heldring zou er voor de kindertehuizen nieuw gebouwd worden. Ondertussen moesten de afdelingen het zien te redden met de gebouwen waarin men in de jaren dertig, tijdelijk, was gehuisvest. Het Prinses Irene kinderkinderhuis, vroeger de babyafdeling, had te kampen met de ondoelmatigheid en de ouderdom van de scholen aan de Roggeveenstraat. Prinses Marijke, de schoolgaande -kinderafdeling en sinds het einde van de jaren vijftig ook het jongenshuis, zaten nog altijd in het voormalige Blindeninstituut aan de Stadhouderskade. Ook dit gebouw was zwaar verouderd. Bij de bouw aan het einde van de vorige eeuw had men rekening gehouden met de bestemming. Er was dus nauwelijks licht en de gangen waren speciaal smal gemaakt zodat de blinden

op de tast hun weg konden vinden. Dit maakte het gebouw natuurlijk extra ongeschikt voor de opvang van kinderen. Folmina werd vanaf 1961 ondergebracht in de Jan Luykenstraat, het enige pand dat aan de wensen van de bewoners voldeed. Alle afdelingen hadden bovendien nog steeds te maken met te weinig en onvoldoende geschoold personeel en te lage verpleegsubsidies. Geplaatst werd er door verschillende instanties of door ouders zelf. De instanties plaatsten niet meer zo gemakkelijk bij HVO; en zo belandde men in een neerwaartse spiraal: slechte behuizing en personeelssituatie, onderbezetting en mede daardoor geen geld om aan de eisen te voldoen.

De landelijke tendens in de kinderbescherming was om kinderen minder vaak uit huis en vooral minder vaak in een tehuis te plaatsen. Dit laatste was te merken bij de voogdijafdeling van HVO, de enige kinderafdeling waar in deze jaren het aantal kinderen toenam. Een bestuurslid vroeg in 1958 of de Voogdijafdeling niet een eigen naam kon krijgen. De voogdijkinderen mochten niet geassocieerd worden met zwervers en a-socialen, zo werd aan het bestuur meegedeeld. De pupillen vonden het een schande om bij HVO te zijn.¹⁷⁸ Ook de andere kinderafdelingen waren bevreesd dat ze daarom een slechte naam kregen. Het bestuur wilde echter niet dat de samenhang binnen de vereniging verloren zou gaan. Eind jaren zestig veranderde de vereniging definitief haar naam. Voortaan zou het niet meer zijn Hulp voor Onbehuisden maar Huisvesting, Verzorging, Opvoeding, HVO. Tegenwoordig wordt alleen de afkorting gebruikt.

Tussen de Prinses Marijke- en de Prinses Ireneafdeling waren er nog steeds problemen over de plaatsing van kinderen. De directeur van Prinses Marijke klaagde dat de directrice van het Prinses Irenehuis nog steeds te veel oudere kinderen op haar afdeling plaatste. Heldring was van mening dat er met de nieuwbouw drie afdelingen zouden moeten komen waarin de leeftijdsopbouw door elkaar zou lopen. De afdelingen moesten daaraan dus maar alvast wennen.¹⁷⁹ Inmiddels bleven echter de aantallen in beide afdelingen dalen. Door de betere economische omstandigheden en door betere preventie nam het aantal kinderen dat opgenomen moest worden af.¹⁸⁰ De overheid was dan ook van mening dat het aantal bedden in de kinderbescherming zou moeten worden verminderd. Dit maakte de uitvoering van de plannen voor nieuwbouw extra moeilijk. De vraag was toch al of er nog wel nieuw gebouwd zou kunnen worden. Sluiting van de kinderafdelingen zou voor de overheid een oplossing zijn van het gehele probleem. Zoals Heldring al opmerkte zou dit echter een zodanige aderlating betekenen voor HVO dat gevreesd moest worden voor het voortbestaan van de hele vereniging.

De invoering van de Bijstandswet en een verandering in de subsidiëring door het ministerie van Justitie (dat vanaf het midden van de jaren zestig ook met begrotingen ging werken) maakte de situatie er voor de kinderafdelingen niet beter op. In 1961 was er

al door de instellingen in het Verbond voor Algemene Instellingen voor Kinderbescherming geklaagd over de te lage subsidies waardoor vernieuwingen niet konden worden doorgevoerd.¹⁸¹ Bij de plaatsingen van kinderen werd er meer nog dan vroeger gekeken naar de geschiktheid van de tehuizen. Dit betekende dat de kinderen die wel bij HVO werden geplaatst, vaak de moeilijke gevallen waren die men nergens anders had kunnen onderbrengen. In februari 1959 was al in het bestuur besproken dat doordat er minder snel tot plaatsing in een tehuis werd besloten, de gevallen die uiteindelijk wel bij bijvoorbeeld Folmina terecht kwamen vaak de moeilijkste gevallen waren. Ook vanuit het prinses Marijkehuis werden er bijna nooit meer meisjes in Folmina geplaatst. Men wilde van de kinderen geen 'gestichtskinderen' maken.¹⁸² Het werd ook steeds moeilijker om personeel te vinden dat intern wilde en Folmina was zo opgezet dat hier veel van intern personeel gebruik werd gemaakt. De plannen voor nieuwbouw moesten steeds worden aangepast aan de nieuwe eisen die door de overheid gesteld werden. HVO sprak de bereidheid uit om aan de eisen van de gemeente tegemoet te komen door ook moeilijke gevallen op te vangen en in 1966 werd de afdeling Folmina als aparte afdeling uit de nieuwbouwplannen geschrapt. Volgens Heldring was dit de nadrukkelijke wens van het ministerie. De afdeling had ook te kampen gehad met onderbezetting en het ministerie wilde een vermindering van het aantal bedden voor de categorie oudere meisjes. Het is al met al aan de inzet van Heldring en de goede naam van de vereniging te danken dat in juli 1968 toch de toestemming van het ministerie kwam om te bouwen.

De ontwikkelingen binnen de kindbescherming hadden natuurlijk hun weerslag op de kinderafdelingen bij HVO. Een mentaliteitsverandering had geleid tot de opvatting dat het per definitie niet goed was voor een kind om op te groeien in een tehuis. Dit betekende dat kinderen alleen in uiterste noodzaak in tehuizen zouden moeten worden geplaatst. Het betekende echter ook dat het werk dat nog wel gedaan werd op de afdelingen eigenlijk slecht was voor de kinderen. Er was dan wel geen andere oplossing, bijvoorbeeld omdat de situatie thuis nog veel slechter was, maar dat deed niets af aan het feit dat kinderen in totaal ongeschikte tehuizen werden ondergebracht. Voor werkers in de kindbescherming bij wie het belang van het kind voorop stond was dit een moeilijk te verteren gegeven. In het jaarverslag over 1965 van de Voogdijafdeling stond het volgende geschreven:

"In het moderne maatschappelijk werk past het woord dankbaar niet meer zo, het wekt meer wrevel op. Wij zijn eerder geneigd ons schuldig te voelen en te kijken naar de tekortkomingen in ons werk. In vele artikelen staat het te lezen. De middelen

om onze kinderen de juiste hulp te bieden ontbreken: de financiën zijn ontoereikend; de case-load is te hoog, er is personeelstekort en de opleidingen voldoen niet geheel. Er is gebrek aan ruimte en gebrek aan tijd! Tussen het op zelfvoldane wijze aanvaarden van dankbaarheidsbetuigingen en het gebukt gaan onder schuldgevoelens ligt misschien de gulden middenweg. Het is juist om te blijven streven naar een steeds betere hulpverlening voor onze kinderen. Aan de andere kant zijn er grenzen aan ons beroep. Wij moeten de mogelijkheden die het maatschappelijk werk biedt niet verheffen tot een ideologie, als zou het een panacae zijn, een middel voor alle kwalen.¹⁸³

In dit citaat staan de problemen beschreven waaronder het maatschappelijk werk en vooral het kinderbeschermingswerk gebukt ging. Eerstens onder schuldgevoelens door de tekortkomingen van het werk die ook door de samenleving steeds vaker werden opgemerkt en afgekeurd. In de tweede plaats werden er binnen het werk maar vooral ook daarbuiten hoge eisen gesteld aan het werk en waren de verwachtingen over de resultaten hoog gespannen. Gevoegd bij de vaak slechte omstandigheden waarin het werk gedaan moest worden, had dit tot gevolg dat er een explosieve situatie onstond. Begin jaren zeventig kwam dit tot uiting in de zogenaamde actie 'Het Rose Pamflet'. Dit was een gezamenlijke actie van een aantal werkers uit de tehuizen en van maatschappelijk werkers uit instellingen voor voogdij en gezinsvoogdij. De actie richtte zich tegen de veelal onvoldoende materiële en personele opvang en begeleiding van kinderen die door justitiemaatregelen in tehuizen werden geplaatst en tegen de hoge werklust van werkers in de externe kinderbescherming, die daardoor ook nauwelijks verder kwamen dan 'brand blussen' op de meest bedreigde punten. Van een weldoordachte, consequente en deskundige begeleiding kon in de meeste gevallen niet worden gesproken. De onvrede van de gezamenlijke werkers werd geuit in felle teksten die op rose pamfletten onder de aandacht van de pers en het ministerie van Justitie werden gebracht.

Aan het tweede pamflet was ook door medewerkers van HVO meegedaan. In de bestuursvergadering van januari 1970 zei Heldring dat deze pamfletten niet tegen HVO waren gericht, maar uiting waren van onvrede over de gang van zaken binnen de kinderbescherming. Bij HVO was men echter begrijpelijkerwijs extra gevoelig voor dergelijke acties. Heldring was dan ook van mening dat als men goede ideeën had en actief wilde zijn dit niet tot interne conflicten zou moeten leiden maar tot een gezamenlijke aanpak van de problemen. Anders ontstond er wrevel tussen bestuur en directie en het personeel.¹⁸⁴ De getergdheid van de werkers op de kinderafdelingen bij HVO valt duidelijk te lezen in de jaarverslagen over 1970-1972. "Als men afgaat op alle

publicaties en uitzendingen via radio en televisie in het afgelopen jaar, dan is er weinig reden om ook maar enig positief geluid in dit jaarverslag te laten horen. Wij zouden ons schuld bewust in een hoekje moeten terugtrekken en nadenken over onze fouten"¹⁸⁵, aldus het jaarverslag over 1972 van de voorgedijafdeling.

Ook de directeur van het Prinses Marijkehuis zag weinig positiefs in de jaren 1970 en 1971. Na een wat cynische inleiding over het 'verheugende' feit dat ook in deze jaren de bezetting weer was gedaald, vervolgt het stuk met een aantal oorzaken van deze dalende bezetting. Een daling als gevolg van gezinsverkleining en als resultaat van het vele geld dat in het gezins-maatschappelijk werk was gestoken was positief te noemen. Of de grotere tolerantie van ouders en opvoeders ten opzichte van hun kinderen, waardoor uithuisplaatsing minder vaak voorkwam, ook positief te noemen was zou de tijd nog moeten leren. "Helaas waren er de afgelopen jaren ook andere omstandigheden die het werk in de kinderbescherming niet alleen moeilijk, maar bovenal ook onbevredigend maakten." De acties van de 'alternatieve' kinderbeschermers (zoals de Jongeren Advies Centra, Release, en de Belangenvereniging Minderjarigen) hadden volgens hem het werk in een kwaad daglicht gesteld en hadden de mening van de buitenwacht versterkt dat van een verblijf in kinderverhuizen niets goeds te verwachten was.

"Onbekende en gezien hun ervaring onbetekenende zogenaamde deskundigen wroegen zich om strijd voor radio en T.V. en doken op in dag- en weekbladen om daar onder de leus "weg met ons" een stukje zelfbeschuldiging en zelfkastijding ten beste te geven, daarbij links en rechts trappen uitdelend en er zich niet om bekommerend of zij door hun handelen nu juist niet de kinderen uit wier naam zij pretendeerden te spreken, nog meer in een weinig benijdenswaardige uitzonderingspositie brachten. In hun ijver om maatschappij-vernieuwend bezig te zijn en daarin gestimuleerd door opleidingsinstituten die niet gehinderd werden door enige werkelijke kennis van zaken, meenden zij, na veelal eerst elders vruchteloze pogingen te hebben ondernomen, dat die zo vurig begeerde vernieuwing dan maar bij de kinderbescherming moest beginnen. Daarbij uit het oog verliezend dat juist de kinderbeschermingskinderen, die al heel veel moeite hebben met hun pogingen om aansluiting te vinden bij de huidige maatschappelijke normen, waaraan zij zich gezien hun in wezen zeer conservatieve gedrags- en waarden-patroon, bijzonder graag willen conformeren, in grote onzekerheid komen te verkeren wanneer die normen als belachelijk en achterhaald worden veroordeeld en hen daarnaast een

imaginaire maatschappijvorm wordt voorgeschilderd, waarmee zij in het geheel geen raad weten."¹⁸⁶

Hier is sprake van veel meer dan een generatieconflict of een verschil van mening over de aanpak van het werk. In de ogen van de oude rotten in het vak werden uit naam van de vernieuwing jaren van hard werken en volledige inzet van betrokkenen onderuitgehaald en voor lange tijd vernietigd. Door de slechte naam die de kinderbescherming had gekregen werden tehuizen uiteindelijk wegens onderbezetting gesloten en werd het steeds moeilijker om kinderen die thuis in een bedreigende situatie verkeerden elders onder te brengen. De gevolgen waren niet te overzien. Om niet in een identiteitscrisis te belanden, en wie weet hoeveel werkers in de kinderbescherming dit wel overkwam, bleef niets anders over dan het afwijzen van vernieuwingen. Dat de veranderingen niet te stoppen waren zou echter al gauw blijken.

In januari 1971 werd in de gemeenteraad van Ouder-Amstel aan HVO toestemming gegeven tot aankoop van een perceel voor de bouw van een kindertehuiscomplex. Op dit terrein in Duivendrecht zou een complex worden gebouwd waarin zes groepen van elk vijftien jongens en meisjes zouden kunnen worden ondergebracht. De architectuur en de inrichting werden geheel bepaald door moderne ideeën over kindertehuizen. Ieder kind zou een eigen kamer krijgen en om te voorkomen dat het tehuis te groot zou worden werden er verschillende kleinere huizen gebouwd. Er zou bovendien de mogelijkheid voor training tot kamerbewoning zijn, een van de nieuwste vormen van kinderopvang. In de groepen zou de nadruk liggen op het zo veel mogelijk nabootsen van een gezinssituatie. Doel van het nieuwe tehuis was "voeden en op-voeden" en het bereiken van een volledige integratie in de maatschappij.¹⁸⁷ In maart 1972 werd de eerste paal geslagen, een gebeurtenis waaraan een feestelijk tintje werd gegeven en waarbij vele prominenten aanwezig waren. Ondertussen was er twijfel ontstaan over de bereidheid van Justitie om nog langer met tehuizen te werken. Dit wierp de eerste schaduw over het project, gezien het feit dat men afhankelijk was van plaatsing door Justitie in het nieuwe tehuis. Het bestuur besloot niettemin toch met Karspel, want zo ging het nieuwe kindertehuis bij HVO heten, door te gaan. In maart 1973 gingen de eerste groepen van het Prinses Marijkehuis naar Karspel. Een jaar later, in april 1974, was de officiële opening, ruim vijftien jaar nadat Helderling voor het eerst zijn plannen voor een kindertehuis aan het bestuur had voorgelegd. Uiteindelijk zou Karspel de vernieuwingen in de Kinderbescherming niet overleven. Na tien jaar bleek men toch meer te voelen voor het onderbrengen van jongeren in kleine woonhuizen in de stad.

Ook nu nog bestaan er bij HVO verschillende mogelijkheden voor de opvang van jongeren. De kinderafdelingen zoals die onder Jonker ontstonden zijn er, gelukkig, niet meer. HVO is met haar tijd meegegaan. Een van de laatste projecten die in de jaren zeventig werden gestart en in 1981 tot stand zouden worden gebracht, is HVO als Gezinsvoogdij-instelling. De wettelijke ondertoezichtstelling, waarbij door de kinderrechter een gezinsvoogd wordt aangesteld die het gezin begeleidt zodat kinderen minder snel uit huis geplaatst hoeven te worden, zou volgens Heldring een mooie aanvulling zijn voor de Voogdijafdeling. In de toekomst zou door de ontwikkelingen in de kinderbescherming het aantal voogdijen wel eens sterk kunnen verminderen. Voorwaarde voor het verkrijgen van de toestemming van het ministerie van Justitie was wel dat men zou samenwerken met bestaande gezinsvoogdij-instellingen. Jaren van moeizaam overleg volgden maar in 1981 was het zover.

§ 10 De roerige jaren zeventig

Heldring was als directeur goed op de hoogte van nieuwe ontwikkelingen en hij zorgde ervoor dat vernieuwingen voor zover deze de vereniging ten goede zouden komen ook werden doorgevoerd. In sommige gevallen speelde de vereniging zelfs een voortrekkersrol. Door zijn houding en contacten stond HVO midden in de voor de stad Amsterdam zo roerige jaren zeventig. De woningnood had steeds zijn belangstelling gehad en in Amsterdam trof de woningnood vooral jonge mensen. Op verschillende manieren vroeg Heldring aandacht voor dit schrijnende probleem. Hierbij werd het inzetten van media als televisie en radio niet gemeden. Een omroep die in zijn actualiteiten programma tijd besteedde aan dit probleem, kreeg zijn volledige medewerking. Zo werd een aantal keren zelfs landelijk aandacht besteed aan de Amsterdamse "HVO". Maar ook in het huisorgaan werd Heldring niet moe attentie te vragen voor het probleem van de woningnood. In een van zijn stukjes uit begin 1965 merkte hij in dit verband op dat "de jongeren zich beginnen te roeren". In zijn ogen waren de staat en zijn organen verantwoordelijk voor het verschaffen van woonruimte aan de burgers. Hij wilde er vooral de nadruk op leggen dat er voor de jongeren, die van een gering inkomen moesten rondkomen, geen woningen gebouwd werden. Bij HVO had men van verschillende kanten ervaring met de moeilijkheden die jonge mensen hadden bij het vinden van geschikte woonruimte. Dit gold bijvoorbeeld voor de voogdijpupillen die na hun meerderjarigheid eerder aangewezen waren op het zoeken van zelfstandige woonruimte omdat zij niet konden terugvallen op een ouderlijk huis. In de asiels was men bekend met die gevallen die geen onderdak konden vinden of met

diegenen bij wie het te lang thuis blijven wonen, of het inwonen bij anderen geleid had tot onherstelbare situaties. Net als voor de bejaarden zou de samenleving ook geld uit moeten trekken om woningen te bouwen voor jongeren. Heldring had er niet al te veel vertrouwen in dat de mentaliteitsverandering die hiervoor nodig zou zijn snel tot stand zou worden gebracht, maar er waren enkele goede voortekenen: "(...) we hebben een actievere minister en in Amsterdam een actievere wethouder voor volkshuisvesting".¹⁸⁸ In 1971 nam HVO alvast het voortouw. Er werd een pand in de Vondelstraat aangekocht waarin een twintigtal oudere jongens een kamer konden huren en waarin men zoveel mogelijk zelfstandig, maar onder begeleiding van een team van HVO, de kans zou krijgen aan kamertraining te doen. Dit eerste experiment gaf vooral voor de omgeving wat problemen door geluidsoverlast en uiteindelijk werd dit 'Pensiontehuis' opgeheven. De filosofie van waaruit gewerkt werd, wordt echter nog steeds gehandhaafd en de mogelijkheid voor jongeren om met begeleiding van HVO zelfstandig wonen onder de knie te krijgen bestaat nog steeds.

Nieuwe jeugdbewegingen als Provo en hippies stonden bij Heldring in de belangstelling. In het huisorgaan werd aan deze ontwikkelingen aandacht besteed en in een bestuursvergadering in 1969 werd het bestuur voorbereid op een groot aantal hippies dat die zomer Amsterdam zou gaan bezoeken. Heldring had er in overleg met de directeur van de mannenafdeling voor gezorgd dat als deze hippies zonder geld zaten en een overnachting zochten, ze in het asiel terecht zouden kunnen, mits ze de sfeer daar niet aantastten.¹⁸⁹ Het is dan ook niet verwonderlijk dat Heldring in 1970 uitgenodigd werd voor een vergadering van de actiegroep 'wonen onder de dertig'. Op deze vergadering werd de mogelijkheid besproken om HVO als tussenpersoon te laten optreden bij de verhuur van leegstaande (bedrijfs)panden. HVO zou van de eigenaar huren en onderverhuren aan gegadigden.

Het zal evenmin verbazen dat Heldring in diezelfde tijd gebeld werd door burgemeester Samkalden met de vraag of hij iets van doen had met de kraak van de Sarphatistraat-panden. Al enige jaren had Amsterdam met het verschijnsel 'kraken' te maken en Heldring had zich nooit onomwonden uitgesproken tegen deze manier van onderdak verkrijgen. Hij had altijd in ieder geval veel begrip getoond voor de oorzaken van het kraken. In zijn gesprek met de burgemeester had hij het plan om HVO als tussenschakel in een verhuur van leegstaande panden te laten optreden, aan hem voorgelegd en deze zag wel wat in het plan. Op de dag van de ontruiming van de gekraakte panden aan de Sarphatistraat werd Heldring door het stadhuis gebeld met de mededeling dat de ontruiming die dag om vier uur zou plaatsvinden, "(...) hetgeen ik

direct aan de squatters heb doorgegeven (hetgeen naar mijn mening ook de bedoeling van het stadhuis was)".¹⁹⁰

Intussen was het plan van de huur-onderverhuur van leegstaande panden in de pers naar buiten gebracht nog voor Heldring de gelegenheid had gehad het bestuur op de hoogte te stellen. Ondanks het feit dat hij zich realiseerde dat hij het bestuur hierdoor in een ongemakkelijke positie had gebracht, hoopte hij dat men in elk geval met de proef zou instemmen, hetgeen inderdaad gebeurde.¹⁹¹ Twee jaar later zou het project echter gestaakt worden door de problemen die het opleverde. Als huurbaas was de vereniging in een zodanige tussenpositie geraakt dat zij van twee kanten, van de eigenaar en van de huurders, de klappen kreeg. Doorslaggevend was echter dat de financiële risico's te groot waren omdat de huurders hun huur niet betaalden.¹⁹² Er werd wel gezocht naar mogelijkheden met woningbouwverenigingen samen te werken. De pogingen van de vereniging deze mogelijkheden te benutten waren echter niet altijd succesvol.

Heldring bleef persoonlijk betrokken bij de kraakbeweging. In maart 1972 verzocht hij de Gemeentelijke Dienst Herhuisvesting hem op de hoogte te stellen als een huis ontruimd zou worden. Dit werd geweigerd en Heldring voelde zich toen geroepen alles te doen om een ontruiming te voorkomen.¹⁹³ Wanneer de ontruiming ondanks alles toch volgde, dan ging hij persoonlijk naar de plek des onheils en trachtte samen met anderen door fysieke aanwezigheid de ontruiming te verhinderen. Dit was jarenlang een beproefde methode in de hele krakerswereld. De gemeente kon in die gevallen niet anders doen dan ofwel de ontruiming te laten plaatsvinden met een grote politiemacht, ofwel van de ontruiming af te zien en de situatie te gedogen.

In de bestuursvergadering van maart 1970 kwam het begrip 'sociale actie' ter sprake. In een brief aan het bestuur probeerde Heldring uit te leggen wat dit betekende. Deze uit Amerika overgewaaide houding van het maatschappelijk werk kwam neer op het verbeteren van de maatschappij. Op een militante manier, via sociale actie, zou de maatschappij veranderd moeten worden om te voorkomen dat mensen achterop zouden raken. Het was niet meer alleen de bedoeling van het maatschappelijk werk om mensen die buiten de boot waren gevallen aan de maatschappij aan te passen, de maatschappij moest zich ook aan hen aanpassen. Van de maatschappelijke instellingen werd gevraagd vanuit hun positie aan deze actie rugdekking te verlenen.¹⁹⁴ In zijn houding tegenover de kraakbeweging gaf Heldring inhoud van zijn opvatting van sociale actie. In 1971 nam hij duidelijk stelling tegen het opnemen van de 'Anti-kraakwet' in het Wetboek van Strafrecht. Hij ageerde tegen deze wet vanuit zijn ervaring met krakers en vanuit zijn opvatting dat de overheid eerst maar eens iets moest doen aan de woningnood. Het

bestuur wilde echter niet zo ver gaan. Voor hen was het voldoende wanneer HVO oog zou blijven houden voor vernieuwing, zonder direct op de barricades staan.¹⁹⁵

Er is één afdeling waar de geest van vernieuwing het duidelijkst rondgewaard heeft en dat is de afdeling reclassering. Hier kwam het duidelijkst naar voren in welk een dilemma een hulpverlener kon geraken wanneer het nieuwe adagium, achter de cliënt en tegen de maatschappij, in praktijk wordt gebracht. Op deze afdeling werd voor het eerst gedacht in termen van kritiek op de maatschappij. Hier kon men het duidelijkst de gevolgen zien van een maatschappelijk instituut dat al heel oud was en dat haast almachtig scheen, de gevangenis. Al in de jaren vijftig had de toenmalige directeur van 'De Vreede' en de Reclasseringsafdeling gewezen op de tekortkomingen van dit instituut waar het de reclassering van gevangenen in de maatschappij betrof. In de jaren zestig en aan het begin van de jaren zeventig was de reclasseringsafdeling uitgebreid met een aantal personeelsleden dat er een maatschappijkritische houding op na hield. Dit betekende voor de uitoefening van hun werk dat ze verschillende malen met de 'gevestigde orde', en welke orde was gevestigder dan die van gevangenisdirecteuren, officieren van justitie, advocaten en rechters, in botsing kwamen. De gevolgen van deze houding kwamen ook bij Heldring en het bestuur terecht. Heldring had begrip voor de opvattingen van de afdeling, maar vond dat men niet te ver moest gaan. Volgens hem was het de unieke taak van het particulier initiatief om een ander soort denken te stellen tegenover dat van de overheid. Het bestuur was minder gecharmeerd van deze afdeling van 'wereldverbetersaars', vooral toen ze hun opvattingen ook toepasten op de manier waarop de afdeling functioneerde.¹⁹⁶

De verhoudingen op deze afdeling waren nooit echt duidelijk geweest, omdat het heel lang geen aparte afdeling was geweest. De taak van reclasseringsambtenaar had oorspronkelijk aan de hoofd directeur toebehoord, maar met de toename van het werk was de Reclasseringsafdeling eerst aan de Voogdijafdeling gekoppeld en later zelfstandig geworden. In de jaren zestig deed het ministerie van Justitie pogingen om de versnipperde reclassering efficiënter te laten functioneren. Bij HVO waren er fusiebesprekingen met andere reclasseringsinstellingen, zonder resultaat. In de loop van de jaren zestig was er een toename van personeel bij de Reclasseringsafdeling van HVO en dit personeel wilde geheel in lijn met de democratiseringstendensen van die tijd de afdeling op een horizontale manier laten functioneren. Dit betekende dat de leiding niet bij één persoon berustte. Het bestuur had grote moeite met deze nieuwe aanpak. Was er wel duidelijkheid tegenover de cliënten, de overheid en de andere instanties waarmee de afdeling te maken had?¹⁹⁷ Lange tijd heeft deze afdeling binnen de vereniging een

uitzonderingspositie gehad. Gaandeweg heeft echter ook deze afdeling voor zichzelf naam gemaakt en is HVO Welzijnswerk Strafrechtmoelijkheden een begrip in de reclasseringswereld.

Niet alleen de jongeren, de gezinnen en de reclassenten werden slachtoffer van de woningnood. Een in die jaren opkomend verschijnsel was dat van de buitenlandse werknemers. In de loop van de jaren zestig kwamen grote aantallen door bedrijven geworven Italianen, Spanjaarden, Joegoslaven, Turken en Marokkanen naar ons land. Gevoegd bij de in de jaren vijftig naar Nederland verscheept Indische repatrianten en de vele Surinamers en Antillianen die hier een beter bestaan probeerden op te bouwen, werd Nederland met deze allochtonen wat men ging noemen een "multi-culturele" samenleving. Net als onder de Nederlanders waren er onder deze groepen uitvallers. De kans hierop was zelfs groter gezien de sociaal-culturele verschillen en de vaak erbarmelijke omstandigheden waarin vele van hen waren gehuisvest. In Amsterdam waren vele volgepakte en brandgevaarlijke pensions een probleem waar de gemeente maar langzaam een oplossing voor vond. Wanneer de 'gastarbeiders' hun gezinnen lieten overkomen was voor sommigen het eerste onderkomen het gezinnenverblijf bij HVO.

Na de verwickelingen met de gemeente over de rampenopvang had Helderling nog een poging ondernomen om met een andere stichting samen woningen te huren die als gezinsverblijf konden fungeren. Ook deze oplossing was niet levensvatbaar. Na zijn actie in 1969 (zie § 8) was de gemeente in 1970 wel bereid om te luisteren. In een bespreking met de commissie van bijstand in de gemeenteraad werd besloten dat de gezinsunits in elk geval gebouwd zouden worden. De rampenslachtoffers zouden niet bij HVO worden ondergebracht. De commissie was niet op de hoogte geweest van het plan om rampenslachtoffers aan HVO toe te wijzen. De commissie vond dat deze slachtoffers het beste verspreid over de stad en in hun eigen wijk konden worden ondergebracht. In juni 1970 deden B en W het voorstel aan de raad om in te stemmen met het plan om de Roggeveenstraat te verbouwen zodat HVO er over 15 gezinsunits voor de opvang van dakloze gezinnen zou kunnen beschikken. De zelfstandigheid en verantwoordelijkheid van de gezinnen zouden worden bevorderd. Verder zouden er verschillende verbeteringen moeten worden aangebracht op de slaapzalen en de wasgelegenheden zodat er sprake zou zijn van meer privacy. Bovendien zou er gelegenheid moeten komen voor het zelf verzorgen van maaltijden. In de raadsvergadering waarin over dit voorstel werd gesproken werd door een raadslid de opmerking gemaakt dat vier jaar daarvoor dit plan ook al was ingediend en toen niet was doorgegaan vanwege de hoge kosten. Nu werd het voorstel opnieuw gedaan en waren de kosten zelfs nog hoger. Hij sprak over de

"lijdensweg van het voorstel". De wethouder gaf als verklaring dat in die vier jaar de lonen en prijzen zodanig waren gestegen dat het bedrag in feite niet was veranderd maar alleen nominaal hoger uitviel.¹⁹⁸ De raad stemde in met het voorstel van B en W en gaf HVO een krediet van fl. 480.000. Eindelijk was er toestemming om met de verbouwing van de Roggeveenstraat te beginnen. In een jaarverslag over de jaren 1970-1974 gaf de directrice van het Vrouwen- en Kinderhuis een uitgebreid verslag over de gang van zaken tijdens en na de verbouwing. In 1965 waren de twee afdelingen weer samen onder haar beheer gekomen, nadat de directrice van het Vrouwenhuis met pensioen gegaan was. Het plan voor de verbouwing ging uit van een teruglopende bezetting van het kinderkuis waardoor er ruimte vrij zou komen om gezinsverblijven te bouwen. Daarnaast moest het vrouweninternaat worden verbeterd. Er werd een scheiding aangebracht tussen de vrouwen met en zonder kinderen omdat het voor de alleenstaande, vaak wat oudere dames te druk was om met de jonge gezinnen te worden ondergebracht. De opvang van alleenstaande moeders ondervond wel wat concurrentie van het pas opgerichte 'Blijf van mijn lijf huis', ook een vorm van alternatieve hulpverlening voor vrouwen die bedreigende situaties thuis ontvluchtten en een veilig onderdak nodig hadden.

Tijdens de verbouwing werden de afdelingen zo goed en kwaad als het ging elders in het grote gebouw ondergebracht. Met het experiment van de volledige gezinnen, (die voorheen gescheiden waren ondergebracht) werd vast begonnen in het huis waar 'De Vrede' had gezeten. In dit nauwelijks geschikt te maken gebouw werden negen gezinnen ondergebracht. Een uit Australië teruggekeerd gezin was verantwoordelijk voor de toezicht in het gebouw. Voor het overige waren het vooral buitenlandse gezinnen waarmee alleen met gebaren gecommuniceerd kon worden. De proef was niet helemaal zonder problemen (het geremigreerde gezin ging terug naar Australië, met de heimwee naar Nederland was het voorgoed over), maar er was veel geleerd. Begin 1973 waren eindelijk de gezinsunits klaar en konden gezinnen in eenheden in de Roggeveenstraat worden ondergebracht. Ieder gezin had zijn eigen verblijf waar men volledig zelfstandig kon zijn. Voor hulp kon men bij de maatschappelijk werkster terecht. De directrice had vooral medelijden met de buitenlandse gezinnen. De status van de vrouw was in die gezinnen heel anders dan men in Nederland gewend was. Vaak waren deze vrouwen ziek van heimwee en vaak hadden zij kinderen moeten achterlaten in het land van herkomst, omdat ze niet meer dan vijf kinderen hadden mogen meenemen. Voor de gezinnen werd via Herhuisvesting naar een woning gezocht en dit lukte dikwijls snel zodat er wel sprake was van doorstroming. Vanaf begin 1973 tot halverwege 1975 werden er ruim 80 gezinnen opgevangen. Van de 28 Nederlandse gezinnen waren er negen mislukte

emigraties. Er waren 21 Surinaamse en 13 Marokkaanse gezinnen geweest, de grootste groepen buitenlanders.¹⁹⁹

De kinderafdeling in de Roggeveenstraat onderging ook de nodige veranderingen. De babyafdeling werd gesloten en een kindergroep verhuisde naar Karspel. In de Roggeveenstraat bleven twee kindergroepen over. In de loop van de jaren zeventig werden ook deze opgeheven. De Roggeveenstraat bestaat nog steeds en is in 1989 nog eens grondig verbouwd. Er is nog steeds behoefte aan de opvang die in dit oude schoolgebouw kan worden geboden. Het is het laatste 'crisis'onderkomen van de vereniging dat tijdens de jaren dertig 'tijdelijk' in gebruik was genomen.

Er waren optimisten die uit de afname van het aantal thuislozen en het steeds groter wordende percentage ouderen onder hen meenden te kunnen opmaken dat er een tijd zou komen dat het verschijnsel niet meer zou bestaan. Net als bij de kinderreizen was deze twijfel een van de redenen waarom het ministerie van CRM (of Justitie of Volkshuisvesting, onder welk ministerie de thuislozen vielen was niet duidelijk) aarzelde bij het treffen van subsidiemaatregelen. Het was moeilijk te schatten òf en hoeveel tehuizen en asiels voor thuislozen er in de toekomst nodig zouden zijn. Volgens Heldring was het in 1968 niet ondenkbaar dat zich enige jaren later een stijging van het aantal thuislozen zou voordoen, "(...) als gevolg van de na-oorlogse hoge geboortecijfers en het onaangepaste leven dat een toenemend aantal jongeren leidt."²⁰⁰ Heldring was ter ore gekomen dat het Volkstehuis van het Algemeen Bouwfonds in financiële problemen verkeerde. Dit gebouw was aan het begin van deze eeuw neergezet om onderdak te kunnen bieden aan alleenstaande mannen. Heldring schreef in een brief aan de directrice van het Algemeen Bouwfonds dat het niet toevallig was dat zowel HVO als het Bouwfonds mede gesticht waren door C.W. Janssen, zonder wiens financiële bijdragen beide instellingen niet opgericht hadden kunnen worden. De sociale woningbouw en het maatschappelijk werk waren in de loop van de eeuw ieder hun eigen weg gegaan, hetgeen Heldring betreurde. Het was in zijn ogen een logische uitbreiding van het werk van de Mannenafdeling van HVO om dit Volkstehuis over te nemen. De beslissing hierover werd snel genomen.²⁰¹

Bij die beslissing was het bestuur ervan uitgegaan dat er snel een subsidieregeling voor de thuislozen zou komen op grond waarvan voor deze uitbreiding van het werk het rijk subsidie zou verlenen. De bedoeling was om het Volkstehuis als een volgende stap op de weg van de thuisloze van het asiel, via het internaat naar een nog zelfstandiger woonvorm te laten fungeren. Voorlopig had men echter te maken met bewoners en personeelsleden die men gelijk met het verouderde gebouw had overgenomen.

Bovendien bleef de subsidie voor deze nieuwe afdeling tot ver in de jaren zeventig uit. De exploitatie van de Walenburg, de nieuwe naam van het tehuis, was daarom net zo min sluitend als het bij het Algemeen Bouwfonds was geweest.²⁰² Een aantal jaren was de Walenburg een zorgenkind van de vereniging, maar na een verbouwing en de komst van nieuw personeel werd het een succes. De subsidie kwam er uiteindelijk en de Walenburg heeft er een tweede en derde afdeling bij gekregen waar ook vrouwen terecht kunnen. Elke woonvorm is een volgende fase in het zelfstandig worden van de thuisloze en samen met het asiel en het internaat kan men zorg op maat bieden. De manier van werken die men bij de Walenburg ontwikkeld heeft gaat uit van een combinatie van respect en geloof in de eigen verantwoordelijkheid van de klanten, gecombineerd met het bieden van houvast en begeleiding wanneer daar behoefte aan is. Het "Vuilharmonisch orkest" is niet voor niets het boegbeeld van de afdeling. In dit orkest staat niet de kunst maar de wil tot het maken van muziek voorop. Begeleid door de directeur en een medewerker is het orkest een groot succes geworden, compleet met optredens door het hele land, t.v.-optredens en zelfs een eigen single. De directeur is onvermoeibaar gebleken in het vragen van aandacht en begrip voor zijn klanten in hun directe en wijdere omgeving. Zijn geloof in hun mogelijkheden straalt op de bewoners af, die daardoor ieder op zijn eigen manier in de Walenburg toch een thuis hebben gevonden.

De Mannenafdeling aan de Weesperzijde had zelfs na de komst van de lift te maken met het feit dat ook dit gebouw niet voldeed aan de eisen die de moderne tijd stelde aan de opvang van thuislozen. Het kostte veel moeite om de afdeling goedgekeurd te krijgen door de afdeling thuislozenzorg van CRM. Volgens de directeur van de Mannenafdeling ging men er in die kringen van uit dat het thuislozenprobleem niet bestond en was men van mening dat de thuislozen weer aan de maatschappij konden worden aangepast. Hier sloegen ze volgens hem de plank goed mis. Ook voor zijn afdeling bepleitte hij nieuwbouw, met de opvang van thuislozen zou het nog lang niet afgelopen zijn.²⁰³ In 1974 erkende CRM deze noodzaak en met deze opvatting van het ministerie wist men van de gemeente grond aan de Poeldijkstraat los te krijgen waar de nieuwe Mannenafdeling zou worden gebouwd.²⁰⁴ Het zou tot 1983 duren totdat 'De Veste' klaar was. In dit moderne onderkomen bestaat er de mogelijkheid om zowel het asiel als het internaat onder te brengen. Ook hier dus de mogelijkheid om verschillende vormen van opvang te bieden. 'De Veste' is een begrip in Amsterdam en in de wereld van de thuislozenopvang. De optimistische prognoses over het verdwijnen van de zwerver bleken niet uit te komen. Tegenwoordig is er als nooit tevoren behoefte aan dit soort opvang. De echte zwervers, diegenen die niet lang in een bepaalde plaats willen of

kunnen blijven en dus niet in het Internaat worden opgenomen, kunnen nog steeds voor een maximum van vier nachten bij HVO terecht. Sinds kort is er voor deze thuislozen door HVO elders in de stad een dienstencentrum opgericht. Deze nieuwste vorm van hulpverlening geeft de zwervers de mogelijkheid om overdag terecht te kunnen en biedt alle mogelijke hulp die een thuisloze nodig kan hebben, zowel op het medische als op het maatschappelijke vlak. Nog steeds wordt er van overheidswege getracht om greep te krijgen op het verschijnsel en nog steeds is men bezig met prognoses. HVO gaat verder met haar opvang en houdt de fakkel van Jonker brandende.

§ 11 Wisseling van de wacht

Aan het begin van de jaren zeventig waren er in het bestuur van HVO nog bestuursleden die de roerige jaren vlak na de oorlog hadden meegemaakt. Voordat een nieuwe periode aanbrak, was voor hen de taak volbracht. Met het afscheid van U.W.H. Stheeman als voorzitter van HVO in 1971 werd van een generatie bestuurders afscheid genomen. Vanaf 1947 was Stheeman voorzitter geweest en het was voor een belangrijk deel aan hem te danken dat de vereniging in de eerste tien jaar na de oorlog op de been was gebleven. Dit gold ook voor een ander scheidend bestuurslid, R. Korthals Altes. Beiden waren zij markante figuren in het bestuur en beiden zorgden voor tegenwicht ten opzichte van de hoofddirecteur. Als leden van het dagelijks bestuur hadden zij heel wat ontwikkelingen mede in gang gezet, maar tegen het eind van hun bestuursperiode gingen de veranderingen zo snel dat ze voor het bestuur nog maar moeilijk bij te houden waren. In de loop van de jaren zeventig zou de positie van het bestuur zoals die van oudsher in de vereniging was geweest langzaam veranderen. Men heeft zich echter tegen de verdrukking in nog wel staande weten te houden. De nieuwe voorzitter, L.P. van den Blink, zou in 1978 in een rapport over het functioneren van de gedelegeerde bestuursleden al opmerken dat de betrokkenheid van het bestuur bij de vereniging erg afhing van de houding van de directie en de afdelingsdirecteuren. De gedelegeerde bestuursleden waren van hun informatievoorziening afhankelijk en het bestuur was weer afhankelijk van de vasthoudenheid van de gedelegeerden met betrekking tot het verkrijgen van die informatie. Bij conflicten lag het al gauw voor de hand dat het bestuur door de afhankelijkheid van deze informatie niet meer het juiste beeld van de situatie kon hebben. Dat zich problemen zouden voordoen was volgens Van den Blink in de toenmalige situatie niet aan de orde, omdat Heldring een duidelijke 'tweezijdige' houding aannam zijn positie zowel tegenover het bestuur als tegenover de directie duidelijk was en hij met beide kanten zoveel mogelijk samenwerkte. Terecht merkte Van den Blink in

zijn rapport op dat Heldring niet eeuwig directeur zou blijven.²⁰⁵ Over de positie van het bestuur en van een nieuwe directeur zou ook gezien de maatschappelijke veranderingen weer eens grondig moeten worden nagedacht. Samen met Heldring maakten de voorzitter en een ander bestuurslid een inventarisatie van de positie van het bestuur zoals die door de jaren heen gegroeid was. Deze positie was door de gewijzigde positie van het particulier initiatief, dat volgens sommigen als gevolg van de 100% subsidiëring door de overheid van initiatiefnemer tot uitvoerder was geworden, veranderd. Het was niet langer noodzakelijk, door de specialisatie binnen de afdelingen zelf, dat het bestuur uit specialisten bestond. Wel belangrijk was dat het bestuur de positie van de vereniging als particuliere instelling zou kunnen versterken. Het bestuur zou op grond van het belang van het particulier initiatief wel op een lijn moeten staan.²⁰⁶ Net als iedere keer wanneer er een nieuwe directeur moest worden gezocht, werd er gesproken over de positie van directeur en bestuur. Net als alle andere keren zou de verhouding tussen deze twee pas in de praktijk vorm krijgen.

Heldring heeft zich tijdens zijn directeurschap voor verschillende projecten met hart en ziel ingezet. Afgezien van zijn overtuiging dat het doel van zijn inspanningen op zich belangrijk genoeg was, is zijn houding ook te plaatsen in een ontwikkeling waarin het particulier initiatief onder steeds grotere druk kwam te staan. In een verzorgingsstaat onder sociaal-democratische leiding was de noodzaak van het particulier initiatief verre van vanzelfsprekend. De staat was geworden tot een allesomvattend orgaan dat de verantwoordelijkheid vooral ook voor de zwakkere in de samenleving op zich moest nemen. Particuliere instellingen hadden in deze constellatie geen plaats meer, waren zelfs alleen maar lastig omdat zij halsstarrig hun positie trachtten te handhaven. De overheid had natuurlijk te maken met een historisch gegroeide situatie en de overname van het particulier initiatief zou niet over een nacht ijs gaan. Een belangrijk pressiemiddel had de overheid wel in handen: de subsidies. In de loop van de jaren zeventig was het particulier initiatief in de welzijnssector voor 100% afhankelijk geworden van overheidssubsidies en andere geldstromen die van de overheid afkomstig waren. In zijn houding tegenover de woningnood en in zijn pogingen om voor de vereniging het kinderbeschermingswerk te behouden liet Heldring duidelijk merken dat er ook in de verzorgingsstaat een taak weggelegd was voor het particulier initiatief. Een van de laatste kruistochten die volledig in dit beeld passen, is zijn afwijzende houding tegen de opgave van privacygevoelige gegevens van klanten aan overheden. In overleg met de koepel van welzijnsinstellingen voor jongeren was door het ministerie van Justitie besloten tot een centrale registratie van gegevens van voogdijpupillen. Dit zou de automatisering van de financiële afwikkeling dienen, maar afgezien van voor die afwikkeling benodigde gegevens werd

ook gevraagd naar zaken als de levensbeschouwing van de pupillen. Tegen deze gang van zaken kwam Heldring als vanouds in opstand. Hij vond het principieel onjuist dat feiten over personen die niemand iets aangingen centraal geregistreerd zouden worden.²⁰⁷ De weigering om deze gegevens te verstrekken kwam echter op een stopzetting van subsidie te staan. Na de dreiging om de zaak bij de rechter aanhangig te maken, (de voorbereidingen voor een kort geding waren al getroffen), liep de zaak met een sisser af. In zijn 'State of the Union' voor 1976 was deze zaak voor Heldring aanleiding om de volgende opmerking te maken:

"Begin van dit jaar kregen we een brief van de staatssecretaris van justitie dat het niet invullen van de levensbeschouwing op bepaalde formulieren van de voogdijpupillen subsidiëring zou verhinderen. Over dat niet invullen waren bestuur en medewerkers het eens. Als zij het niet eens geweest zouden zijn of de staatssecretaris had zijn dreigement uitgevoerd dan zouden één, meer of veel onzer hier vandaag niet geweest zijn. Dat tekent op een bepaalde manier de onzekerheid van het bestaan van HVO als werk van medewerkers en cliënten. Op een heel andere wijze is er de zekerheid van het niet-meer-bestaan, niet alleen van de medewerkers en de klanten maar zelfs van het werk, HVO, als organisatie. Alles is immers eindig."²⁰⁸

De functie van het particulier initiatief was dat het aan de basis van de samenleving en in direct contact met de klanten het best nieuwe ontwikkelingen en behoeften kon signaleren en kon waken over de belangen van het individu tegenover de overheid. Hiervoor had Heldring zich als directeur van HVO altijd ingezet. De nieuwe uitdaging voor zijn opvolger was niet een allesoverheersende maar een terugtrekkende overheid. Hier stond de toekomst van het particulier initiatief op een geheel andere wijze op het spel. Heldring zou zich hier niet meer aan wagen.

In mei 1980 was er een opvolger voor Heldring gevonden. De directeur die op zo'n markante wijze en zo geheel in traditie met zijn voorgangers de vereniging had geleid nam op bescheiden wijze afscheid van zijn vereniging. Zijn betekenis voor de vereniging werd duidelijk uit zijn opstelling als directeur in een zeer woelige periode. Het is toepasselijk met een paar citaten uit een interview in *Trouw* van 10 juli 1980, van Heldring afscheid te nemen. De kop was, "Ik begrijp iemand die een steen pakt en gooit". In dit artikel zei Heldring dat hij net op tijd was afgetreden als directeur van HVO. Het ontwerp 'Leegstandswet' waarin werd vastgelegd dat kraken strafbaar zou worden had hem tot deze opmerking gebracht. Hij zou zich als directeur van een gesubsidieerde

instelling niet tegen deze wet kunnen verzetten, als ambteloos burger kon dit wel. Volgens Heldring was kraken een toelaatbare vorm van burgerlijke ongehoorzaamheid. "Je leeft in een maatschappij waar de overgrote meerderheid redelijk woont. Die heeft er weinig of niets voor over om die kleine minderheid te helpen, het gaat veelal om jongeren en buitenlanders." Hij vond dat hij van het bestuur van HVO, dat verklaard had dat kraken niet onder alle omstandigheden kon worden afgekeurd, nog voldoende ruimte had gekregen voor zijn acties. Over zijn contacten met de gemeente zei Heldring het volgende: "Ik heb niet onprettig met de gemeente gewerkt. Ze wisten precies wat ze aan me hadden. Toen ik kennis maakte met een directeur van Volkshuisvesting zei ik dat het mijn taak is de gemeente een voet dwars te zetten als dat gewenst is. De ambtenaar zei: "in uw positie zou ik hetzelfde doen". Op zo'n manier respecteer je elkaars functie."²⁰⁹

Conclusie

Ter gelegenheid van het vijfenzeventigjarig bestaan van de vereniging HVO en het naderende afscheid van Heldring werd in oktober 1979 door HVO een studiedag georganiseerd met als titel 'Veranderen met de tijd'. Het is niet toevallig dat op dat moment een studiedag werd gehouden met als onderwerp de toekomst van het particulier initiatief. Het is kenmerkend voor de ontwikkeling in het welzijnswerk na 1965 dat het particulier initiatief zich bezighield met de vraag naar de rechtvaardiging van haar bestaan. De jaren zeventig waren de jaren van het kabinet Den-Uyl-van Agt. Dit waren voor het welzijnswerk de jaren van de ideologische afbraak van het traditionele particuliere initiatief met zijn veelal confessionele achtergrond, zijn 'regenteske' bestuursvormen en zijn 'paternalistische' hiërarchische structuren. De hele samenleving en vooral ook het welzijnswerk moest worden gedemocratiseerd. Bovendien zou voor eens en voor altijd duidelijk moeten zijn wie het in welzijnsland voor het zeggen had: de overheid. Hoewel deze jaren bekend staan als de tijd dat de overheid overal geld voor had, raakte het particulier initiatief gaandeweg wel haar bewegingsvrijheid kwijt. Waren de ontwikkelingen in de jaren zeventig reden genoeg voor het particulier initiatief zich over haar positie te bezinnen, de jaren tachtig waren dit evenzo. Onder druk van een economische recessie waren het de rechts-liberale kabinetten onder Lubbers die korte metten maakten met de ongebreidelde spendeerdrijf zo kenmerkend voor de verzorgingsstaat. De burgers moesten weer terug in de veilige schoot van gezin, buurt en kerk en ook voor het welzijnswerk was geen geld en geduld meer. Uit deze ontwikkelingen is te verklaren waarom de geschiedschrijving over het welzijnswerk van de laatste twintig jaar de teneur heeft dat de uiteindelijke overwinning van de staat over het particulier initiatief onvermijdelijk was. Titels als '*Zorg en de staat*' en '*Voortgang zonder samenhang*' spreken wat dat betreft voor zich.

De door HVO georganiseerde studiedag vond dus plaats op een breukvlak van voor het welzijnswerk twee belangrijke decennia. Een van de sprekers gaf de volgende betekenis aan de positie van het particulier initiatief:

" Er zijn dus niet alleen overeenkomsten in de verhouding overheid-burger en de relatie van het lid of de gebruiker tot de particuliere organisatie, maar ook verschillen. Het belangrijkste verschil ligt juist op het gebied van het tot zijn recht komen als mens. Het is een paradox dat de staatszorg zo is uitgedijd dat de burger zijn weg moet zoeken in een woud van bepalingen en erdoor verstrikt dreigt te raken. Ondanks de beste bedoelingen van de overheid blijven vervreemding en onpersoonlijke

behandeling niet uit. Bij de particuliere organisaties moet de menselijke maat teruggevonden worden. Als intermediaire kaders zijn zij geroepen het overheidsbeleid mee uit te voeren, maar het kan ook gebeuren dat zij zich samen met de leden en gebruikers tegen de overheid keren."²¹⁰

In dit citaat ligt de kern van datgene waarmee het particulier initiatief zich gedurende de jaren zeventig en tachtig staande heeft kunnen houden. Hier wordt ook het belang van een geschiedschrijving die rekening houdt met de betekenis van het particulier initiatief duidelijk. De betekenis van het particulier initiatief ligt net als ten tijde van Jonker in het woordje 'initiatief'. Juist aan de basis kan het snelst en het meest efficiënt worden ingespeeld op maatschappelijke behoeften. Het is aan de instellingen om vervolgens de overheid te overtuigen van het belang van oude en nieuwe vormen van hulpverlening. Het is gezien de geschiedenis van de vereniging HVO zoals beschreven in Deel I en II van *"Een dringende noodzaak"* dan ook geen verrassing dat HVO zich juist in de jaren zeventig en tachtig heeft weten te versterken en heeft weten uit te breiden, tegen de geest van de tijd in.

De jaren na de Tweede Wereldoorlog waren voor HVO de moeilijkste. De vereniging had te maken met de erfenis van crisis en bezetting, herstel was niet eenvoudig. Naast een verbetering van haar materiële voorzieningen moest HVO ook meegaan in de stroom van vernieuwing die vooral met betrekking tot de immateriële voorzieningen in gang was gezet. Bij HVO was men van goede wil maar de financiële omstandigheden waren echter niet zodanig dat de van belang geachte verbetering van de professionaliteit van personeel en aanpak kon worden doorgevoerd. Mede hierdoor, maar ook als gevolg van een persoonlijke onverenigbaarheid van de hoofddirecteur en de voorzitter was de periode Hoytink voor de vereniging een "drift-periode". Soms leek het of alleen de moeilijkheden die een totale opheffing van de vereniging met zich mee zou brengen de vereniging overeind hield.

Met de komst van O.W.Heldring werd de koers van de vereniging hersteld, maar waren er ook omstandigheden die maakten dat het voortbestaan van HVO onzeker was. In een tijd waarin de confessionele politiek er alles aan gelegen was om het particulier initiatief overeind te houden, had HVO te maken met een onwillig gemeentebestuur. De door Heldring en het bestuur van HVO zo nodig geachte vernieuwingen en verbeteringen werden door de gemeente Amsterdam als gevolg van geldgebrek geblokkeerd. Voor de persoonlijke ontwikkeling van de directeur betekende dit dat hij, uit frustratie over het feit dat hij geen van zijn plannen verwezenlijkt zag en uit medeleven met de slachtoffers

van de moderne maatschappij met de tijd mee radicaliseerde. Na eindeloze pogingen om via overleg de gemeente te overtuigen van zijn plannen ging de directeur van HVO, deze eerbiedwaardige instelling met haar 'regentenbestuur', over tot 'sociale actie'. Dit heeft uiteindelijk wel de zaken in beweging gezet. De gezinsverblijven, de lift voor de Mannenafdeling, het nieuwe Kindertehuis en later ook de nieuwe Mannenafdeling kwamen er uiteindelijk toch.

De ontwikkelingen in de verhouding tussen bestuur en directie verliepen na de Tweede Wereldoorlog via een dieptepunt naar een herstel van de verhoudingen. Onder Hoytink klaagde het bestuur over het teveel aan verantwoordelijkheid dat men op zich had moeten nemen. Onder Heldring lagen de verhoudingen meer als onder Jonker en Honing. Het bestuur vond Heldring soms te ver gaan en stapte op de rem. Heldring vond het bestuur soms niet daadkrachtig genoeg en gaf het bestuur soms een flinke por. Over het algemeen waren de verhoudingen goed, ook in de tijd dat er onder druk van de democratisering golf vaak met de vinger gewezen werd naar besturen en directies. Onder die druk heeft de vereniging zich goed staande weten te houden. Net als onder Jonker en Honing werd er onder Heldring veel gesproken over de structuur van de vereniging zonder dat er veel werd veranderd. De Commissies van Toezicht werden vervangen door bestuursgedelegeerden en als gevolg van de toename en de ingewikkeldheid van de bezigheden raakte de invloed van het bestuur langzaamaan wat op de achtergrond. Formeel is er echter niets veranderd. De structuur van de vereniging was onder Heldring niet anders dan dat hij onder Jonker en Honing was gegroeid.

De invoering van allerlei wettelijke regelingen en de invoering van de Algemene Bijstandswet hebben in de praktijk natuurlijk gevolgen gehad voor de vereniging. Uiteindelijk zou deze ontwikkeling leiden tot een volwassener verhouding tussen de vereniging en haar klanten, alhoewel dit in de periode die ik beschreven heb nog niet het geval was. De vereniging was al sinds de Eerste Wereldoorlog financieel afhankelijk van de overheid. Dit veranderde in de jaren na de Tweede Wereldoorlog in die zin dat de subsidiëring uiteindelijk opliep tot 100 %. De mate waarin de vereniging als particuliere instelling nog ruimte had tot initiatieven was echter voor een deel net als vroeger afhankelijk van haar creativiteit en doorzettingsvermogen. Het succes van HVO is nu en in de toekomst afhankelijk van de mate waarin deze twee kwaliteiten op alle niveau's zijn vertegenwoordigd.

De geschiedenis van de vereniging HVO is voor Amsterdam van grote betekenis geweest. In mijn verhaal worden een aantal aspecten van die geschiedenis beschreven. Het beeld is nog niet compleet; wat ontbreekt is onder andere het verhaal van generaties van verpleegden/cliënten/klanten die met HVO te maken hebben gehad. Hopelijk wordt

ook dit verhaal en nog vele andere interessante aspecten van geschiedenis van de vereniging HVO nog eens geschreven. Op het ogenblik wordt er gewerkt aan een studie naar het Observatiehuis.

Bronnen

- Archief van de vereniging HVO, Centraal Bureau HVO
- Gemeentearchief Amsterdam:
 - Particulier Archief 372
 - *Het Gemeenteblad*, (Amsterdam 1945-1970)
 - Persdocumentatie, Catalogus nummer 464
 - Persverzameling Personalia, O. Heldring, A.A.H. Hoytink, U.W.H. Stheeman,
- Het huisorgaan van HVO, *Levensstrijd* en *Bijvoorbeeld HVO*

Literatuur

- Bank, J., 'Televisie in de jaren zestig', in: *Wederopbouw, welvaart en onrust*, (Houten 1986), pp. 85-120
- Bierlaagh, C. en I. Jungschleger, *Marga Klompé, een gedreven politica*, (Utrecht 1990)
- Blom, J.C.H., 'De Tweede Wereldoorlog en de Nederlandse samenleving: Continuïteit en verandering', in: J.C.H. Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, (Den Haag 1989), pp. 164-183
- Blom, J.C.H., 'Jaren van tucht en ascese. Enige beschouwingen over de stemming in Herrijzend Nederland (1945-1950)', in: J.C.H. Blom, *Crisis, bezetting en herstel*, (Den Haag 1989), pp. 184-217
- Bosmans, J., 'Kanttekeningen bij de politieke en parlementaire ontwikkeling van Nederland', in: *Wederopbouw, welvaart en onrust*, (Houten 1986), pp. 73-62
- Daalder, H., 'De Duitse bezetting en het gezag in Nederland na 1945', in: J.P.B. Jonker, A.E. Kersten en G.N. van der Plaat (red.), *Vijftig jaar na de inval*, (Den Haag 1990), pp. 160-169
- Daalder, H., 'Zestig jaar Nederland, 1926-1986', in: *Een vrij zinnige verhouding. De VPRO en Nederland, 1926-1986*, (Baarn 1986), pp. 11-71
- Daalder, H., 'De Tweede Wereldoorlog en de binnenlandse politiek', in: D. Barnouw (red.), *1940-1945 Onverwerkt verleden?*, (Utrecht 1985), pp. 27-44
- Dam, J.C. van, 'De periode van mei 1940 tot heden', in: J.C. van Dam, *Honderd jaar Armenwet*, (Alphen aan den Rijn 1955), pp. 191-264
- Dercksen, A.M.M. en L. Verplancken, *Geschiedenis van de onmaatschappelijkheidsbestrijding in Nederland, 1914-1970*, (Meppel 1987)
- Dunk, H.W. von der, 'Wederopbouw, welvaart en onrust. Nederland van 1955 tot 1973', in: J. Bank, J. Bosmans, e.a. (red.), *Wederopbouw, welvaart en onrust*, (Houten 1986) pp. 9-36
- Eerenbeemt, H.F.J.M., *In het spoor van de vooruitgang. Het moderniseringsproces in de Nederlandse samenleving, 1730-1980*, (Tilburg 1989)
- Elteren, M. van, 'Tussen morele paniek en vernieuwingsstreven', in: J.P.B. Jonker, A.E. Kersten en G.N. van der Plaat (red.), *Vijftig jaar na de inval*, (Den Haag 1990), pp. 170-177

- Fortuyn, P., *Sociaal-economische politiek in Nederland 1945-1949*, (Groningen 1980)
- Galesloot, H. en M. Schrevel (red.), *In fatsoen hersteld. Zedelijkheid en wederopbouw na de oorlog*, (Amsterdam z.j.)
- Gastelaars, M., *Een geregeld leven*, (Amsterdam 1985)
- Godschalk, J.J., 'Sluipwegen naar sociale armoede', in: M.H.R. Nuy (red.), *Decor van sociale armoede*, (Den Haag 1988), pp. 15-37
- Heek, F. van, *Van hoogkapitalisme tot verzorgingsstaat*, (Meppel 1973)
- Hermans, H., *De Raad voor de Kinderbescherming*, (Zwolle 1984)
- Heyendael, P.H.J.M., 'Van eeuwige makelij. Een psychologische beschouwing over thuisloosheid en thuislozen', in: M.H.R. Nuy (red.), *Decor van sociale armoede*, (Den Haag 1988), pp. 112-127
- Hohe, B.J., 'Social-Casework als verwetenschappelijkte variant van een omvattende strategie; een aanvulling op Michielse', *Tijdschrift voor Agologie (TvA)*13 (1984), pp. 311-315
- Horst, R., *Thuislozen*, (Assen 1962)
- Hueting, E., *Voortgang zonder samenhang. Deel II, De permanente herstructurering in het welzijnswerk*, (Tilburg 1989)
- Kamphuis, M., *Kijken in de spiegel van het verleden: veertig jaar avonturen in en om welzijnsland*, (z.p. 1986)
- Kamphuis, M., *Wat is social-casework?*, (Alphen aan den Rijn 1972)
- Karsten, L., 'Historische andragologie en maatschappijgeschiedenis', *TvA*, 13 (1984), pp. 6-19
- Kossmann, E.H., *De Lage Landen 1780-1980, Deel II 1914-1980*, (Amsterdam/Brussel 1986)
- Liagre Böhl, H. de, *Bevrijd Nederland een bevochten consensus*, Mededelingen FSW-A, (Amsterdam 1985)
- Liagre Böhl, H. de, *De bevrijding van Amsterdam. Een strijd om macht en moraal*, (Zwolle 1989)
- Lijphart, A., *Verzuiling, pacificatie en kentering in de Nederlandse politiek*, (Amsterdam 1982)
- Loo, L.F. van, 'Den arme gegeven...' *Een beschrijving van armoede, armenzorg en sociale zekerheid in Nederland, 1784-1965*, (Amsterdam 1981)
- Messing, F., 'Het economisch leven in Nederland 1945-1980' in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden, Deel 13*, (Haarlem 1978), pp. 159-201
- Messing, F., *De Nederlandse economie 1945-1980. Herstel, groei, strategie*, (Haarlem 1981)
- Michielse, H.C.M., *De burger als andragoog*, (Amsterdam 1977)
- Michielse, H.C.M., *Welzijn en discipline. Van tuchthuis tot psychotherapie*, (Amsterdam 1989)
- Ney, R., *Voortgang zonder samenhang. Deel I, De organisatie van het maatschappelijk werk*, (Zutphen 1989)
- Nijenhuis, H., 'De verhouding overheid-particulier initiatief - een historische schets', *TvA*, 7 (1978) 3, pp. 131-146

- Notten, A.L.T., 'Het Nut tussen beschavingsoffensief en de nadagen van de verzorgingsstaat', in: W.W. Mijnhardt en A.J. Wichers, *Om het algemeen volksgeluk*, (Edam 1984), pp. 338-353
- Nuy, M.H.R., 'Het binnenland van de thuislozenzorg', in: M.H.R. Nuy (red.), *Decor van sociale armoede*, (Den Haag 1988), pp. 92-100
- Rhijn, A.A. van, 'De sociale politiek', in: A.A. van Rhijn (red.), *Nieuw Nederland*, (Amsterdam 1946), pp. 225-262
- Rigter, D.P., "*Eene dringende noodzakelijkheid*", (Amsterdam 1990)
- Roegholt, R., *Amsterdam in de twintigste eeuw, Deel II (1945-1970)*, (Utrecht/Antwerpen 1979)
- Rooy, P. de, 'Armenzorg in Nederland', in: B. Kruithof, J. Noordman en P. de Rooy (red.), *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs*, (Nijmegen 1981), pp. 96-104
- Rooy, P. de, 'Kinderbescherming in Nederland', in: B. Kruithof, J. Noordman en P. de Rooy (red.), *Geschiedenis van opvoeding en onderwijs*, (Nijmegen 1981), pp. 104-126
- Rooy, P. de, 'Vetkuifje waarheen? Jongeren in Nederland in de jaren vijftig en zestig', in: J. Bank, J. Bosmans e.a., *Wederopbouw, welvaart en onrust*, (Houten 1986), pp. 119-146
- Rosenthal, U., 'De oorlog vergeten', in: J.P.B. Jonker, A.G. Kersten en G.N. van der Plaat, *Vijftig jaar na de inval*, (Den Haag 1990), pp. 125-139
- Swaan, A. de, *Zorg en de staat*, (Amsterdam 1989)
- Valk, L. van der, *Van pauperzorg tot bestaanszekerheid*, (Delft 1986)
- Wersch, P. van, *Democratisering van het bestuur van non-profit instellingen*, (Alphen aan den Rijn 1979)

Noten

- ¹ A.A. van Rhijn (red.), *Nieuw Nederland*, (Amsterdam 1946), p. 262
- ² Centraal Bureau (CB), Notulen Bestuur (NB) 1945 t/m 1951, 4 november 1946
- ³ *Levensstrijd*, september 1947, pp. 4-5
- ⁴ Gemeentearchief Amsterdam (GA), Particulier Archief (PA) 372, 111, Rapport Directeur Reekers aan het bestuur, 7 februari 1948
- ⁵ GA, Gemeenteblad (GB) 1949 afdeling 2 I p. 894
- ⁶ CB, NB 1945 t/m 1951, 15 december 1948
- ⁷ CB, NB 1945 t/m 1951, 18 januari 1949
- ⁸ GA, GB 1951 afdeling 1 I, pp. 956-957
- ⁹ GA, GB 1948 afd. 2 I, p. 646
- ¹⁰ GA, PA 372, 111, Pamflet van de directeur van het Manneninternaat aan de verpleegden, 27 januari 1948
- ¹¹ CB, NB 1945 t/m 1951, 7 juni 1948
- ¹² CB, NB 1945 t/m 1951, 19 juli 1948
- ¹³ *Levensstrijd*, oktober 1948, pp. 4-7 en oktober 1949, pp. 5-7
- ¹⁴ *Levensstrijd*, augustus 1948, pp. 6-8
- ¹⁵ *Levensstrijd*, november 1948, p. 4
- ¹⁶ *Levensstrijd*, maart 1948, pp. 5-8
- ¹⁷ CB, NB 1945 t/m 1951, 25 juni 1946
- ¹⁸ GA, PA 372, 36, Brief bestuur HvO aan het college van B en W van Amsterdam, 8-3-1948
- ¹⁹ CB, NB, 1945-1951, 7 maart 1949
- ²⁰ GA, PA 372, 36, Brief B en W aan bestuur HvO, 19 mei 1949
- ²¹ M. Kamphuis, *Kijken in de spiegel van het verleden*, (z.p. 1986)
- ²² J.C. van Dam, 'De periode van mei 1940 tot heden', in: J.C. van Dam (red.), *Honderd jaar Armenwet*, (Alphen aan de Rijn 1955), p. 225
- ²³ *Levensstrijd*, oktober 1952, pp. 6-8
- ²⁴ CB, NB 1945 t/m 1951, 13 november 1950
- ²⁵ GA, PA 372, 36, Brief directeur Gemeentelijke Dienst Sociale Zaken aan het bestuur van HvO, 23-11-1950
- ²⁶ CB, NB 1945 t/m 1951, 13 november 1950
- ²⁷ CB, NB 1945 t/m 1951, 4 december 1950
- ²⁸ CB, NB 1945 t/m 1951, 2 april 1951
- ²⁹ CB, NB 1954 t/m 1965, 3 maart 1952
- ³⁰ CB, NB 1954 t/m 1965, 16 februari 1954
- ³¹ CB, NB 1954 t/m 1965, 1 november 1954
- ³² *Levensstrijd*, februari 1953, pp. 5-8
- ³³ GA, GB 1951 afd. 2 II, p. 2170
- ³⁴ Ibidem, p. 2197
- ³⁵ GA, GB 1952 afd. 2 II, p. 1432
- ³⁶ Ibidem p. 1444
- ³⁷ CB, NB 1954 t/m 1965, 6 december 1954
- ³⁸ GA, PA 372,36, Brief Hoytink aan Wethouder van Sociale Zaken, 24 januari 1953
- ³⁹ GA, GB 1953 afd. 2 II, p. 1714
- ⁴⁰ CB, Doos OBW Overheid en Organisatie, map Organisatie, brief van gezinnen gehuisvest in Hulp voor Onbehuisden, M. Doesburg e.a. aan de Gemeenteraad, 10 maart 1955
- ⁴¹ GA, GB 1955 afd. 2 I, pp. 504-516
- ⁴² CB, NB 1954 t/m 1965, 4 april 1955
- ⁴³ *Levensstrijd*, april 1955, pp. 1-3
- ⁴⁴ GA, PA 372, 5, Brief Hoytink aan de wethouder van Sociale Zaken, 22 september 1955
- ⁴⁵ CB, Doos OBW, Overheid en Organisatie, map Organisatie, brief bestuur HvO aan de wethouder van Volkshuisvesting, 29 september 1955
- ⁴⁶ GA, PA 372, 5, concept brief Hoytink aan de wethouders van Volkshuisvesting en Sociale Zaken, 6 september 1955

-
- ⁴⁷ CB, Doos Organisatie en Werkontwikkeling, projecten niet-gerealiseerd, Map Opvang dakloze gezinnen, Notulen eerste vergadering Commissie Woningnoodgevallen, 12 december 1955
- ⁴⁸ Ibidem
- ⁴⁹ GA, GB 1956 afd. 2 I, pp. 721-722
- ⁵⁰ CB, NB 1954 t/m 1965, 7 mei 1956
- ⁵¹ Doos, Organisatie, Beleid, Werkontwikkeling, projecten niet-gerealiseerd, Map Opvang dakloze gezinnen, Brief B en W aan HVO, 4 mei 1957
- ⁵² CB, NB 1954 t/m 1965, 6 mei 1957
- ⁵³ CB, NB 1954 t/m 1965, 9 april 1957
- ⁵⁴ CB, NB 1954 t/m 1965, 2 februari 1953
- ⁵⁵ CB, Doos Prinses Marijke, Jongenshuis, Vondelstraat, Folmina, map Observatiehuis, Rapport over de reorganisatie in het Observatiehuis door waarnemend directeur Van der Wal, 13 mei 1953
- ⁵⁶ CB, NB 1954 t/m 1965, 2 februari 1953
- ⁵⁷ GA, GB 1953 afd. 2 II, P. 1714
- ⁵⁸ Ibidem
- ⁵⁹ CB, NB 1954 t/m 1965, 2 maart 1953
- ⁶⁰ CB, NB 1954 t/m 1965, 5 juli 1954
- ⁶¹ *Levensstrijd*, juni 1953
- ⁶² *Levensstrijd*, november 1954
- ⁶³ Rapport inzake psychiatrische en psychologische hulp ten behoeve van de Vereniging Hulp voor Onbehuisden, uitgebracht in opdracht van het bestuur door G.A. Ladee en M.M. Montessori, 31-1-1956, bij NB 1954 t/m 1965, 11 juni 1956
- ⁶⁴ CB, NB 1954 t/m 1965, Brief J. C. van Dam aan het bestuur van HvO, 7 juni 1956
- ⁶⁵ Ibidem
- ⁶⁶ Ibidem
- ⁶⁷ GA, PA 372, 111, Jaarverslag van de Mannenafdeling, 16 december 1955
- ⁶⁸ Ibidem
- ⁶⁹ CB, Doos personeel, map personeel directie algemeen: kwestie Hoytink, Brief Hoytink aan Stheeman, 11 maart 1949
- ⁷⁰ CB, NB 1945 t/m 1951, 27 februari 1950 en 7 maart 1950
- ⁷¹ GA, PA 372, 145-155
- ⁷² CB, Doos personeel, Map personeel directie algemeen, Nota Mr. W. de Grave aan J. C. van Dam, 17-12-1953
- ⁷³ CB, Doos personeel, map Personeel directie algemeen, Brief directeur van het GAB aan het bestuur van HvO, 3 juni 1954
- ⁷⁴ GA, GB 1953 afd. 1 II, pp. 2212-2213
- ⁷⁵ CB, NB 1954 t/m 1965, Notulen Buitengewone Bestuursvergadering, 8 juni 1954
- ⁷⁶ CB, Doos hulpverlening algemeen, map ideeën, brief Smuling aan Stheeman, 18 oktober 1956
- ⁷⁷ CB, NB 1954 t/m 1965, 1 maart 1954
- ⁷⁸ CB, NB 1954 t/m 1965, notulen voorbespreking, 2 januari 1956
- ⁷⁹ H.W. von der Dunk, 'Tussen welvaart en onrust. Nederland van 1955 tot 1973.' in: H. W. von der Dunk e.a. (red.), *Wederopbouw, welvaart en onrust*, (Houten 1986), p. 12
- ⁸⁰ F. Messing, 'Het economische leven in Nederland 1945-1980', in: *Algemene Geschiedenis der Nederlanden*, Deel 13, (Haarlem 1978), pp. 159-201
- ⁸¹ M. van Elteren, 'Tussen morele paniek en vernieuwingsstreven', in: *Vijftig jaar na de inval*, (Den Haag 1990), pp. 173-174
- ⁸² H. Daalder, 'Zestig jaar Nederland 1926-1986', in: *Een vrij zinnige verhouding. De VPRO en Nederland, 1926-1986*, (Baarn 1986), pp. 11-71
- ⁸³ E. H. Kossmann, *De Lage Landen 1780-1980, Deel II 1914-1980*, (Amsterdam/Brussel 1986), pp. 312-319
- ⁸⁴ CB, Doos Organisatie, Beleid, Werkontwikkeling (OBW), map HvO organisatie, Nota Heldring aan Stheeman, 2 september 1957
- ⁸⁵ *Levensstrijd*, maart 1958, pp. 1-2

-
- ⁸⁶ CB, Nota Heldring aan bestuur, gevoegd bij de bestuursnotulen van 3 november, NB 1954 t/m 1965, 3 november 1958
- ⁸⁷ CB, NB 1954 t/m 1965, 3 november 1958
- ⁸⁸ GA, GB 1955 afd. 2 I, pp. 488-491
- ⁸⁹ GA, GB 1958 afd. 2 I, p. 632
- ⁹⁰ CB, Rapport Heldring: de behuizing van het werk, bij bestuursnotulen 9 maart 1959, NB 1954 t/m 1965, 6 maart 1959
- ⁹¹ CB, NB 1954 t/m 1965, 7 maart 1960
- ⁹² CB, NB 1954 t/m 1965, 4 maart 1958
- ⁹³ CB, NB 1954 t/m 1965, 3 november en 1 december 1958
- ⁹⁴ CB, NB 1954 t/m 1965, 12 januari 1959
- ⁹⁵ *Levensstrijd*, december 1959
- ⁹⁶ GA, Persdocumentatie, Catalogusnummer 464 (1955-1959), bladnummer 212398, *Volkskrant* 22 oktober 1959
- ⁹⁷ CB, NB 1954 t/m 1965, 11 januari 1960
- ⁹⁸ Ibidem
- ⁹⁹ CB, NB 1954 t/m 1965, 4 april en 6 mei 1957
- ¹⁰⁰ CB, NB 1954 t/m 1965, 3 juni 1957
- ¹⁰¹ CB, Doos Organisatie, Beleid, Werkontwikkeling niet gerealiseerde projecten, map dakloze gezinnen, J.A.J. Barnhoorn, 'Woningnood en seksuele nood', december 1958
- ¹⁰² CB, NB 1954 t/m 1965, 13 juni 1961
- ¹⁰³ CB, NB 1954 t/m 1965, 2 mei 1960
- ¹⁰⁴ GA, GB 1962 afd. 1 II, p. 1963
- ¹⁰⁵ Ibidem
- ¹⁰⁶ CB, NB 1954 t/m 1965, 7 mei 1962
- ¹⁰⁷ CB, Voorlopige conclusies van de studiecommissie huisvesting probleemgezinnen, gevoegd bij de bestuursnotulen van 4 februari 1963, NB 1954 t/m 1965
- ¹⁰⁸ CB, NB 1954 t/m 1965, 4 april 1963
- ¹⁰⁹ GA, GB 1963 afd. 2 I, pp. 508-517
- ¹¹⁰ Ibidem
- ¹¹¹ CB, NB 1954 t/m 1965, 3 september 1962
- ¹¹² CB, NB 1954 t/m 1965, 2 maart 1964
- ¹¹³ CB, NB 1966 t/m 1974, 5 februari 1968
- ¹¹⁴ CB, NB 1966 t/m 1974, 8 juni 1968
- ¹¹⁵ GA, GB 1959 afd. 2 I, pp. 668-670
- ¹¹⁶ GA, PA 372, 35, Brief Plaatselijke Unie van Overheidspersoneel aan het bestuur van HvO, 28 juni 1949
- ¹¹⁷ GA, PA 372, 35, Brief Hoytink aan de Plaatselijke Unie voor Overheidspersoneel, 14 september 1949
- ¹¹⁸ GA, PA 372, 35, Brief Plaatselijke Unie van Overheidspersoneel aan het bestuur van HvO, 29 september 1949
- ¹¹⁹ GA, PA 372, 35, Brief Plaatselijke Unie van Overheidspersoneel aan het bestuur van HvO, 1 juni 1954
- ¹²⁰ GA, PA 372, 35, Brief Algemene Bond voor Ambtenaren aan het bestuur van HvO, 20 december 1954
- ¹²¹ GA, GB 1963, afd. 2 I, pp. 508-517
- ¹²² R. Horst, *Thuislozen*, (Assen 1962), pp.140-141
- ¹²³ CB, NB 1954 t/m 1965, 10 december 1962
- ¹²⁴ CB, Nota betreffende toepassing van de Gemeentelijke Sociale Werkvoorziening, bij de bestuursnotulen van 10 juni 1963
- ¹²⁵ CB, NB 1954 t/m 1965, 7 maart 1966
- ¹²⁶ GA, GB 1964 afd. 2 I, pp. 498-499
- ¹²⁷ L. van der Valk, *Van pauperzorg tot bestaanszekerheid*, (Delft 1986), pp. 51-61 en pp. 87-95
- ¹²⁸ R. Horst, *Thuislozen*, (Assen 1962), p. 140
- ¹²⁹ CB, NB 1954 t/m 1965, 7 maart 1966
- ¹³⁰ CB, NB 1966 t/m 1974, 9 januari 1967
- ¹³¹ CB, Notulen Dagelijks Bestuur, 29 april 1964
- ¹³² GA, Persdoc, cat. nr. 464, bld. nr. 278292, *Het Vrije Volk*, 8 augustus 1964

-
- ¹³³ Ibidem
- ¹³⁴ CB, NB nota organisatie van de vereniging, bij de bestuursnotulen van 11 mei 1964
- ¹³⁵ CB, Doos OBW Overheid en Organisatie, map Organisatie, rapport betreffende de interne organisatie van HvO, 8 juni 1964
- ¹³⁶ CB, NB 1966 t/m 1974, 7 februari 1966
- ¹³⁷ CB, NB 1966 t/m 1974, 6 oktober 1969
- ¹³⁸ CB, NB 1966 t/m 1974, 5 oktober 1970, Nota Heldring organisatie
- ¹³⁹ L. van der Valk, *Van pauperzorg tot bestaanszekerheid*, (Delft 1986), pp. 188-221
- ¹⁴⁰ Ibidem pp.111-117
- ¹⁴¹ E. Hueting, *De permanente herstructurering van het welzijnswerk*, (Naarden 1989), pp. 177-178,
- ¹⁴² U. Rosenthal, 'De oorlog vergeten. De overheidsorganisatie na 1945.', in: *Vijftig jaar na de inval*, p. 130
- ¹⁴³ CB, NB 1954 t/m 1965, 12 oktober 1964
- ¹⁴⁴ CB, NB 1954 t/m 1965, 1 februari 1965
- ¹⁴⁵ CB, NB 1954 t/m 1965, 5 april 1965
- ¹⁴⁶ GA, Persdoc., cat. nr. 464, bld. nr. 278302, *Het Vrije Volk*, 10 oktober 1966
- ¹⁴⁷ CB, Doos Prinses Marijke, Vondelstraat etc., Map Prinses Marijke, Jaarverslag over 1965
- ¹⁴⁸ CB, NB 1954 t/m 1966, 3 oktober 1966
- ¹⁴⁹ CB, NB 1954 t/m 1966, 5 juni 1967
- ¹⁵⁰ GA, GB 1965 afd. 2 I, pp. 716-717
- ¹⁵¹ Ibidem, p. 734
- ¹⁵² *Levensstrijd*, april 1967, p. 1
- ¹⁵³ CB, NB 1966 t/m 1974, Financieel verslag van de penningmeester over het jaar 1965, bij Notulen Algemene Ledenvergadering, 7 november 1966
- ¹⁵⁴ CB, NB 1966 t/m 1974, Financieel verslag van de penningmeester over het jaar 1967, bij Notulen Algemene Ledenvergadering, 11 november 1967
- ¹⁵⁵ CB, NB 1966 t/m 1974, Financieel jaarverslag van de penningmeester over het jaar 1971, bij Notulen Algemene Ledenvergadering, 11 december 1972
- ¹⁵⁶ GA, Persdoc., cat. nr. 464, bld. nr. 278293, *De Volkskrant*, 8 januari 1965
- ¹⁵⁷ GA, Persdoc., cat. nr. 464, bld. nr. 278293, *Vrij Nederland*, 24 april 1965
- ¹⁵⁸ GA, Persdoc., cat. nr. 464, bld. nr. 278293, *Algemeen Handelsblad*, 25 oktober 1965
- ¹⁵⁹ CB, Doos OBW, HvO organisatie, Brief Heldring aan bestuur, 8 november 1965
- ¹⁶⁰ CB, Doos OBW, map HvO organisatie, Verslag van bespreking met wethouder Tabak, 3 november 1965
- ¹⁶¹ Ibidem
- ¹⁶² Ibidem
- ¹⁶³ Ibidem
- ¹⁶⁴ CB, Doos OBW, map HvO organisatie, Brief Heldring aan bestuur, 8 november 1965
- ¹⁶⁵ CB, Doos Hulpverlening Algemeen, Woningnood, map rampendienst, Brief Heldring aan het Dagelijks Bestuur, 10 januari 1966
- ¹⁶⁶ CB, NB 1966 t/m 1974, 7 november 1966
- ¹⁶⁷ CB, NB 1966 t/m 1974, 8 december 1966
- ¹⁶⁸ GA, Persdoc., cat. nr. 464, bld. nr. 278308/9, *De Waarheid*, *Het Parool*, *Het Vrije Volk*, 28 augustus 1967
- ¹⁶⁹ CB, Doos OBW, map noodopvang gezinnen, Nota Heldring over de situatie in de Roggeveenstraat, 12 september 1969
- ¹⁷⁰ CB, Notulen Dagelijks Bestuur (NDB), 11 juni 1969
- ¹⁷¹ GA, Persdoc., cat. nr. 464, bld. nr. 278310, *De Tijd*, 16 juni 1969
- ¹⁷² Ibidem, *Nieuws van de Dag*, *Het Vrije Volk*, *De Waarheid*, *Trouw*, 17 juni 1969
- ¹⁷³ Ibidem, *Het Parool*, 20 juni 1969
- ¹⁷⁴ Gesprek met O. Heldring, 5 juni 1991
- ¹⁷⁵ CB, NB 1966 t/m 1974, 1 augustus 1969
- ¹⁷⁶ Gesprek met O. Heldring, 5 juni 1991
- ¹⁷⁷ CB, NB 1966 t/m 1974, 20 oktober 1969
- ¹⁷⁸ CB, NB 1954 t/m 1966, 3 november 1958
- ¹⁷⁹ CB, NB 1954 t/m 1966, 6 juni 1959

- ¹⁸⁰ CB, NB 1954 t/m 1966, 7 mei 1962
- ¹⁸¹ CB, NB 1954 t/m 1966, 13 juni 1961
- ¹⁸² CB, NB 1954 t/m 1965, 9 februari 1959
- ¹⁸³ CB, Doos ambulante hulpverlening, jaarverslagen 1950-1983, jaarverslag 1965
- ¹⁸⁴ CB, NB 1966 t/m 1974, 13 januari 1970
- ¹⁸⁵ CB, Doos ambulante hulpverlening, jaarverslagen 1950-1983, jaarverslag Prinses Marijkehuis 1970 en 1971
- ¹⁸⁶ Ibidem
- ¹⁸⁷ *Bijvoorbeeld HVO*, 1 (1971), pp. 2-3
- ¹⁸⁸ *Levensstrijd*, maart 1965, pp. 1-6
- ¹⁸⁹ CB, NB 1966 t/m 1974, 1 augustus 1969
- ¹⁹⁰ CB, Doos Woningnood, Map HVO en de woningnood, Brief Heldring aan het bestuur van HVO, 2 april 1970
- ¹⁹¹ CB, NB 1966 t/m 1974, 1 juni 1970
- ¹⁹² CB, NB 1966 t/m 1974, 29 september 1972
- ¹⁹³ CB, Doos Woningnood, Map woningnood, brief Heldring aan het bestuur, 5 maart 1972
- ¹⁹⁴ CB, Doos Woningnood, Map woningnood, Nota Heldring, 2 april 1970
- ¹⁹⁵ CB, Notulen Dagelijks Bestuur, 24 december 1971
- ¹⁹⁶ CB, Doos Reclassering, Map Organisatie en Werkontwikkeling
- ¹⁹⁷ Ibidem
- ¹⁹⁸ GA, GB 1970 afd. 2 II, p.1728
- ¹⁹⁹ CB, Doos Hulpverlening volwassenen, Map Roggeveen-Van Neckstraat, jaarverslag 1970-1974
- ²⁰⁰ CB, Doos Walenburg, map Walenburg I, II en III, organisatie en werkontwikkeling, Brief Heldring aan D. Zuithoff, 30 oktober 1968
- ²⁰¹ CB, NB 1966 t/m 1974, 11 november 1968
- ²⁰² CB, NB 1966 t/m 1974, 12 mei 1969
- ²⁰³ CB, Notulen Dagelijks Bestuur, 24 februari 1969
- ²⁰⁴ CB, NB 1975 t/m 1982, 8 september 1975
- ²⁰⁵ CB, NB 1975 t/m 1992, Nota Van der Blink bij notulen, 6 februari 1978
- ²⁰⁶ CB, NB 1975 t/m 1982, Nota Ch. Lubbers bij notulen, 14 januari 1980
- ²⁰⁷ CB, Doos OBW Directie, map Organisatie, Heldring in zijn State of the Union, 1976
- ²⁰⁸ Ibidem
- ²⁰⁹ GA, Persverzameling Personalialia, O.W. Heldring, *Trouw*, 10 juli 1980
- ²¹⁰ A.J. van 't Veer, 'Besturen in meervoud', in: *Veranderen met de tijd*, (Amsterdam 1979), p.7